

ספרי' – אוצר החסידים – ליובאוויטש

רשימת

כבוד קדושת

אדמו"ר יוסף יצחק

זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע

שניאורסאהן

מליובאוויטש

דברי ימי חיי אדמו"ר הזקן

יוצא לאור על ידי מערכת

„אוצר החסידים“

ברוקלין, נ.י.

770 איסטערן פארקוויי

שנת חמשת אלפים שבע מאות שבעים ואחת לבריאה

מאתיים וחמשים שנה להסתלקות-הילולא של הבעש"ט ז"ל

RESHIMAH #8

Divrei Yemei Chayei Admur Hazokein

Copyright © 2010

by

Kehot Publication Society

770 Eastern Parkway / Brooklyn, New York 11213

(718) 774-4000 / FAX (718) 774-2718

editor@kehot.com

Orders Department:

291 Kingston Avenue / Brooklyn, New York 11213

(718) 778-0226 / FAX (718) 778-4148

www.kehot.com

All rights reserved, including the right to reproduce this book or portions thereof, in any form without prior permission, in writing from the publisher.

The Kehot logo is a trademark of Merkos L'Inyonei Chinuch, Inc.

ISBN 978-0-8266-5068-9

Manufactured in the United States of America

נסדר והוכן לדפוס על ידי חיים שאול בן חנה וחיים אליעזר בן אסתר

פתח־דבר

לקראת כ"ף מרחשון הבעל"ט, בו ימלאו מאה וחמישים שנה להולדת כ"ק אדמו"ר מהורש"ב נ"ע¹ (כתר"א־תשע"א) –

הננו מוציאים לאור חוברת ח' של רשימות היומן מאת כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע – „דברי ימי חיי אדמו"ר הזקן"³.

הרשימה נעתקה מהעתקה במכונת כתיבה.

ההערות שסומנו באותיות הן חלק מרשימת כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ.

לתועלת הלומדים והמעיינים הוספנו: א) ציונים לשיחות וכתבי כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ שבהם הובא אותו ענין⁴; ג) מראי מקומות למקורות נוספים שבהם נתפרש הענין בפרטיות יותר; ד) רשמים ביוגרפיים על אישים המוזכרים ברשימות – כל זה בעריכת הרה"ת ר' אהרן לייב (ברש"ב) שי' ראסקין.

בהזדמנות זו פונים אנו בבקשה לכאו"א שיש תח"י רשימות מכ"ק אדמו"ר מהוריי"צ שלא ראו את אור הדפוס עדיין, לשלחם (ע"מ להחזיר) למערכת „אוצר החסידים”, וזכות הרבים תלוי בו.

מערכת „אוצר החסידים”

י"א מרחשון, ה'תשנ"א

מאתיים וחמשים שנה להסתלקות־הילולא של הבעש"ט ז"ל ברוקלין, נ"י.

הערה כללית: כל מקום שצויין בהערות המו"ל לאגרות־קודש (סתם), הכוונה לסדרת אגרות־קודש כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ. וכל מקום שנכתב „רבינו” (סתם) הכוונה לכ"ק אדמו"ר מהוריי"צ. בכל מקום שצויין „לקמן ע' 000”; „לעיל ע' 000” – הכוונה לעמודים שיודפסו אי"ה כשי"ל הרשימות בספר.

*

בהזדמנות זו אנו פונים לכל לומדי וקוראי הרשימות שבאם יש להם איזו שהיא הערה או תיקון טעות וכיו"ב נא לשלחם לספריית אגודת חסידי חב"ד, מחלקת מערכת „אוצר החסידים”, 770 איסטערן פארקוויי, ברוקלין, נ"י. או בדואר אלקטרוני: editor@kehot.com, כדי שנוכל לתקנם בעת הדפסת הספר.

- 1) ראה לקמן ע' ה הערה 2 שרשימה זו היתה אמורה להיות „מבוא” לקונטרס ומעין מאת כ"ק אדמו"ר מהורש"ב נ"ע.
- 2) חוברת א (תשרי־טבת תרנ"ב. שבט־ניסן תרנ"ג) יצאה לאור יג תשרי תשס"ז. חוברת ב (ערב חנוכה תרנ"ג. עשרה בטבת תרנ"ג) – יד כסלו תשס"ז. חוברת ג (תשרי־חשוון תרס"ג) – ט"ו־יד כסלו תשס"ח (בקונטרס „מאמרי י"ט כסלו תרפ"ב”). חוברת ד (טבת־שבט תרנ"ו) – זאת חנוכה תשס"ח. חוברת ה (ויכוח הגדול – מינסק תקמ"ג) – כה אדר תשס"ט. חוברת ו (אופן ההשתלשלות בהתיסדות חסידות חב"ד, דור ראשון, דור שני) – יו"ד סיון תשס"ט. וחוברת ז (החסיד ר' שמעון רופא) – עש"ק כ"ף מ"ח תש"ע.
- 3) ראה קונטרס הצ"צ ותנועת ההשכלה ע' 6 בהערה.
- 4) לאופן עריכת ההערות – ראה מכתבי כ"ק אדמו"ר זי"ע להרה"ח רא"ח שי' גליצנשטיין בקשר לעריכת ספר התולדות של רבותינו נשיאנו:

במכתב ר"ח סיון תשכ"ו (אגרות־קודש חכ"ד ע' קמא): „בסתירות שמצא בר"ד דשיחות מול"ז – יעיר ע"ז בסוף הסי' (או בשולי הני), וע"ד שעשו בו, בחזק לנער מהד"ב*.” ובעוד מכתב מאותה שנה (מקדש מלך (אה"ק, תשמ"ז) ח"ב ע' 18: „הסתירות שמצא בהרשימות וכי' יעיר (בהוספה בסוף הסי' ע"ד שבחזק לנער מהד"ב) שברשימה פ[לונית] אחרת כתוב וכי'.” ובמכתב ימי חנוכה תשל"א (אגרות־קודש חכ"ז ע' מח): „אין הזמ"ג כלל לביורו הסתירות שבהר"ד (וחבל שמתעכבת ההו"ל דס' התולדות כ"כ) ורק יעיר ע"ד בפרטיות בהערות (וע"ד הנעשה מכבר ב, בחזק לנער” (מהד"ח)).”

(* קה"ת תשי"ט – ע' 57.

[דבריו ימי חיי אדמו"ר הזקן²]

בס"ד.

מצביא וסדרן הי' כ"ק אדמו"ר הרה"ק זצוקלה"ה נבג"מ זיע"א, ובכל עבודתו הקדושה בין בעניני הרבנות ובין בעניני עסקנות הכלל הנה הסדר ומתינות לקחו חלק בראש והענינים בעסקנות הכלל היו יוצאים מתחת יד קדשו מתוקנים דבר דבר על אופן בטעמו ונימוקו עמו בטוב טעם ודעת ומתקבל בכי טוב בכל שדרות אחינו בני ישראל מחבבי תורה ושומרי מצוה בלי הבדל מפלגה ושאיפה בחיזוק היהדות והרבצת התורה.

המאמר ומעין מבית הי' יוצא והשקה את נחל השטים כתבו הוד כ"ק אדמו"ר בשנת תרס"ג ונתנו לחברת מפיצי אור לפרסמו בכתב בין חסידי חב"ד וגזע חסידי חב"ד ופרקים מלוקטים מהמאמר לפרסם גם בין מחבבי תורה ושומרי מצוה שאינם מחסידי חב"ד³.

המאמר ומעין יש לו אופי מחודש על קונטרס התפלה⁴ אשר הי' ביחוד בשביל תלמידי ישיבת תומכי תמימים ובשביל החסידים העוסקים בלימוד תורת החסידות ובעבודה שבלב זו תפלה להורותם דרכי ואופני עבודה שבלב בשני אופנים, בקום ועשה וסור ואל תעשה, אבל המאמר ומעין אינו ביחוד בשביל חסידי חב"ד אלא הוא הוראה כללית באורחות חיים עפ"י התורה והמצוה בחיים היום יומיים.

במלות קצרות, קונטרס התפלה יסודו בקודש ומוצאו מנקודת השקפת הדרכת הרבנות

תש"ז (1) ע' 52: "ראה אודותיו (כ"ק הר' משה) ברשימת כ"ק מו"ח אדמו"ר ע"ד רבנו הזקן (נמצא בדפוס)".

קטעים מרשימה זו נדפסו בספר הניגונים ח"א (תש"ט) ע' מב (ושם: מרשימות כ"ק אדמו"ר שליט"א, אדות שמעון המדקדק*). בחוברת "חב"ד – ליובאוויטש (עסקנות ציבורית)" (קה"ת, תשי"א). בספר התולדות אדמו"ר הזקן בעריכת הרא"ח שי' גליצנשטיין נדפסו חלקים רבים ממנה בעריכת לשונית. ונזכרת בשיחת ש"פ שמיני תשי"ג (תורת מנחם תשי"ג ח"ב ע' 135). וראה שיחת י"ט כסלו תש"כ (תורת מנחם תש"כ ח"א ע' 208). ועוד.

(3) ראה רשימת היומן כג מנחם-אב; ח"י אלול תרס"ג (קונטרס ומעין ע' 56 ואילך).

(4) "קונטרס התפלה .. הניתן .. בשביל התלמידים .. בתחלת סבת, שנת חמשת אלפים שש מאות וששים לבריאה" (הקדמת רבינו להקונטרס). וכ"ה באגרות-קודש ח"ג ע' שכג. בקונטרס התפלה דפוס ווילנא, תרפ"ד נדפס בראשה: קונטרס ראשון של כ"ק אדמו"ר הרה"ק זצוקלה"ה נבג"מ זיע"א מו"ח תר"ס. וראה גם רשימת "ספריו מאמריו ומכתביו שנדפסו" – חנוך לנער ע' 21.

(* ראה מכתב רבינו אל הנהלת "ניח"ח" (אגרות-קודש ח"ח ע' תקלס): "בהנוגע לרשימת חשיבת הנגינה באהלי חב"ד .. בהיומן שלי .. ספור המשכיל המסתתר שמעון ליליענטהאל אדות ניגוני חב"ד .. יוכל לראות – על איזה שעות – אצל חתני הרה"ג הרמנ"ש שליט"א".

(1) השם – ע"פ קונטרס הצ"צ ותנועת ההשכלה ע' 6 בהערה.

(2) רשימה זו היתה אמורה להיות "מבוא" לקונטרס ומעין מאת כ"ק אדמו"ר מהורש"ב נ"ע שנדפס בשנת תש"ג, כמפורש בתחילתה, ש"להיות כי הקונטרס ומעין מוצאו במדה ידועה מטעם עסקנות הכלל, הנה בהכרח לתאר – בעקצנט מאכן – את המצב הכללי של עסקנות הכלל בימי נשיאותו של הוד כ"ק אדמו"ר הרה"ק בכלל ובזמן הופעת הקונטרס ומעין בפרט .. ואין מאמרי זה אלא יאיר נתיב ומבוא לקונטרס ומעין".

ואכן ברשימת כ"ק אדמו"ר בכי"ק על גליון ה"יום יום" שלו ציין את מקורו של הפתגם לכו אלול "מבוא למעין (מה"ק)".

לפועל לא נדפסה רשימה זו כ"מבוא" לקונטרס ומעין, ובמקומה נדפסה רשימה אחרת (סקירה כללית מחודש טבת תר"ס עד אלול תרס"ג). ולכן מכנה אותה "מהדורא קמא" של ה"מבוא".

אבל נראה שרשימה זו הייתה אמורה לצאת לאור באותה תקופה, כמפורש בשיחת חג הפסח תש"ג סעיף סד (לקו"ד ח"ג תלח, א. ספר השיחות תש"ג ע' 91): דער אריכות הספור וועגען דעם משכיל וכופר שמעון זאמוטער – א פאלשער נאמען זאמוטער וואס ער אליין האט אויסגעטראכט – ווערט דערציילט אין דעם קובץ "שלשלת האור" היכל שלישי.

ובהערת כ"ק אדמו"ר בספר השיחות קייץ ה'ש"ת (קה"ת,

בהוראה בדרכי העבודה בעבודת ה' בתורה תפלה ומצות ומדות טובות בהנהגה דיראת שמים, והמאמר ומעין יסודו בקודש ומוצאו מנקודת השקפת העסקנות הכללית בארחות הנהגת נשיאי חב"ד בהוראה כללית בהנהגה במדות טובות ובבחירת הטוב עפ"י התורה.

* * * *

הוד כ"ק נשיאי חב"ד יש להם שיטה מקובלת בעסקנות הכלל מהוד כ"ק אבינו הראשון, אדמו"ר הזקן אשר יסדה באורח נפלא.

וזה דברי קדשו⁵:

ישראל גוי אחד בארץ⁶, דער עם ישראל אויך אין דער ערדישער וועלט איז פֿאַרבונדן מיט ה' אחד, השי"ת מאַכט פון רוחניות גשמיות, און דער עם ישראל מאַכט פון גשמיות רוחניות. לכן הנה עניני המצב הכלכלי של עם ישראל הולכים שלובי זרוע עם מעמד המוסרי של עם ישראל.

ולהיות כי הקונטרס ומעין מוצאו במדה ידועה מטעם עסקנות הכלל⁷, הנה בהכרח לתאר – בעקאנט מאַכן – את המצב הכללי של עסקנות הכלל בימי נשיאותו של הוד כ"ק אדמו"ר הרה"ק בכלל ובזמן הופעת הקונטרס ומעין בפרט, ואין כוונתי להעריך את עבודתו הקדושה של הוד כ"ק אדמו"ר הרה"ק בעסקנות הכלל – בארבעים ושלוש שנים – חמש שנים – תרל"ח-מ"ב – בחיי הוד כ"ק אביו אדמו"ר הרה"ק מהר"ש זצוקלה"ה נבג"מ זיע"א, ושבע ושלושים וחצי שנה – תשרי תרמ"ג⁸-ניסן תר"ף – בימי נשיאותו, אף גם בסקירה כללית, ואין מאמרי זה אלא יאיר נתיב ומבוא לקונטרס ומעין.

אמנם להיות כי עסקנות הוד כ"ק נשיאי חב"ד יסודתה בהררי [קדש]⁹ עד קדש הקדשים שיטת הוד כ"ק אדמו"ר הזקן אשר יסדה במשך כששים שנה מאז היותו בן שמונה שנים עד יום קדשו האחרון בחיי עלמא דין. התקופות¹⁰ שונות ושזורה בפתילי הפרעה ומלחמה מבית – המתנגדים – ומחוץ – המשכילים –, הנני מוכרח לתת בעזרה"י סקירה כללית מהתקופה ההיא, נוסף על סקירה כללית במצב התורני והמוסרי בזמן ההוא, ואחרי כן מתקופות הוד כ"ק נשיאי חב"ד בסקירות קצרות.

* * * *

מאז ומקדם גם טרם נוסד ועד ארבע הארצות, ובפרט אחרי הוסדו¹¹, היו רבני ישראל, גדולי התורה ויראת שמים, מנהיגי הדור, ולהם לבדם ה' הדעה והדבור בכל עניני הצבור והכלל, והם עם זוגות בחירי העדה היו מתיצבים לפני המלך והשרים בכל דבר הנוגע לעם ישראל במעמדו המוסרי והתורני וכן במצבו הכלכלי.

אמנם מעת שבטל ועד ארבע הארצות, בשנת תקכ"ד¹², הנה חלק גדול מרבני ישראל גדולי

(11) בשנת ה'ר"פ. ראה ספר הזכרונות ח"ב ע' 209 ואילך. וראה גם מאמר, תעודת היהודים" בסוף ספר, דעת לנבונים" (מונקאטש, תרנ"ט).
(12) עקבות תחילת חלוקתה של פולין בין המעצמות הסובבות אותה הורה השלטון הפולני – בשנת תקכ"ד – על פירוק ועד ארבע הארצות.

(5) הועתק ב"היום יום" כו אלול. וראה לעיל הערה 2.
(6) שמואל-ב ז, כג. דברי הימים-א יז, כא.
(7) ראה אגרות-קודש ח"ז ע' כה. ע' שכג ואילך (קונטרס ומעין ע' 4 ואילך).
(8) כ"ק אדמו"ר מהר"ש נסתלק יג תשרי תרמ"ג.
(9) ע"פ תהלים פז, א.
(10) דין. התקופות: אוצ"ל: דין. בתקופות.

התורה והיראה יצאו לחלוק נגד שיטת מורנו הבעש"ט וממלא מקום קדשו מורנו הרב המגיד ממעזריטש, אשר בזה עשו קרחה בישראל¹³.

בעת ההיא התפשטה נגע צרעת ההשכלה הברלינית אשר מחוללה מענדעלסאן¹⁴ ומשנהו הבלשן ומדקדק וויזל¹⁵ התנהגו במדה ידועה ביראת שמים ושאיפת ההשכלה נתרחה בישראל ויפרקו מעליהם את עול הרבנים ועם זה התחילו להקל בקיום מצות מעשיות ויזלזלו במנהגי ישראל.

ביטולו של ועד ארבע הארצות גרם דאגה וצער לגדולי התורה והיראה על מצבו המוסרי של אחכ"י אשר ירד פלאים – ל"ע – מבלי רועים ומנהיגים בעינא פקיאח כאשר הי' בזמן קיום הועד, ויחליטו גדולי התורה להעמיס עול ההשגחה וההדרכה של קהלות הקדש על יחידי סגולה מגדולי התורה לעריהם ומקומות מושבותיהם, ובעיר ווילנא הועמס כתר ההדרכה וההנהגה על הוד גאונותו הגר"א נ"ע.

הגר"א הי' אז בן ארבעים וארבע שנים – נולד ט"ו ניסן ת"פ – וכשלים וחמש שנה שקד בלימודו בהתמדה מופלגת מאין כמוה – עשרים שעות במעל"ע¹⁶ – תורתו יראתו ותמימותו היו אומנתו, ואף שמגודל ענותנותו לא חפץ בנשיאות, ואפילו ברבנות, בכל זה הוכרח לקבל עטרת הדרכת הקהלה ובית הראב"ד אשר הענינים העיקריים יהיו נחתכים על פיו.

הגר"א, לבד גודל גאונותו בתורה ובקיאותו הנפלאה במקרא משנה וגמרא בבלי וירושלמי מדרשים וזהר הקדוש, וכל ספרי קבלה מחקר ומוסר, הי' אוהב חכמה ומדע, באמרו אשר שרשי כל המדעים הטבעי' והמושכלות הם במעמקי התורה ולתורה יש צורך גדול בהם להיות כל החכמות הן אברים מהתורה ומרגלא בפומי' קדישא, כל החכמות נצרכות לתורתנו הקדושה וכלולות בה¹⁷, כי כפי מה שיחסרו לאדם ידיעות בשארי החכמות יחסרון לו תשע ידות בחכמת התורה, כי התורה והחכמה נצמדות יחדיו¹⁸.

הדרת ישראל ותפארת חכמתו היתה א' מעמודי התוך בעדתו הקדושה של הגר"א, והתגעגע¹⁹ מאד להרבות חכמה בישראל נוסף על ידיעת התורה. בעצמו יגע בחכמת התכונה רפואה ונגינה ועוד ויצו להעתיק כמה ספרי חכמי האומות ללשון הקודש בכדי שתרבה הדעת בין עם ישראל ויסור שאון לאומים אשר ישאלו לאומתנו אי' חכמתם ונמצא שם שמים מתחלל.

הגר"א בגודל צדקתו ותמימותו מדד את כל אדם בקנה מדת יראתו, אשר ראשית חכמה יראת ה'²⁰ ועקב ענותנותו הלזאת לא ראה את הקוץ התחוב בהאלי' של ידיעת המדעים, ומאורע מעציב במאד פתח שער לרוח ההשכלה בעדת בני תורה המצוינים בוויילנא, בשנות תקל"ד-ז

13) ע"פ סנהדרין קט, ב.
14) משה מענדעלסאן. תפ"ט-תקמ"ו.
15) נפתלי הירץ וויזל. תפ"ו-תקס"ה.
16) ראה הקדמת בני הגר"א לביאורו לשו"ע או"ח (שקלאוו, תקס"ג). אגרות-קודש אדמו"ר הצ"צ ח"ב ע' קז.
17) ספר השיחות תש"ו ע' 48 ואילך.
18) כך מובא בשם הגר"א בהקדמה לספר „פאת השולחן” (צפת, תקצ"ו) לר' ישראל משקלאוו.
18) בהקדמה לספר „אקלידוס” בתרגום ללשון הקודש על ידי ר' ברוך שיק משקלוב) האג, תקמ"מ) מביא מה ששמע מהגר"א בשנת תקל"ח: כפי מה שיחסר לאדם ידיעות משארי החכמות, לעומת זה יחסר לו מאה ידות בחכמת התורה, כי התורה והחכמה נצמדים יחד.
19) אוצ"ל: והתייגע.
20) תהלים קיא, י.

13) ע"פ סנהדרין קט, ב.
14) משה מענדעלסאן. תפ"ט-תקמ"ו.
15) נפתלי הירץ וויזל. תפ"ו-תקס"ה.
16) ראה הקדמת בני הגר"א לביאורו לשו"ע או"ח (שקלאוו, תקס"ג). אגרות-קודש אדמו"ר הצ"צ ח"ב ע' קז.
17) ספר השיחות תש"ו ע' 48 ואילך.
18) כך מובא בשם הגר"א בהקדמה לספר „פאת השולחן” (צפת, תקצ"ו) לר' ישראל משקלאוו.

בימי הגר"א נ"ע ע"י אמצעות כבוד אחיו הגאון ר' יששכר ז"ל²¹ וכבוד בנו הגאון ר' אברהם נ"ע²².

וזה הדבר:

רבות בשנים הביע הגר"א נ"ע את צערו הגדול לפני תלמידיו כבוד אחיו הגאון ר' יששכר ז"ל וכבוד בנו הגאון ר' אברהם ז"ל על אשר חמשה חומשי תורה לא נעתקו לשפת יהודית המדוברת – אידיש – עם ביאור קל ההבנה באופן מסודר שיהי' דבר השווה לכל נפש.

הגאונים אחי הגר"א ובנו הנ"ל, נוסף על גאונותם העצומה היו בעלי דעה רחבה בחכמות שונות ומדברים בשפת פולנית אשכנזית וצרפתית. ובהשמע אשר בברלין נמצא ת"ח מופלג וזהיר במצות שתרגם את חמשה חומשי התורה ללשון אשכנז בשפה ברורה בחרו בחמשה בחירי התלמידים – ביניהם גם הגאון ר' משה נ"ע מייזיל²³ שהי' אח"כ לחסיד נלהב – וישלחום לברלין לתהות על קנקנו של הת"ח מתרגם החמשה חומשי תורה, ולהעתיקם.

התלמידים השלוחים התעכבו בברלין יותר על שנה ויעתיקו הרבה גליונות מתרגום התורה ויביאום אל הגאונים הנ"ל, התרגום מצא חן בעיניהם ויהללוהו אל כבוד הגאון נ"ע וברשותו ניתן לבני התורה להעתיקו בכמה עשרות העתקות ופיצומו בקרב יודעי ספר ויקבעו זמני לימוד ברבים לפני ההמון.

הפצת תרגומו של מענדעלסאָן בקרב בני התורה ויודעי ספר, הנה לבד זאת אשר כהה אור קדושת התורה וזיוה הי' גם לגשר מעביר לכמה עשרות בני תורה בעלי כשרונות מצוינים בכתי המדרש בוילנא שקלאָו סלוצק בריסק ומינסק לכתת רגליהם לבערלין להתלמד שפת אשכנזי וחכמת הרפואה התכונה והנדסה, ומהם ר' ברוך שיק²⁴, ר' בנימין זלמן ריבליש משקלאָו²⁵, ר' מנשה מאיליא²⁶, ר' פנחס אלי' מוילנא²⁷ – בעל ספר הברית²⁸ – והמדקדק הנודע ר' שלמה דובנא²⁹.

כשהי' ר"ש דובנא בברלין הציע לו מענדעלסאָן שילמוד עם בנו חכמת הדקדוק ויעשה ביאור על תרגומו ויתן שכרו במיטב נוסף על אכסניא וארוחה בכבוד בביתו.

כשנה ישב לו המדקדק בבית מענדעלסאָן ויגמור את ביאורו לתרגומו של מענדעלסאָן וייטב מאוד בעיני מענדעלסאָן אבל כמדובר ביניהם הנה ביאור התרגום הוא רכוש הפרטי של רש"ד ומענדעלסאָן קוה כי כשיתעכב רש"ד בביתו עוד איזה זמן יתפשר עמו ויקנה את זכות הביאור³⁰.

* * * *

(26) תקכ"ז-תקצ"א. מח"ס אלפי מנשה (ווילנא, תקפ"ב).

(27) נפטר תקפ"א.

(28) ברין, תקנ"ז. זלקווא, תקס"ז.

(29) תצ"ח-תקע"ג.

(30) בשנת תקל"ח נדפס באמסטרדם, «עלים לתרופה» – דוגמא מהתרגום (של מענדעלסאָן) והביאור (של דובנא). ובשנת תקמ"ג נדפס בברלין, «נתיבות שלום» – חמשה חומשי תורה עם התרגום והביאור.

(21) נפטר תקס"ז.

(22) נפטר תקס"ט.

(23) ראה לקמן ע' יא בהערה. ע' כו ואילך.

(24) מח"ס עמודי השמים (ברלין, תקל"ז). דרך ישרה (האג,

תקל"ט). קנה המדה (פראג, תקמ"ד). ומתרגם ספר אוקלידוס הנ"ל הערה 18. וראה ספר השיחות תש"ח ע' 257.

(25) ר' בנימין זלמן ריבלין מח"ס גביעי גביע הכסף

(שקלאו, תקס"ד. ווארשא, תרנ"ח).

ר"ש דובנא הי' תלמידו של הגאון הידוע החסיד ואיש מופת מפורסם הרה"צ ר' נפתלי³¹ ראב"ד דעיר דובנא³² אחד מתלמידי מורנו הבעש"ט נ"ע.

בעת ההיא חלה הרה"צ ר' נפתלי במאד והרופאים יעצוהו לנסוע לרופא מומחה הגר בעיר אופינאך – סמוכה לפרנקפורט דמיין – והגאון הרה"צ ר' פנחס³³ – בעל ההפלאה³⁴ – שלח כמה מתלמידיו לקבל פני קדשו של הגר"נ ולשמשו כל ימי שבתו באופינאך. וכשגמר עניני הרפואה והרופא התיר לו לחזור לביתו נסע הרה"ג ר"פ בעצמו לשחר את פני קדשו אשר יואיל לבקר את הישיבה שלו בפרנקפורט ענ"מ³⁵ ולכבד את עדת ישראל קהלת פרנקפורט בבקורו.

כשחזר הרה"צ הר"נ לביתו³⁶, נסע דרך ברלין ויתעכב שמה ימים אחדים לנוח מעמל הדרך, ותלמידו ר"ש דובנא הי' משמשו, דרך אגב סיפר הר"ש למורו אדות ישיבתו בברלין ויספר לו גם על אודות מענדעלסאָן ותרגומו, ואף שלא נודע לנו מה אמר הגאון הר"נ נ"ע לתלמידו הרש"ד, אך כעבור ימים מועטים עזב הרש"ד את בית מענדעלסאָן ויסע לוויילנא, בידעו אשר הגר"א וחתנו הגאון ר' אורי שרגא פייבל³⁷ מחבבים את לימוד הדקדוק³⁸, והגאון ר' יששכר אחי הגר"א חבר את ספרו על התורה ע"פ תכונת הלשון והדקדוק³⁹, קוה אשר ימצא חן בעיניהם להדפיס את ביאורו על התורה.

רש"ד נתקבל מאת הגר"א ותלמידיו הגאונים בסבר פנים יפות, והגביר הידוע ר' פעסעלעס⁴⁰ קרובו של הגר"א⁴¹ נתן לו אכסניא בביתו בכבוד גדול והגאונים ר' חיים מוואלאָזין⁴² ואחיו ר' זעלמעלע⁴³ נתנו הסכמותיהם על ביאורו⁴⁴.

הגאון המפורסם ר' זלמן מוואלאָזין אשר הגאון נתן מהודו עליו שהי' שוקד מאד לפרש המקרא כפשוטו ושקד על התרגומים בתכלית דיוקם, כתב על אדות רש"ד וביאורו, חביבין עלי מאד דברי ביאורו הנחמד אשר לקט מכל המפרשים הקדמונים ההולכים בדרך הפשט ובהסכמתו מעורר לחזק את החכם מדובנא ולתת לו האפשרות לחבר חיבורים גם על נביאים וכתובים.

המגיד מישרים בעיר ווילנא, הרב ר' יחזקאל פייבל⁴⁵ שהי' יד ימינו של הגר"א ונכבד על פני

(31) נפטר י' אייר תקל"ז.

(32) משנת תקט"ז. – ראה אודותיו „עיר דובנא ורבני“ (קראקא, תרס"ב) ע' 24.

(33) הרה"ק ר' פינחס הלוי הורוויץ. משנת תקל"ב אב"ד פראנקפורט דמיין. נפטר בן ע"ד שנים ד' תמוז תקס"ה (ספר הזכרונות לקהלת פראנקפורט ע' 817).

(34) ספר הפלאה עמ"ס כתובות נדפס לראשונה באופינאך, תקמ"ז.

(35) = על נהר מיין.

(36) ראה „עיר דובנא ורבני“ ע' 24. ע' 28.

(37) ראה „עליות אליהו“ (ווילנא תרנ"ב) ל, ב. מה, א (ושם, שהי' חתן הגר"א בילדותו מאשתו הראשונה).

(38) ר' אורי שרגא פייבל חיבר ספר „מנורת שלמה“ ו„מנחת כליל“ על המטורה ונדפס עם פירוש אדרת אליהו להגר"א עה"ת.

(39) ראה ספר „מנחת אליהו“ (ירושלים, תרפ"ח)

בתחילתו.

(40) ר' יוסף ב"ר אליהו פעסלעס – ראה „שפה לנאמנים“ (ווילנא, תרמ"א) ע' 136. „עיר דובנא ורבני“ שם.

(41) ראה „תולדות אנשי שם“ (ווארשא, תרל"ה) כ, א. ובכ"מ.

(42) תקט"ט-תקפ"א.

(43) ר' שלמה זלמן. תקט"ז-תקמ"ח.

(44) נוסח ההסכמות נדפסו ב„שפה לנאמנים“ ע' 135 ואילך. צילום ההסכמה בעצם כת"י ר' חיים מוולוז'ין וצילום ההסכמה החתומה בעצם כת"י ר' זעלמעלע פורסמו ע"י הר"י מונדשיין בקובץ „אור ישראל“ גליון טז ע' קנב ואילך – מאוסף פרידלאנד במוזיאון האזיאטי של האקדמ'י למדעים בפטרבורג, ותצלומו במחלקת תצלומי כתה"י שבספרי' הלאומית בירושלים.

(45) תקט"ו-תקצ"ג. מתברר ספר „תולדות אדם“ (תולדות חייו של ר' זעלמעלע הנ"ל הערה 43).

כל גדולי דורו ביראתו הגדולה הקודמת לחכמתו ומפורסם בגודל פרישותו הוכיח בדרשותיו את בני התורה על אשר ממעטים בלימוד המקרא וידרוש שיקבעו עתים ללימוד המקרא עם המפרשים ע"ד הפשט ויתרחקו מבעלי ההז' מגלי פנים בתורה על יסוד חכמה נסתרה.

בעת ההיא נתגברה תשוקת בני התורה הצעירים לידיעת לשון הקדש ויהגו בה בשקידה עצומה והגאון הר"ר יששכר אחי הגר"א הי' מסדר מזמן לזמן ועידות חכמי הלשון לנאום בשבחה לפני הצעירים מה שהלהיב את לבות הצעירים.

באחת הועידות הי' נוכח המדקדק הידוע הישיש ר' שלמה זלמן הענע⁴⁶ – בעל ספר צהר התיבה⁴⁷ – שהתארח אז בוילנא, וינאום על תורת הלשון וידבר ברוח אהבה עזה לכתבי הקדש, ויעורר את קהל שומעיו לשקוד בלמוד השפה אשר בה נכתבו.

בעת ההיא נוסדה חברת צעירים „אוהבי שפת קדש" וביניהם בעלי כשרון וינסו לכתוב בעצמם שירים ומליצות שונות עד שהצליחו לכתוב ספורים גדולים בשפה ברורה ומאז הנה התגנבה השכלת ברלין לליטא.

* * * *

תלמידי הרב המגיד ממעזריטש ידעו בקבלה את המאורע שהי' בשנת תק"ג אשר מורנו הבעש"ט נ"ע קרא לקשישי תלמידיו החבריא קדישא ויספר להם:

באחת הערים באשכנז הי' סופר סת"ם ר' מנחם שמו ירא אלקים ולמדן מופלג ויתן לו השי"ת בן בעל חושים טובים וילמוד עמו מקרא משנה וגמרא ולהיותו בלתי מאמין בקבלה ומבזה אותה בלבו ולעתים קרובות גם בדיבור גם, ודיבר סרה על הזהר הקדוש פעל זה לרעה על הנער בעיני אמונה.

כשמת ר"מ ובנו היתום בן שתיים עשרה שנה משתוקק ללמוד תורה עזב את עירו ויבוא לעיר אחרת באשכנז ושם חשק ללמוד גם שאר מדעים נוסף על לימוד התורה והס"מ מפטם אותו ומצליח בידו כי בו בחר להסית את ישראל בדעות כוזבות ויעשה קרחה בישראל להעמיד כופרים בה' ובתורתו, וכל אשר יאחז דרכו ע"פ דרכנו ינצל ממנו ומתלמידיו ותלמידי תלמידיו.

ובהשמע – בשנת תקל"ו – על אדות הפצת תרגומו של מענדעלסאן, הנה זקני תלמידי מורנו הבעש"ט ותלמידי הרב המגיד יצאו נגד לימוד התרגום וביאורו ובכדי לעשות סיג התנגדו ללימוד הדקדוק וישימו לב להשגיח על החסידים שילמדו תנ"ך רק עם פרש"י שגרם רעש גדול במחנה בני התורה מעדת המתנגדים.

* * * *

משנה לשנה נתרבו הצעירים הנוסעים לאשכנז ללמוד בבתי ספר שונים, ברפואה תכונה חכמת הדבור והטפה חכמת הנגינה וחכמת הלשון ועוד ועוד, רובם היו בעלי כשרונות גדולים ושקדו בלימודיהם בהתמדה גדולה והצליחו לרכוש ידיעות גדולות במדעים הטבעיים ומהם שהפליאו את חכמי בתי הספר ויקרבו לתת להם מקומות הוראה בבתי ספר בשכירות גדולה והשאר חזרו לארץ מולדתם.

התלמידים שבאו מוכתרים בכתר ההשכלה בחכמות ומדעים הנה מעט מזעיר נשאר בתמימותם בעיני תורה ומצות ורובם הנה ההשכלה שדדה מהם את יראתם והתחילו להקל במצות מעשיות, ומהם שיצאו לתרבות רעה – לפי ערך הזמן ההוא –.

הרופאים נסתדרו בכהונות טובות בכמה ערים מערי המחוז והשדה ובעלי המדע בשאר החכמות הנה רובם נסתדרו בערים הגדולות ויתנו את כל לבם להרעיל את צעירי ישראל והנוער בזרעוניה ההשכלה ובכדי לעשות במחשך מעשיהם נתכסו בטלית של יראת שמים ורובם בחרו במלאכת המלמדות ולפי שהורגלו בנימוסי וסדרי אשכנז מצאו חן בעיני ההורים והתלמידים. השפעה גדולה השפיעו אז בפולין וליטא על מהלך החנוך בכלל ועל התגברות התשוקה בקרב הצעירים ללמוד לשון הקדש בפרט, שני מאורעות שאירעו אז באשכנז בירת ההשכלה. א. תכנית בית ספר לילדים שערך המליץ ומדקדק נפתלי הירץ וויזל⁴⁸ שעל פי תכנית זו נוסדו אז כמה בתי ספר באשכנז ואוסטריא.

ב. אגודת פרקליטים רופאים ומהנדסים ותוכנים עברים ילידי ברלין ללמוד לכתוב ולדבר בשפת עבר.

* * * *

מאז – תקל"ד-ל"ו – ערכו המשכילים מלחמת תנופה עם נשיאי החסידות בגליציא ופולין וואהלין ואוקראינא וליטא, בעלילות מלשינות וכתבי פלסתר ועדת חסידי חב"ד ונשיאיהם סבלו בכפלים לעומת שאר נשיאי החסידים למפלגותיהם, כה⁴⁹ סבלו מעבר מזה מן המשכילים ומעבר השני מן המתנגדים.

תסמרנה שערות ראש הקורא את ספרות המשכילים וספרות המתנגדים שברובה נכתבה בידי משכילים ושונאי דת ישראל וכופרים בקדושת התורה ובבורא ב"ה.

גם ההיסטוריונים כותבי דברי הימים הנה בהגיעם לדברי ימי החסידות ממורנו הבעש"ט נ"ע עד דור האחרון הם בוגדים בהאמת והיושר.

אומרינן אמור, גם הגנבים והרוצחים – דרי מטה – די אונטער וועלט, יש להם חקי יושר לפי טעמם, לא כן כותבי דברי הימים אשר בעטם ילבינו את השחור וישחירו את הלבן, כחפצם ומהלך רוחם, והכל על יסוד דוקומנטים חזקים כחלמיש צור.

אבי ההיסטוריונים מר גרעטץ⁵⁰ הכופר בקדושת התורה והמחלל את טוהר הנבואה מבטל את חכמת הקבלה והחסידות בביטול גמור וכצפוני ישים את רעל ארכובי⁵¹ בסם המות באותו המאמר הקצר על אדות הקבלה והחסידות בסוף ספרו ובצדק כנוהו בשם קרעטץ כי חבורו צרעת ממארה היא בחכמת ישראל.

ההיסטוריון המדקדק בדוקומנטים ומחטט בחנוטי המשכילים מר דובנוב⁵² גם הוא הנה שנאתו לחסידות וחסידים מבצבצת מכל שורה ושורה.

מתחיל הוא את ספורו בתולדות מורנו הבעש"ט נ"ע, מתוך ערפל של ספורי נפלאות ועיני

(51) אוצ"ל: ארטו.

(52) שמעון דובנוב. תרכ"א-תש"ב.

(48) במכתביו „דברי שלום ואמת“ (ברלין, תקמ"ב).

(49) אוצ"ל: כי.

(50) צבי הירש גרעטץ. תקע"ח-תרנ"א.

כבוד של תהלות עד שאפשר להגיד אשר בראו ויצרו איש מי⁵³ לא הי' ולא נברא אלא במחזה דמיוני, אבל לדאבוננו מוכרח הוא להאמין אשר הבעש"ט הי' איש אשר שמו ר' ישראל, כי למרות רוחו הנה הסופר והחוקר שלמה מימון⁵⁴ – שהוא בן דורו של – להבדיל – הבעש"ט – מעיד עליו⁵⁵.

האין זה בגידה גסה בהאמת והיושר גם לאיש בינוני ומה גם לכותב דברי ימי ישראל ע"פ דקדוקי תעודות מאושרות.

כל סופרי ישראל תלמידי המשכילים ותלמידי תלמידיהם הנה בכל עת ובכל זמן שבאה ההזדמנות לידם חביב עליהם להשפיל את כבוד תורת החסידות וכבוד נשיאיהם ולהראות באצבע על מיעוט ערכם ועבודתם לטובת כלל ישראל המוסרי והכלכלי.

בשצף קצף על שפתיו ובזעם נורא צועק מאיר באַלאבאַן⁵⁶ ככרוכיא⁵⁷ אשר בויכוח הפראנקיסטים לא השתתף מורנו הבעש"ט נ"ע⁵⁸ ומוכיח זה בראיות קורי עכביש ובפלפולי הבל, וכל זה הוא ביחוד בכדי למעט בכבודו של מורנו הבעש"ט נ"ע להראות (?)⁵⁹ אשר בני דורו לא התחשבו אתו להזמינו לדבר כזה הנוגע ביחוד לאמונת ישראל ותורתו.

וכדאי בזיון אשר חכם בבליוגראפי כמוהו יתבדה מדבר הידוע ומפורסם לכל אשר המשתתפים בהיכוח ובראשם⁶⁰ הגאון ר"ח⁶¹ היו ממקושרי מורנו הבעש"ט נ"ע ואין זה אלא ששנאת החסידות החסידים ונשיאיהם מדברת מתוך גרונו.

כשתבקר ספרות המשכילים מתנגדי החסידות ונשיאיהם על ידי אנשים ישרים יהיו סופריהם לחרפות ודראון עולם בעד שקריהם ועלילותם.

* * * *

נשיאי חב"ד איתני עולם⁶³, תקיפי הדעת ואבירי הלב למסור עצמם על קדושת התורה והמצוות הנה בחסדי השי"ת כי לא תמנו⁶⁴ עמדו חזק על מעמדם ויחזיקו את נס החסידות בגבורה אלקית.

כמאה עשרים וחמש שנה⁶⁵ עמדו נשיאי חב"ד בחזית המלחמה עם המשכילים – ומהם כשבעים וחמש שנה במלחמה כפולה עם המשכילים והמתנגדים – במועצות חכמה ודעת עד אשר התגברו על שונאיהם מנגדיהם לכרוע ברך לפני שיטת החסידות ענפי אילנא דחיי מורנו הבעש"ט נ"ע בכלל ושיטת חסידות חב"ד בפרט.

הרב מדינה דלבו ר"ח רפפורט, ור' ישראל מעזיבוש בעל שם, וראזליר רב, ור' בער רב מיאזלוויטץ וכו'.

(59) כ"ה בהעתקה שתח"י.

(60) ראה, "הפדות והפורקן" שם. תולדות אנשי שם

(קראקא, תרנ"ה) ע' 69.

(61) = ר' חיים הכהן רפאפארט. בעל המחבר שו"ת ר' חיים הכהן (לעמבערג, תרכ"א). זכר החיים (לעמבערג, תרכ"ו). נפטר יג תמוז תקל"א.

(62) ראה גם רשימת היומן כז מנחם-אב תרנ"ו (לקו"ד ח"ד תקפד, א ואילך. לעיל ע' 000 ואילך).

(63) ע"פ ר"ה יא, א.

(64) איכה ג, כב.

(65) מתקל"ד-ל"ו (כדלעיל) עד לערך שנת תר"ס.

(53) אוצ"ל: אשר.

(54) תקי"ג (לערך) תקס"א.

(55) ראה חיי שלמה מימון (תל אביב תשל"ג) ע' 132 ואילך.

(56) תרל"ז-תש"ב.

(57) "תולדות התנועה הפראנקית" ע' 306 ואילך. ועוד.

(58) ראה מאמר אבות החסידות "התמים" חוברת ב ע' מה [ע, א]. לעיל ע' 000 ומציון שם לכתבי הגניזה – "התמים" חוברת ו ע' כד [רעט, ב]. ספר השיחות תרצ"ו ע' 140. ספר הזכרונות ח"א פ"ט. וראה מ"ש ר' יעקב עמדין ע"ד הויכוח נגד הפרנקיסטים בטו"ס "הפדות והפורקן" (אלטונא, תקכ"ט) ב, מעשי נורא בפאדליע" (כט, ב): "אז נבחרו שלשה מכל צד, מן היהודים היו הנבררים [הנבחרים]?

זה כשלשים וחמש או כארבעים שנה⁶⁶ אשר סופרי ישראל למיניהם התחילו להתעניין בשיטת החסידות ונשיאיהם ומהם כמה מזמרים שירי תהלות ותשבחות להחסידות ונשיאיהם, ורק אחדים המפוטמים מבשר החזיר והעכבר מחזיקים במרדם באמת ובצדק ועוד מתנפלים על חבריהם המדברים טוב על תורת החסידות וכבוד נשיאיהם.

הוד⁶⁷ כ"ק אדמו"ר הזקן יליד הכפר ואוהב השדה הנה בעודנו ילד התנוצץ בקרבו רעיון עבודת האדמה כנראה מהקירוב הגדול שקרב את פליטי ביהם^א אשר נתיישבו באחוזת אביו ר' ברוך⁷¹ מעין לבן⁷² – ביעלי רוטשעי – סביבות ליאָזנע ויעודדם להתפרנס מיגיע כפיהם בשדה ובגן ויעורר את כבוד אביו להיות בעזרתם.

ומכיון שבא הוד כ"ק אדמו"ר הזקן לעונת השידוכין הסכים להשתדך עם בת הגביר הרי"ל סג"ל⁷³ מוויטעבסק, בתנאי אשר חמשת אלפים שקלי זהב – רענדלעך – שהבטיח לנדוניא ימסור לרשותו – של הוד כ"ק אדמו"ר הזקן – לעשות בהם כחפצו בלי שום התערבות מצדו של הרי"ל סג"ל. ובשנה הראשונה אחר חתונתו – בשנת תק"ך⁷⁴ – הנה בהסכמת רעיתו כבוד הרבנית מרת סטערנא⁷⁵, מסר את הונו בסך חמשת אלפים שקלי זהב לקבוצת משפחות שרצו

(א) הוד כ"ק אדמו"ר בעל צמח צדק ספר להוד כ"ק בנו אדמו"ר מוהר"ש אשר הוד כ"ק זקנו רבינו הזקן ה' מרבה לספר בשבח מגורשי ביהם שנתיישבו באחוזת אביו בילדותו שהיו יר"א ולמדנים וביניהם היו גם מופלגים בתורה וחכמה ואחד מהם ר' יעקב צבי מקעניגשטיין נוסף על גאונותו ה' מהנדס מופלא ומופלג בחכמת התכונה ובעל חוש נפלא בנגינה ובהיות הוד כ"ק אדמו"ר⁶⁸ – ספר אדמו"ר בעל צמח צדק – למדו רי"צ חכמת ההנדסה והתכונה וכשחזר מלימודו עם הגאון ר' ישכר בער מליובאוויטש והוא אז כבן י"ב⁶⁹ קבע לו שיעור בלימוד החקירה עם הרי"צ. בעת ההיא התיישב באחווה הסמוכה לאחוזת אביו ר"ב אחי הרי"צ ר' מנחם אלי' שמו גם הוא ממגורשי ביהם מעיר קעניגשטיין ואף שבגפ"ת ה' בינוני אבל ה' בקי בקבלה והיו אצלו כתבי האריז"ל בכת"י ולמד עם כ"ק רבינו משך שנה תמימה. הוד כ"ק אדמו"ר מוהר"ש סיפר להוד כ"ק אדמו"ר אשר בין כתבי קדש הוד כ"ק אביו אדמו"ר בעל צמח צדק שקבל מהוד כ"ק זקנו אדמו"ר הזקן ה' לוח על משך חמש עשרה שנה – תקט"ו-תק"ל – עם זמני התקופות והמולדות וימי ר"ח שבתות ומועדים ובשלש או חמש שנים הראשונים היו גם ימי הירידים בליאָזנע, כתב יד קדשו של הוד כ"ק אדמו"ר הזקן אשר חברו וסדרו כשהי' בן עשר, כשלשים עלים נייר עב בצבע ירוק במדת פעטיט – מדה ידועה למעתיקי מאמרי חסידות – מכורך עור צהוב, ונאבד בשעת השריפה שהיתה ביום ח' אלול תרכ"ז⁷⁰.

(לעיל ע' 000). וש"נ.
 70) ראה רשימה חורף ה'ש"ת (לקמן ע' 000. ספר השיחות ה'ש"ת ע' 395). וש"נ.
 71) ראה אודותו – בית רבי ח"א פכ"ד. ספר הזכרונות ח"א פרק י ואילך. ספר השיחות קייץ ה'ש"ת ע' 79. תש"ג ע' 151. ע' 153. תש"ה ע' 117. תורת מנחם רשימת היומן (תרצ"ב) ע' רמא. (תרצ"ג) ע' שיא. ועוד.
 72) ראה רשימת היומן כ' מרחשון תרנ"ו (לעיל ע' 000. סה"מ תש"ט ע' 87 ואילך). ספר השיחות תש"ב ע' 150 ואילך. תש"ה ע' 78.
 73) ראה לקמן ע' כ.
 74) ראה רשימה שבהערה 69 (לעיל ע' 000).
 75) ראה אודותה – בית רבי ח"א פכ"ד (נד, סע"ב ואילך).
 66) כנראה הכוונה מאז תר"ס (ראה הערה הקודמת) – עד לזמן כתיבת רשימה זו.
 67) בהבא להלן – השווה אגרות קודש ח"ו ס"ע תיז ואילך. וראה אגרות קודש ח"ט ע' נז. ספר השיחות תש"ה ע' 78. ע' 131.
 68) כנראה שחסר כאן. ולהעיר מ"היום יום" ז שבט: „בהיות אדמו"ר הזקן בן תשע שנה למד חכמת ההנדסה והתכונה. בן עשר – סדר לוח על חמש עשרה שנה. בהיותו בן שנים עשר נזדמן שלמד ברבים הלכות קדוש החדש להרמב"ם, ולא מצאו הגאונים, שהיו באותו מעמד, ידיהם ורגליהם בבית המדרש”.
 ועפ"ז אוצ"ל כאן: ובהיות כ"ק אדמו"ר בן תשע שנה.
 69) ראה רשימת היומן – „אופן ההשתלשלות בהתיסדות חסידות חב"ד, דור ראשון, דור שני" (קה"ת, תשס"ט) ס"ל

להסתדר בעבודת האדמה בשביל לקנות שטחי אדמה ובע"ח וכלי עבודה ולבנין רחיים ובתי מטוה לצמר ולפשתים.

ישובים גדולים נסתדרו סמוך לעיר וויטעבסק לאורך נהר דווינא בכספו של הוד כ"ק אדמו"ר הזקן, ומזמן לזמן הי' דורש ברבים לעזוב את הפרנסות של רוח בשוקים וברחובות ולהסתדר בעבודת האדמה, והי' מבקר את בעלי הישוב ומעוררם לקבוע עתים לתורה בחומש, מדרש ואגדה לטובת הפשוטים שלא הבינו במשנה וגמרא.

* * * *

בעת ההיא פקד המלך פאָניאַטאָווסקי⁷⁶ לכל הוואָיעוואָדעס⁷⁷, כי כל איש ואשה בישראל, אשר יכתוב ידו להסתדר בעבודת האדמה, יפטרוהו ממס הגולגולת⁷⁸. דבר שעשה רושם גדול בכל קהלות ישראל ורבים מהמתפרנסים מעסקים בלתי קבועים, הסתדרו בעבודת האדמה.

עסקנות הציבורית בעת ההיא היתה ברובה עבודה מקומית בערי הפלך והמחוז, ורק בענין כללי הנוגע לכלל ישראל הגרים במדינה, כמו תוקף דיני הקהל או הטלת המסים וארנוניות, אבל רוב העניינים בהטבת ענייני המסחר וכלכלה היו רק עבודה מקומית אצל פקידי הממשלה ולפעמים בחצרות האצילים אשר רוב העיירות היו רכושם הפרטי.

בשנות שבתו של הוד כ"ק אדמו"ר הזקן בוויטעבסק עשה תעמולה גדולה בקרב ישראל להסתדר בעבודת האדמה. וכשנתנה הקסרית יעקאָטערינא השני⁷⁹ רשיון גלוי אל היהודים להתיישב בריגא – בשנת תקכ"ד – ובערים סביבותי' – תקכ"ט – הי' אדמו"ר הזקן מנהל תעמולה רחבה, אשר היהודים יסתדרו בישובים, ביערות ובבתי מלון על פרשת דרכים, ובעצת קדשו, הנה הרבה התעסקו בחטיבת היערות וקשרו רפסודות והובילום בנהר דווינא לריגא שעמדה מכבר השנים⁸⁰ בקשרי מסחר עם פרוסיא⁸¹ ואשכנז.

כשהי' אדמו"ר הזקן בפעם הראשונה במעזריטש, נוכח לדעת את שיטת מורנו הבעש"ט נ"ע בדבר כלי פרנסתו⁸² של ישראל בעבודת אדמה ובתעשית הכפר, ביבול הגן וגידול עופות ובהמות, בציד דגים ומטוה צמר, הנה כשחזר לביתו, התעכב בדרכו ממעזריטש לוויטעבסק לעשות תעמולה בכל מקום עברו, שבני ישראל יסתדרו בעבודת האדמה. ובישובים שעבר התענין לדעת את מצבם המוסרי והתורני, ומצב חינוך הבנים. פה ושם עורר על שקידתם של בני תורה ויודעי ספר לטובת האנשים הפשוטים.

ובישובים שונים אשר בני התורה היו מתלמידי גאוני המתנגדים שהיו עוינים את פשוטי בני" ומכנים אותם בשמות עמי הארץ ובורים הי' מתוכח עמהם, ורק מעט מזעיר פעל שישנו את יחוסם אל האנשים הפשוטים ובמקרים אלו הנה לבד זאת שהי' מעודדם ומפיה בהם רוח חיים לעודדם משפלותם – לרגל רוע יחס בני התורה אליהם – הי' משתדל לשלוח לשם בן תורה – כמובן ממפלגת החסידים – שהי' מתענין עם הפשוטים ומתיחס אליהם ביחס טוב

רכוש, או הוצאותיו.

(79) 1729-1796.

(80) בחוברת הנ"ל: מכמה שנים.

(81) שם: פולניא.

(82) שם: בדבר יפוי פרנסתם.

(76) 1732-1798 – האחרון ממלכי פולין ודוכסי הדוכסות

הגדולה של ליטא.

(77) בחוברת "חב"ד-ליובאוויטש" שבהערה 2: לכל

השרים.

(78) מס המוטל בסכום אחיד באופן שאינו תלוי בהכנסתו,

מה שבמשך איזה שנים נתן את פריו הטוב שהרבה מהפשוטים נעשו יודעי תורה בלימוד דף גמרא עם פרש"י ותוספות.

* * * *

משמרת מיוחדת עשתה מדינת רוסיה בגבולה למדינת פולין ורק מאז פתחה שערי מדינתה – בשנת תפ"ח – לפני סוחרי פולין ואשכנז להביא את סחורותיהם בזמנים קבועים – ימי הירידים – להחליף בסחורות רוסיה, ואלו שרצו רק למכור את סחורתם לא היו רשאים להוציא מטבעות כסף וזהב – ושטרות הממשלה היו שוים רק כשליש ממטבעות הכסף, רובל כסף עלה בשלשה רובל נייר – הנה משנת תק"ב קבעה ממשלת רוסיה זמן היריד פעמים בשנה, שני חדשים בחורף ושני חדשים בקיץ, וככלות הזמן הזה ה' הגבול סגור בשמירה מעולה.

אצילי רוסיה ורוזני, אף כי היו בורים גמורים, בעניני חכמה ומדע ומהם שלא ידעו גם קרא וכתוב והיו חותמים על שטרי חוזה ותעודות בשתי וערב, אבל היו אוהבי אדם וטובי לב, הם לא ידעו מהנהגת פקידיהם עם האכרים עבדיהם כי היו דרים בערים הגדולות ועוסקים כל ימיהם בתפנוקות בני אדם, וכשהיו באים לזמן קצר אל אחוזותיהם היו טרודים בצידת חיות, משחק האהוב עליהם מאד, ולא שמו לב גם למהלכי העסקים של יד פקידיהם, וכשנודע להם דבר רוע הנהגת פקידיהם עם העבדים ואנשי הכפרים היו מענישים את פקידיהם או מעבירים אותם ממשרותיהם.

האצילים היו סוחרים את הירידים והיו מרבים לקנות הדברים היותר יקרים באבנים⁸³ טובות ומרגליות, כלי כסף וכלי זהב וכלי זכוכית, מעשה אורג ורוקם, ומסחרים אלו היו ע"פ רוב בידי היהודים שהיו האומנים היותר טובים בזה.

האצילים הציעו להסוחרים והאומנים בחרושת כסף וזהב ובחרושת עץ ואבן ויודעים באריגה וריקום במשי וחוטי זהב וכסף וצורפי כסף וזהב להתעכב במדינה והיו משלמים להם במיטב עבור סחורותם ובאופן כזה הנה כמה עשרות משפחות יהודים היו מתיישבים בכל שנה ושנה ברוסיה, רובם בערים הגדולות ולאט לאט נתקררו מלמוד התורה ומהנהגה ביראת שמים.

* * * *

אף שהגבול בין רוסיה ופולין ה' שמור היטב, מ"מ היו משפחות יהודים עוברים את הגבול ברשיון הפקידים שומרי הגבול בעד מתנה מועטת או חנם אין כסף. כי הרוסים היו טובי לב ומתייחסים ברחמים לעני וקשי יום, ובאופן כזה הנה כמה משפחות יהודים העתיקו מושבם מערי פולין לערי רוסיה בפלכי סמאללענסק, אַריאָל וטולאַ. רובם אומנים, סנדלרים, חייטים וחרשי פח – בלעכער – ובמשך זמן קצר נסתדרו בסדר חיים טובים במצבם הכלכלי. אבל לעומת זה, מצבם הרוחני ירד מזמן לזמן.

האנשים הפשוטים הנה⁸⁴ כשהיו בארץ מולדתם בפולין היו להם חברות ואגודות שונות, כמו חברת פועלי צדק, חברת משכימי קום, חברת תהלים וכדומה. ובערים הגדולות ה' לכל

חברה בית הכנסת מיוחד, כמו ביהכנ"ס זבחי צדק, ביהכנ"ס החייטים, הנחתומים והסנדלרים, וכל אחד הי' חבר לאחת החברות והי' בא להתפלל ג' פעמים ביום בציבור ושומע שיעורי אגדה בין מנחה למעריב ופרשת השבוע ומדרש בש"ק. ואף שהיו פשוטים בידיעת התורה היו יראי אלקים ומחבבי ושומרי מצוה.

אבל כשהעתיקו מושבם לערי רוסיא נתפרדה חברתם, ובמקומות הרבה היו דרים רק איזה משפחות יהודים בין מאות ואלפים משפחות אינם יהודים, אזרחי המדינה, ולכן ירדו לאט לאט ממצבם המוסרי ויתחילו להקל במצות ולהתנהג במנהגי המדינה, ומה גם בניהם ובנותיהם שנולדו להם ברוסיא כמעט שהתערבו בין הנכרים, מבלי היות להם מדריך ומחנך. בערים הגדולות עוד היו להם בתי כנסיות, רבנים ומלמדים, אבל בערים הקטנות הי' להם רק שו"ב והוא החזן והבעל קורא והמלמד. ובכפרים הנה גם שו"ב לא הי', והבנים נתגדלו ללא תורה, ולעיתים קרובות היו הנערים שנעשו בר מצוה מברכים ברכת התפילין וברכת התורה בעל פה מפני שלא ידעו קרא בסדור התפלה.

* * * *

הראשון שהתענין במצבם המוסרי של היהודים בערי רוסיא הפנימית הי' הוד כ"ק אדמו"ר הזקן אשר שלח צירים מיוחדים לבקר את יהודי רוסיא ולסדר להם שיעורי לימוד ברבים לפני הגדולים במקרא משנה וגמרא מדרש ואגדה וליסד חדרים בשביל הקטנים.

ובזה הנני להעתיק לדוגמא רשימה אחת מרשימותי בהיום⁸⁵ כפי שקבלתי בעתו ובזמנו. הגבול בין מדינת רוסיא ופולין הי' בכפר לוליעקווינא הסמוך כחמש עשרה פרסאות לעיר רודניא, מהכפר ולפנים מדינת פולין ומהכפר ולחוץ – בדרך המלך ההולכת לעיר סמאלענסק – רוסיא.

בעת ההיא הי' עיקר מושב היהודים במדינת פולין ומיעוטם במדינת ליטא, אבל במדינת רוסיא הפנימית – בפלך סמאלענסק – היו רק משפחות בודדות של יהודים ורובם מעמי הארץ העוסקים במלאכת הנפחות וכדומה במלאכות המתיחסות לעבודת האדמה והיו אנשי כפר, וגם אזרחי הערים – בעת ההיא ובחבל מדינה ההיא – חיו חיי כפר.

אחד מחסידי הוד כ"ק אדמו"ר הזקן ר' יוחנן זאב מעיר האַרְאָדאָק שהי' בעל צורה למדן מופלג ובקי בכמה מסכתות בע"פ עם פרש"י ותוספות, בעל דעה רחבה בידיעת תורת החסידות, והעולה על כולנה בעל עבודה ובעל מדות טובות ועסקו רוכל בכפרים ובחצרות האדונים בעלי האחוזות ומתפרנס בריוח והי' מפריש סכומים הגונים לצדקה.

פעם אמר לו הוד כ"ק אדמו"ר הזקן שיעשה מהלכו בדבר מסחרו מעבר לגבול בפלך סמאלענסק במדינת רוסיא.

כל יהודי פולין ידעו אשר מדינת רוסיא בכלל היא מדינה גסה ופלך סמאלענסק בפרט הנה רובו גוים ורק משפחות אחדות של יהודים גרות⁸⁶ שמה וגם המה נתגשמו כל כך עד שאי אפשר להכירם כי במלבושיהם וארחות חייהם היו כאזרחי הארץ ההיא.

החסיד ר"ז עשה כדבר הוד כ"ק אדמו"ר הזקן, אבל הילוכו זה העציבו ביותר, כי תמורת

(86) באגרות קודש שם: גרים.

(85) הבא לקמן נדפס בשינויים קלים באגרות קודש ח"ו ע' רמח ואילך.

זה שכשהי' עובר בכפרים שבסביבות וויטעבסק והאַרְאָדאָק הי' מוצא הרבה בני ישראל בכפרים ובתי מלון על פרשת דרכים והי' מתאכסן אצלם ועוסק בתורה ולפעמים הי' פוגש גם בכני תורה וגם בכני גילו החסידים ועל הרוב הי' חוזר על ש"ק לביתו או שוכת באחת העיירות במסיבת בני גילו החסידים.

בהילוכו זה הלך כחמשה חדשים וחג השבועות חגג בסמאָלענסק במסיבת אנשים בורים ועמי הארץ וכשבא בחודש אלול להוד כ"ק אדמו"ר הזקן ויביא אתו את צרור הכסף – סכום גדול – שהפריש לצדקה מאשר הרויח בדרך הילוכו זה – פי חמש ויותר מאשר הי' מרויח בהילוכיו הקודמים – ויתמרמר מאד על מצבו ויבך במר נפשו על העבר שהי' במסיבת בורים ועמי הארץ ויתחנן על נפשו לפוטרו מעבודה קשה זו ולהתיר לו לסחור כבתחלה בחבל של יהודים.

ויענהו הוד כ"ק אדמו"ר הזקן קשות, מה' מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפץ כתיב⁸⁷, השי"ת מכונן דרכי⁸⁸ הגבר לפי שהוא ית' חפץ אשר דרכו – דרך ה' – יושלם, ואדם מהו אשר יאמר בזה הנני חפץ ובזה אינני חפץ.

אחר חג הסוכות שוב עשה החסיד רי"ז את הילוכו מעבר לגבול כבתחלה, ולהיות השלג רב והקור גדול הוכרח להתעכב בכמה מקומות כשבועיים ויותר, והיהודים שהתאכסן אצלם היו פנויים ממלאכתם וישם על לבו לשוחח עמהם ועם בני ביתם להורות להם את דיני התורה ולעורר אותם למדות טובות, והי' הצליח לו ובמשך החורף כבר היו לו כמה בעלי תשובה.

וכשבא להוד כ"ק אדמו"ר הזקן בתחילת ניסן הי' שמח וטוב לב מעבודתו הגדולה אשר הצליח בה, ותרומת⁸⁹ פרנסתו לצדקה אשר הביא לכ"ק אדמו"ר הזקן הוציא הוד כ"ק אדמו"ר הזקן על הוצאות מלמדים במקומות ההם.

אחר הפסח קרא הוד כ"ק אדמו"ר הזקן בשם כמה אנשים אשר שלחם לפלך סמאָלענסק לעיירות וכפרים ע"פ הוראת החסיד רי"ז ולא עברו שלש שנים⁹⁰ עד שנוסדו שם קהלות מסודרים ברבנים שו"בים ומלמדים, בבתי כנסיות ולהבדיל בתי טבילה ומוסדות של צדקה.

ככה עברו כעשרים שנה⁹¹ וכשפתחה ממשלת רוסיא את שערי מדינתה הפנימית – בשנת תקנ"ד – אחרי חלוקת פולין אשר כל מדינת ליטא ווּאָהלין ופּאָדאָליא נספחו לרוסיא, ומאות משפחות וביניהם הרבה גדולי תורה העתיקו מושבם לערי רוסיא הפנימית התפלאו על מצבם המוסרי של הקהלות הקטנות במספר חבריהם שהחזיקו בתי כנסיות ורבנים מופלגי תורה ומלמדים מומחים.

* * * *

רוב המהגרים לערי רוסיא הפנימית גדולי התורה היו אזרחי ליטא שבניהם וחתניהם היו סוחרים גדולים ויחזו למי⁹² עתיד מזהיר בסחר המדינה החדשה ובמכתביהם להוריהם הזקנים שנשארו בליטא והסתדרו בארחות חיים באהלה של תורה היו משבחים ומהללים את המצב המוסרי וגם התורני של הקהלות ברוסיא.

(90) שם: וכשעברו רק כשלוש שנים.
(91) = תקכ"ג-תקמ"ג. כך משמע להלן.
(92) אוצ"ל: למו.

(87) תהלים לו, כג.
(88) באגרות קודש שם: מצעדי.
(89) שם: ובתרומת.

הכל ידעו שכל זה בא להם הודות לעבודתו הקדושה של הוד כ"ק אדמו"ר הזקן במשך כעשרים שנה – תקכ"ג-תקמ"ג – על ידי שלוחים וצירים מיוחדים ומה גם בעשר שנים האחרונות תקמ"ג-תקנ"ג הנה הרבה משפחות חסידים העתיקו מושבם לרוסיא הפנימית ובהם ועל ידם נתרחה חוג פעולת כ"ק אדמו"ר הזקן בהרבצת תורה ויסוד בתי לימוד לצעירים ונערים.

הליטאים המהגרים יוצאי ווילנא שהיו מהמקורבים לספירות הגבוהות של המתנגדים וידעו את הרדיפות אשר רדפו את החסידים ונשיאיהם מימי קדם ובפרט החרם דשנת תקמ"ב⁹³, כתבו לקרוביהם ומכריהם בשבחם של החסידים ונשיאם כ"ק אדמו"ר הזקן אשר עבודתם הפורי' בהרבצת תורה ויראת שמים בתוככי בעלי המלאכות מעידה על מהותם כי הם יראי אלקים באמת ובאמונה שלמה ומורנו הגאון ואתו עמו הראב"ד וכל סגולת גדולי התורה טעו במשפטם אשר בלא גבית עדות וביורור דברים כדיני התורה הטילו עליהם חרם.

וכפי שאנחנו רואים – כתבו – את הנהגת האנשים הנקראים חסידים – תלמידי מורם ורבים הגאון המגיד מליאָזנע – ביראת שמים ובחבת התורה ומוסרים נפשם על הצדקה באהבה וחבה גדולה לכל עני ונכה רוח, הנה עושים זאת בזריזות ובחיבה כי כן יצוה עליהם מורם ורבים באגרותיו וע"י צירים מיוחדים ששולח אליהם לעתים קרובות.

אחד המהגרים, ר' זונדיל וואָלף שמו, אף כי הי' בינוני בידיעת התורה, אבל הי' כרוך אחרי גדולי התורה תלמידי הגר"א וביחוד הי' מסור ונתון בכל לבו ונפשו לקיים כל דבר שליחות בהנוגע לרדיפות על החסידים וכמה פעמים נסתכן בשביל לקיים אחת השליחות, הוא הי' בין הנוסעים לפרסם את החרם דשנת תקל"ב וגם הי' אחד מחבורת הקנאים – רוצחים⁹⁴ – שהלכו לעיר שווינציאָן לקיים את הפסק דין הידוע בשנת תקמ"א ובספירות המתנגדים התיחסו אליו ביחס של חיבה בגלל עבודתו הגדולה ברדיפת החסידים.

* * * *

(ב) בשנת תקל"ה כבר היתה חבורה של חסידים בעיר שווינציאָן ומהם בעלי מרץ בעבודת התעמולה לא רק בעיר גופא אלא גם בהסביבה, ולהיות כי בגליל שווינציאָן היו הרבה אחוזות, בתי מלון, בתי ריחיים וישובים לא גדולים וכולם התפרנסו בריוח הנה כמעט בכל מושב וקיבוץ היו להם להחסידים מאנשי בריתם ובמשך כשתי שנים לערך נודע בבירת המתנגדים אשר כל הישובים בגליל שווינציאָן נהיו לחסידים ואשר התעמולה באה מחבורת החסידים בשווינציאָן.

כחצי שנה ארכה השקלא וטריא בחליפת דברים בין ועדי המתנגדים דוילנא, מינסק, שקלאָב אשר בעת ההיא – תקמ"מ-תקמ"א – כבר היו עדות שלמות של חסידי חב"ד במינסק ובשקלאָב ומתנגדי מינסק ושקלאָב כבר הכירו בטעותם והמתונים שבהם כבר משכו ידיהם מלהתנגד על עדת החסידים ומה גם לרדפם וכשהגיע אליהם הצעת ועד ווילנא במשפט חסידי חב"ד בעיר שווינציאָן לא הסכימו לזה.

אמנם ועדי בריסק וסלוצק קבלו את הצעת ועד ווילנא ועוד הוסיפו לדרוש כי יוטל חרם על החסידים ונשיאיהם בכלל בכל מקום שהם וביחוד על חסידי חב"ד אשר בגלילות מדינת ליטא ואוקראינא ונשיאם המגיד מליאָזנע.

ועד ווילנא נכנס לשיבה ובחרו ב"ד וערכו משפטם של חסידי שווינציאָן להלקות במלקות כחמשה עשר איש ויציעו את דבר משפטם אל הגר"א נ"ע ויסקים עמהם.

⁹⁴ ראה גם אגרות-קודש אדמו"ר הזקן ח"א ע' יז ואילך. ע' קיג. ע' קכו. ספר השיחות תרפ"ד ע' 54. וראה ספר השיחות תש"ד ע' 158.

⁹³ ראה „חסידים ומתנגדים“ (ירושלים, תש"ל) ח"א ע' 330.

כשעברו שתי שנים לערך שבתו של ר' זונדיל וואָלף בעיר יעלניא פלך סמאָלענסק בסביבה של חסידים וראה את הנהגתם ביראת שמים ומדות טובות באהבת ישראל ובחיבת התורה הנה מוסר כליותיו יסרוהו על אשר במשך שנים רבות רדף את עדת החסידים ולעיניו נצב המחזה של הרציחות בעיר שווינציאן שגם הוא הי' בין המתנקמים בארבעה החסידים וכתוב אל הגר"א ויספר לו מהנהגת החסידים ויבקשו לסדר לו תקון על אשר רדף את החסידים בכלל ועל אשר השתתף ברציחת ארבעה חסידים בשווינציאן בפרט, ויסיים את מכתבו כי אין אדם יודע את יומו האחרון ובעמדו למשפט בבי"ד של מעלה יגולל את דם הנקי של הצדיקים מחבבי המצוה על ראשי מנהלי הועד והבי"ד דווילנא.

מכתבי המתנגדים וביחוד מכתבו של ר' זונדיל וואָלף עשו רושם גדול בחוגי מתנגדי

כנהוג הכריזו שלש שבתות בשעת הקריאה ובשני וחמישי, אשר ביום פלוני יטילו חרם על עדת החסידים ונשיאיהם ומטעם הגר"א והראב"ד הכריזו שכל בני הישיבות, ת"ת וחזרים, יבואו אל המקום הנועד וגם הפרושים יבטלו מלמודם בשביל מצוה דקידוש השם בכבוד ת"ח המתחלל ע"י הכת.

חסיד ווילנא אשר בעת ההיא כבר היו עדה שלמה שהיו להם ארבעה בתי כנסיות וישיבה גדולה וכחמשה עשר חדרים נעזרים מגיל דרדקי עד גמרא בעיון, קבלו את ההכרזה בשויון נפש ולא שמו לב לזה. בהשמע דבר ההכרזה בשווינציאן נכנסו החסידים לאסיפה ויחליטו לשלוח צירים לכל הגליל שישלחו מכל מושב ומושב ציר לוויילנא להתועד יחדו ביום הטלת החרם ויודיעו שממחנם שווינציאן הולכים כחמשים איש לוויילנא ליום המיועד.

חסיד שווינציאן ערכו תכנית סדר היום אשר יתועדו חסידי ווילנא עם חסידי שווינציאן והחסידים הבאים משארי הגלילות, כי שלחו צירים למרכזים של חסידי חב"ד בפאָלאָצק, מינסק ושקלאָב בדרישה לבא ליום המוגבל וכולם יחד יערכו תהלוכה נהדרה בעיר בכלי זמר ובמחולות.

ליום המיועד באו כשלוש מאות איש וכשנצטרפו לעדת חסידי ווילנא היו לקבוצה גדולה של כמה אלפים איש ובהקבץ הקהל למקום המיועד להכריז את החרם – משערים שהיו יותר על עשרת אלפים – והעמידו על הבימה נרות שחורים והבי"ד התעטף בטלית וקיטל, הנה בשעה ההיא יצאו החסידים בתהלוכה פומבית מחנות מחנות, כלם מלובשים בגדי שבת, הגאוני ר' ברוך מרדכי⁹⁵ – חתן הראב"ד⁹⁶ – ור' משה מייזיל⁹⁷ – מי שהי' תלמיד ותיק של הגר"א וסופר ונאמן הקהל – והגבירים האחים בני רפאל ועוד מנכבדי הקהלה בראשם וכלי זמר בידיהם תופים חצוצרות ומצלתיים וזמרו ניגוני שמחה ותבקע הארץ לקולם ותהי מהומה גדולה בתוך קהל הנועדים לשמוע את הכרזת החרם, והרבה הרבה מאד רצו לראות במחזה התהלוכה, באופן שנשארו רק מתי מספר, מה שעשה רושם אדיר גם על הבי"ד שהכריזו החרם.

מני אז יצאו המתנגדים במלחמה גלו' נגד החסידים והמחלוקת נתגברה משני הצדדים, ובהודע להמתנגדים כי עצת התהלוכה – שבטלה את חריפות החרם – באה מחסידי שווינציאן דנו דין מיתה לארבעה מחסידי שווינציאן ור' זונדיל וואָלף הי' אחד משלוחי הדין.

⁹⁵ ע' 126 ואילך (בהוצאת ווילנא, תר"כ. בהוצאת העת"ר – ע' 138 ואילך).

⁹⁷ נולד בשנת תק"ה (לקמן הערה ז). תלמיד ותיק של הגר"א. בשנת תקל"ב התקשר לאדמו"ר הזקן (לקמן הערה יא). נפטר ביום ו' עש"ק פ' ראה כד מנ"א בשנת הדרת [ה'תר"ד]. ראה רשימת המאסר (לקמן ע' 000). ספר השיחות תשי"ב ע' 5, "קרי' נאמנה" ע' 246 (בהוצאת ווילנא, תר"כ. בהוצאת העת"ר – ע' 245 ואילך). "משנת יואל" (ירושלים, תש"א) ע' נה ואילך. תולדות חב"ד בארה"ק ע' עה.

(95) הרה"ג הרה"ח ר' ברוך מרדכי מבאברויסק. – אודותו בארוכה – ראה ספר השיחות תש"ב ע' 31 ואילך. רשימת רבינו – ניסן תרנ"ו. אייר תרנ"ו (הוספות לספר השיחות תש"ו-ה'ש"י ע' 413 ואילך). וראה גם ד"ה כי נער ישראל תרס"ו (נדפס בהוספות להמשך תרס"ו ע' תקפב).

(96) הגאון ר' שמואל חתנו של היסו"ד דלקמן ע' 000 ובהערה י (ראה ספר השיחות תש"ב שם. רשימת היומן שבהערה הקודמת). נפטר כא טבת תקנ"א ("קרי' נאמנה"

ווילנא, והחסידים פרסמו את המכתבים בכל מרחבי ליטא במאות אקזעמפלארים מה שהעלה חרון אפם של מתנגדי ווילנא בריסק וסלוצק.

* * * *

בעת ההיא – תקנ"ה – כבר נתפשטה החסידות בכל מדינת פולין הגדולה והקטנה ובחלק גדול מזאמוט, מדינת וואהלין פאדאליא וגאליציה, וחסידות חב"ד נתפשטה בפלכי וויטעבסק ומאָהלוּב ווילנא והגליל וחלק גדול מפלך קאָוונא ופלכי טשעריניגוב ופאָלטאָווא יעקאָטרינאָסלב ווערסאָן וחלק גדול ממדינת ביסאָראַבי וכבר נוכחו המתנגדים לדעת שחלק גדול מעם ישראל נכנס למפלגת החסידים וביחוד חרה אפם על הצלחת נשיא חסידי חב"ד, הוד כ"ק אדמו"ר הזקן, וקבלת תקונו בהשחזת הסכין של שחיטה, מקוואות חמות, השלחן ערוך וסדור התפלה.

הרי"ל סג"ל חותנו של אדמו"ר הזקן הי' דור שמיני למהרי"ל סג"ל, שותפו של ר' טעביל נדיב מייסד קהלת וויטעבסק⁹⁸, שהי' החוכר לתעשיית יין שרף במדינת פולין, והנחיל עסקו זה לדורותיו אחריו עד מהרי"ל סגל האחרון, ולרגלי עסקיו אלו היו לו מהלכים והכרות בספירות הממשלה בעיר הבירה ומה גם הוואַייעוואָדע ופקידיו והרבה מבעלי האחוזות אצילי פולין, וכשהשתדך הרי"ל סג"ל עם ר' ברוך ולקח את בנו העילוי מליאָזנע לחתן בתו הנה עד מהרה נתפרסם שמו של כ"ק אדמו"ר הזקן אשר מלבד שהוא גאון בנגלה ובנסתר ובמחקר הנה הוא גדול במדעים וביחוד בחכמת התכונה וההנדסה⁹⁹ ואשר מנגינותיו לוקחות לב.

כעבור שני חדשים אחרי חתונתו אירעו שני מאורעות שעל ידם נתפרסם שם הוד כ"ק אדמו"ר הזקן בין יחידי סגולה בחכמי המדעים, דבר שהביא תועלת מרובה ליסוד העסקנות הצבורית אשר התכוון לה הוד כ"ק אדמו"ר הזקן.

* * * *

מאורע א':

בעת ההיא¹⁰⁰ הנה עוד טרם היו בתי ספר גבוהים – אוניווערסיטעטן – בפולין אלא היו בתי מדע פרטים אשר נסיכי המדינה היו מחזיקים על חשבונם הפרטי ונקראו בשם אַקאָדעמיע. בחבל ליטא היו שלש אַקאָדעמיות כאלו, באחוזת הנסיך ראָדזיוול¹⁰¹ סמוך לוויילנא, באחוזת הנסיך שעקסינסקי סמוך לוויטעבסק ובאחוזת הנסיך צעקרעט¹⁰² על חוף נהר דניעפר בין דובראָוונא וליאָדי. מצב המדעים בעת ההיא במדינת פולין הי' נמוך, כי העם הפולני הנאה¹⁰³ ומסלסל בשפמו, לא הי' מסוגל לייגע בחכמות, והמורים באַקאָדעמיע היו צרפתיים.

בעיני אדון העיר ולא יכלו לו". ובשוה"ג שם בהערה: "א. שעון השמש, ב. רפואה למוכה שמש". וראה גם "פון דעם ליובאוויטשן רבינס הויף" פרק ב (נמצא בדפוס).
(101) 1734-1790.

(102) ראה רשימת רבינו – "החסיד ר' שמעון רופא" (קה"ת, תש"ע) ע' ח ואילך (לעיל ע' 000). וש"נ.

(103) אוצ"ל: הגאה.

(98) ראה ספר הזכרונות ח"א פל"ו-לו. וראה שם ח"ב פק"ד.

(99) ראה הערה א. מכתב הרה"ח ר' יצחק אייזיק הלוי עפשטיין ב"שני המאורות" ע' 306.

(100) המסופר לקמן – השווה רשימת רבינו ב"כרם חב"ד" גליון 4 ע' 9 ואילך. וראה רשימת רבינו – "דברי ימי החסידים" ב"התמים" חוברת 1 ע' צב [שיג, ב]: "... מאז אשר פתר כ"ק רבנו את שתי השאלות הידועות גדל כבודו

באחוזת הווא"יעוואדע דוויטעבסק הי' ארמון מפואר ובחצר הארמון הי' קבוע מורה שעות של שמש – זון זייגער – וזה כשנתיים אשר משעה השני' עד החמישית אין מורה השעות מציינ את זמני השעות¹⁰⁴, וכבר הזמין הווא"יעוואדע חכמים שונים, פראפעסורים מהאקאדעמיעס ואין אחד מהם יודע לפתור את החידה, וכשהגיע לאזני הווא"יעוואדע תהלת חתנו של הרי"ל סג"ל שלח משנהו אל הרי"ל סג"ל בבקשה שיבא עם חתנו אל אחוזתו לבקר את מורה השעות פן יעלה בידו לפתור את החידה מדוע אין הוא מורה את השעות משעה שני' עד החמישית.

הוד כ"ק אדמו"ר הזקן מיאן לנסוע באמרו כי עצת חז"ל¹⁰⁵ אל תתודע לרשות, היום יש להם שאלה זו ולמחר שאלה אחרת ויבא לידי ביטול תורה אך אחר רוב הפצרות והבטחות אשר יותר לא ידרשו ממנו לבטל מלימודו הסכים לדבר.

כשבא עם חותנו לאחוזת הווא"יעוואדע, אף שהבין שפת המדינה ויכול לדבר בה כראוי מיאן לדבר בשפה הפולנית וידבר בשפה יהודית – אידיש – וחותנו הי' המליץ ביניהם. וכשבדק את מורה השעות שלשה או ארבעה פעמים בשעות שהי' מורה ובשעות שהי' מפסיק להורות אמר:

איתא בתלמוד¹⁰⁶ אשר באמצע היום השמש הוא בראש כל אדם ואז הנה מלבד עננים אין שום דבר המפסיק, אבל מצהרים ואילך כשהשמש מתחיל לנטות אז אפשר שיזדמנו דברים המעכבים את קוי השמש, ולדעתו הנה במרחק כשנים עשר או חמש עשר וויאָרסט מאחזזה זו לדרומה יש הר גבוה ובראשו גדלים אילנות ובטח הנה במשך שתי השנים האחרונות גדלו האילנות ובגבהם מעכבים בשלש שעות אלו, משעה השני' עד החמישית, את קוי השמש מלהראות במורה השעות, ומכיון שהשמש נוטה ממקום ההוא שוב מגיעים קוי השמש למורה השעות.

הווא"יעוואדע נפעל במאד ויאמר לשלוח ציר מיוחד לבקר את המקומות במרחק משנים עשר עד חמשה עשר וויאָרסט לדרומה של האחזזה ולראות אם נמצא שם הר גבוה ואילנות בראשו.

אמנם הפראפעסאָר מאָרסעי, מורה הראשי באקאדעמיע של הנסיך סעקשינסקי מהנדס מפורסם, שחק וישם לאל את דברי הוד כ"ק אדמו"ר הזקן ויאמר, עם פלאי הם היהודים והכל הם יודעים מספר התלמוד, זעליג הרופא יודע לרפאות ע"פ רפאות התלמוד, ברוך הגנן יודע איך להטיב את האדמה ע"פ התלמוד, וזנוויל הסרסור יודע איך לרמות את בעלי האחוזות ע"פ התלמוד, ואברך זה יודע איך קוי השמש מגיעים למורה השעות ג"כ ע"פ התלמוד.

כ"ק אדמו"ר השיב במתינות, המופת הוא גרזן הגודע את המתיהרים במדע.

האם גם זה הוא פתגם מהתלמוד שלכם, שאל הפראפעסאָר, לא – השיב כ"ק אדמו"ר – זהו פתגמו של החכם גאלינוס היווני¹⁰⁷ אשר נשא על המתיהרים במדע שלא הגיעו לרום גבהה.

* * * *

(105) אבות פ"א מ"י.

(106) ראה פסחים צד, א.

(107) חי בימי רבי (סדר הדורות ד"א תתק"י).

(104) ברשימת רבינו («כרם חב"ד" שם): ובהגיעו לשעה

הרביעית וחצי אחר חצי היום עד שעה החמישית לא הי' המורה-שעות מראה הזמן.

עקיבות הפראָפּעסאָר נגעו ללב הרי"ל סג"ל וכשחזר הביתה ספר את המאורע לאחדים ממכריו הנכרים וישאל את עצתם, והם אמרו שהם בעצמם יסעו לבקר את המקומות ההם, וכן הי' אשר במרחק שאמר כ"ק אדמו"ר מצאו הר גבוה ובראשו אילנות גבוהות ביותר ויחליטו ביניהם לבלי ספר מאומה מזה גם להרי"ל סג"ל וישכרו אנשים לכרות את האילנות הגבוהים מראש ההר.

עברו איזה ימים ומנהל האחוזת הודיע לאדונו הוואָיעוואָדע כי מורה השעות שבחצר הארמון חזר להראות את השעות כתקונן גם משעה השני' עד החמישית ויתפלא הוואָיעוואָדע מאד על הדבר ויספר לפקידים והקול נשמע ברבים אשר מורה השעות שבחצר ארמונו חזר לתקונו.

וכשהגיעה השמועה למכרי הרי"ל סג"ל אשר כרתו את האילנות מראש ההר הביאו את אנשי הכפר הסמוך להר ההוא להעיד לפני הוואָיעוואָדע אשר ע"פ הוראתם כרתו את האילנות הגבוהים מההר ההוא והם בעצמם הביאו אתם תעודה כתובה באותם הימים ומאושרת מבית פקידות הכפר אשר האכרים כרתו אז כך וכך אילנות מההר ההוא ואז נתפרסם שמו של כ"ק אדמו"ר בין חכמי המדע.

הלעג אשר לעג הפראָפּעסאָר מאָרסעי על התלמוד נחרת עמוק בטוהר לב כ"ק אדמו"ר ויחשוב מחשבות איך לקדם פני הרעה, תוצאות השפעתם של המורים הצרפתים על פקידים הממשלה ועל האצילים ובעלי האחוזות במשטמה ליהודים ותורתם, וימצא כי כאשר היהודים יעזבו את פרנסות הרוח בסרסרות ומסחר השוק ויעסקו בעבודת האדמה הנה בזה יתבסס מעמדם הכלכלי.

* * * *

כשמוע הפראָפּעסאָר דע לאַנגזשי ראש המורים באַקאָדעמיע של הנסיך צעקרעט את שמע גודל חכמתו של הוד כ"ק אדמו"ר בחכמת התכונה וההנדסה, הנה אף שהוא בעצמו עסק בחכמת טבעי הצמחים אבל זה רבות שנים אשר שמע – כשהי' עוד תלמיד ביה"ס הגבוה בסאַרבאַנא¹⁰⁸ – מאת הפראָפּעסאָר לחכמת החשבון והנדסה שם, חידה הנדסית, ומני אז בהפגשו עם מהנדסים הוא מראה להם את החידה כפי אשר כתבה אז ואין פותר אותה, וכשמעו כי חתן הגביר סגל בוויטעבסק מופלג בחכמת התכונה וההנדסה עשה את מסעו לוויטעבסק.

ביאתו של הפראָפּעסאָר הבאַטאַניק הישיש דע לאַנגזשי עשה רושם בין חכמי האַקאָדעמיע של הנסיך שעקשינסקי ויבאו לקבל פניו בבית ראש העיר שהתאכסן אצלו, כשמוע הפראָפּעסאָר מאָרסעי את מטרת בואו של הפראָפּעסאָר דע לאַנגזשי לבקש פתרון החידה ההנדסית – שזה איזה שנים ששאל גם אותו ולא ידע – מחתן הרי"ל סגל הוכיח אותו על אשר זילזל בכבודו כבוד חכמים להטריח לבוא לשמוע לקח מדעי מפי עברי תלמודי צעיר אשר כל ידיעותיו שואב מן התלמוד.

דע לאַנגזשי בידעו שמאָרסעי עוין את היהודים לא ענהו מאומה.

שר העיר שלח את אחד מפקידיו להגביר סגל להודיעו כי הפראָפּעסאָר דע לאַנגזשי הישיש בא ביחוד להתראות עם חתנו המופלג בחכמת ההנדסה ושואל מתי יוכל חתנו לקבלו להתראות, כ"ק אדמו"ר השיב שאיננו חפץ להטריחו ויבוא אליו.

הפראָפּעסאָר הציע את שאלתו בשפה הפולנית, אמנם הניירות עם המספרים שהיו לו כתובים צרפתית, הוד כ"ק אדמו"ר התעמק בשאלה וביום השלישי כשבא הפראָפּעסאָר לבקר את כ"ק אדמו"ר בבית חותנו פתר כ"ק אדמו"ר את החידה, והאיש משה מענדיל הצרפתי – משה מענדיל דער פראַנצויז – שהי' מנהל חשבונות בבית מסחרו של הרי"ל סגל העתיק את כתבו של כ"ק אדמו"ר מלה"ק לצרפתית.

הפראָפּעסאָר נתפעל במאד מפתרון החידה ההנדסית אשר עמלו ויגעו עלי' כמה מבחירי חכמי ההנדסה ולא פתרוה ויספר בשבחו של כ"ק אדמו"ר ויהללו לפני כל מכריו מה שהביא תועלת מרובה לתעמולה של כ"ק אדמו"ר בדבר הסתדרות היהודים בעבודת האדמה.

* * * *

מצביא וסדרן מצוין הי' כ"ק אדמו"ר, כל אשר דיבר וכל אשר החליט לעשות הי' במתינות מסודרת אחרי התבוננות – איבערלעבונג – עמוקה. רוחב בינתו ותוקף דעתו ורצונו החזק הי' מבהיל, מילדותו עד זקנותו לא סג אחור מהחלטתו והסכמתו הן במילי דשמיא והן במילי דעלמא בעסקנות הכלל.

דבר יסודי הי' לו להוד כ"ק אדמו"ר אשר כל דבר ודבר שהחליט בדעת קדשו לעשותו בעניני הכללי הי' נעשה בסתר ובסוד גדול, ורק אלו שהיו צריכים לדעת ידעו מזה, וגם אותם הזהיר הוד כ"ק אדמו"ר אשר כל עניניהם יהיו בהצנע ובחשאי.

משכבשה הקסרית יעקאָטערינא השני' את רוסיא הלבנה – בשנת תקל"ב – והיהודים יושבי ערי הכיבוש זכו במשפט אזרח השתדל כ"ק אדמו"ר להעתיק כמה משפחות יהודים בעלי עסקים במסחרים שונים בכלל ובעלי אומנות ומנהלי אחוזות אשר בעליהם ידעו את ישרם וטיב הנהגתם בפרט.

הוד כ"ק אדמו"ר בחר בשנים עשר אנשים^ג רובם אברכים ברי דעת בעניני פרנסה ביחוד אשר לרגלי עסקם יבואו בהיכרות עם אצילים נסיכים ורוזנים ופקידי מוסדות הממשלה אשר בזה יסד אבן פנה לעסקנות הכלל.

הוד כ"ק אדמו"ר סידר תכנית עבודה לשנים עשר צירים בעיר המלוכה ואת אחד מהם, ר' אברהם יעקב צורף, בחר לראש המפלגה והם עבדו משך שנים רבות לטובתם של ישראל ע"י ההיכרות עם הנסיכים ופקידי מוסדות הממשלה.

כשנפטר החסיד ר' אברהם יעקב בחר הוד כ"ק אדמו"ר בבנו החסיד ר' שמואל משה למלאות מקום אביו, הרש"מ הי' חכם גדול ותקיף בדעתו ובעל מרץ רב.

* * * *

ג) מהם נודעים לנו רק תשעה והם: ר' אברהם יעקב ממינסק, גדלי' זאב ממינסק, אברהם זאב, ברוך יוסף מבאָריסאָוו, ר' זונדיל יצחק, ר' חיים משה משקלאָב, ר' דובער משה מדיסנא, ר' אלי' שמואל מראָהאָטשאָוו, ור' מרדכי מוויטעבסק.

בשנת תקנ"ד¹⁰⁹, כשנה אחרי כבוש פולין, באו תלונות רבות מהעיירות בליטא, פולין הקטנה ואוקראינא, על עם ישראל בעניני מסחר וקנין שכל זה היו תוצאות השפעתם הרעה של המורים הצרפתים אשר חנכו את ילדי האצילים ובעלי האחוזות לשנוא את היהודים ולהעליל עליהם.

בהודע לוועד החשאי של עסקני הכלל החסידים על דבר התלונות סידר רש"מ – ראש הפלוגה – אשר כל אחד ואחד מחברי הוועד ישתדל אצל מכרו, אם רוזן או אציל להמליץ טוב על עם ישראל ולבא בדברים עם פקידי בית פקידות שר הפנימי לעכב בעד הניירות המתקבלים משרי הפלכים בתלונות על עם ישראל מבלי למהר להגישם לשר הפנימי.

רש"מ הכיר יפה את הנסיך ליובאָמירסקי שהיתה לו השפעה מרובה בחצר המלכה יעקאָטערינא השני' והרבה דיבר עם הנסיך בזה אבל לדאבון לבבו ראה אשר אין דבריו מתקבלים.

אחד מחברי הוועד החסיד ר' זונדיל יצחק משקלאָב הכיר את השר פאָטיאָמקין¹¹⁰ שהי' בעל השפעה מרובה על הקיסרית וישפיע רו"י על השר אשר ימליץ טוב על היהודים.

השפעת השר פאָטיאָמקין הועילה אשר הקיסרית תשלח לבקר את התלונות על היהודים על אתר, ותתן את פקודתה לשר הפנימי שישלח איש אחראי ומבין דבר ואשר היהודים לא יוכלו להשפיע עליו, ויסע לחבל ליטא פולין הקטנה ואוקראינא לחקור ולדרוש ולבחון את דרכי מסחרם וארחות חייהם של היהודים ויחסם אל האזרחים שהם גרים ביניהם ובכל מקום באו יתדבר עם שרי המלוכה והאצילים בעלי האחוזות וירשום הכל בספר, ואת מסעו זה יעשה במשך לא יותר משנתיים.

שר הפנימי מסר את פקודת הקסרית לסגנו ניקיטין – שהי' מפורסם לאיש רע ובעל מדות נשחתות וביחוד הי' שונא ישראל – להביא את הפקודה הנזכרה לפועל בהקדם וניקיטין בחר למלאכות זו את הסופר הרוסי דערזשאָוין¹¹¹.

הסופר דערזשאָוין הי' אחד המיוחד בין סופרי רוסיא ששמו הי' מפורסם לבעל כשרון בספרות והי' שונא ישראל במאד וחשוב בחצר הקסרית.

בילדותו התחנך דערזשאָוין אצל בעל אחוזה אחד סמוך לדיסנא והחסיד ר' דובער משה גר אז באחוזה ההיא והנער דערזשאָוין הי' בא לביתו וכמה פעמים המליץ רד"מ לפני בעל האחוזה על מעשה ילדות שהי' דערזשאָוין עושה, ואחרי שנים רבות כשהעתיק רד"מ את מגורו לפעטערבורג ודערזשאָוין נתפרסם בינתיים ושמו כבר גדול כאחד הסופרים, פגש פעם ברד"מ והכירו ונזכר בימי ילדותו וביקשהו לבקרו בביתו.

רבות פעמים דיבר רד"מ עם דערזשאָוין על אדות יחסו ליהודים ושנאתו אותם ויוכיח לו באותות את מעלות היהודים, אבל תמיד הי' עונה לו „אם כל אחיך היהודים היו כמוך הייתי אוהבם או לכל הפחות לא הייתי שונאם“.

* * * *

כשנודע הדבר אשר הסופר דערזשאָוין נבחר מאת שר הפנימי למלאות את ידו במלאכת

(110) 1791-1739.

(111) 1816-1743.

(109) תקנ"ד, כשנה אחרי כבוש פולין: כ"ה בהעתקה שתח"י.

לפי מ"ש לקמן שר' זונדיל דיבר עם השר פאָטיאָמקין – יש

להעיר, דפאָטיאָמקין מת בשנת 1791.

החקירה ודרישה על אודות היהודים במסחרם וארחות חייהם ביקר רד"מ את דערזשאווין לבקשו כי יעשה מלאכתו זו ביושר הראוי לחכם וסופר.

רד"מ מצא את דערזשאווין במצב רוח טוב, – למרות אשר תמיד היו פניו מפיקים זעם – ומה מאד נבהל רד"מ בשמעו אשר ביום שלפניו הציגו שר הפנימי לפני הקסרית ציר נבחר למלאות פקודת רוממותה לבקר את מושבות היהודים בליטא פולין הקטנה ואוקראינא ולבקר את הנהגתם מסחרם וארחות חייהם ואשר הפיקה רצון מבחירתו ותאמר שהיא בטוחה אשר המלאכות נמסרה על ידי מי שלא ימכור את המולדת לעם שונאי דתה ודת אזרחי' וידע לכלכל את הרצאתו להגביל את עם הנבון מכל מסחר וענין אומנות ומלאכה באותם ההגבלות אשר יעמידום על מקומם הראוי להם.

ובלב שמח – אמר דערזשאווין לרד"מ – אמלא את מלאכות זאת, ואתה מכירי מאז, ואחיד היהודים הגרים בעיר הבירה עשו לכם כלי גולה כי בעוד שנתיים כשיחזור מדרכו הנה ראשית דבר הרצאתו תהי' לגרש את היהודים מעיר הבירה.

נשבר ונדכה יצא רד"מ מביקורו אצל דערזשאווין ויספר לחברי הועד מהשיחה שהיתה לו עמו, חברי הועד בכו עמו ויתעצבו מאד ורק רש"מ¹¹² הי' האחד אשר עליו לא פעלו דברי דערזשאווין אותה הפעולה שפעלו על חבריו, ויחליטו: א) אשר איש לא ידע דבר המלאכות ודבר הביקור אצל דערזשאווין, וגם אם ישמע ברבים דבר המלאכות הנה חברי הועד ישתדלו לבטל את הדבר בכללותו ואשר לא ישימו לב לזה. ב) לשלוח ציר מיוחד לכ"ק אדמו"ר להודיעו מהמצב בפרטי', ולהיות כי רד"מ מכיר את דערזשאווין בטוב וגם הוא שמע ממנו ככל אשר בדעתו לעשות החליטו אשר הציר הנוסע לכ"ק אדמו"ר יהי' רד"מ דיסנער.

* * * *

הוראת כ"ק אדמו"ר לועד עסקני הכלל בפטרבורג הי':

א) להודע סדר נסיעתו של דערזשאווין – מאשר – שהוא מתכוון לנסוע ולשלוח אותו ע"י ציר מיוחד לכ"ק אדמו"ר.

ב) להודיע זמן נסיעתו.

ג) חברי הועד ימשיכו עבודתם הלאה ככל אשר יוכלו לעשות ע"י מכריהם. הוד כ"ק אדמו"ר הרגיע את רוח חברי הועד על דבר התפארות של דערזשאווין אשר בחזירתו ירציא לגרש את היהודים מפעטערבורג וכתב בכתב יד קדשו כתיב¹¹³ אל יתהלל חוגר כמפתח, ולהי' הישועה¹¹⁴, ויברכם.

כשחזר רד"מ לפעטערבורג השיג בדרכים שונים העתק סדר נסיעתו אשר סידר לו דערזשאווין וגם רשימת האנשים אשר יבקר בכל מקום ומקום ולערך את הזמן שהוא חושב לעשות את נסיעתו והכל שלחו ע"י ציר מיוחד לכ"ק אדמו"ר.

(114) משלי כא, לא.

(112) ר' שמואל משה.

(113) מלכים א כ, יא.

הוד כ"ק אדמו"ר בחר בשניים אנשים סוחרים, אחד החסיד ר' שמרי' זלמן מפאָלאָצק סוחר במשי וסאָמעט ואומן במלאכת בגדי נשים והשני החסיד ר' נתן משקלאָווה הסוחר במרגליות ואבנים טובות ויצו עליהם לסדר את מסעם לפי סדר נסיעתו של דערזשאָווין והמה ישתדלו אשר בכל מקום בואם יחדרו – ע"י דרכי מסחר – בבתי השרים ובעלי האחוזות אשר הסופר דערזשאָווין יבקר אותם, ולהודע כמו בדרך אגב מה שאפשר יהי' להודע, ואם יעלה בידם באיזה מקום שהוא להשיג העתקה מרשימותיו לא יחוסו על ההוצאה ואם יודע להם מאומה מאיזה שוחד אשר יקח ישתדלו לידע דבר על בוריו וירשמו בספר.

החסידים ר' שמרי' זלמן ור' נתן מלאו את דבר השליחות במסירת נפש ממש ובחכמה ובמועצות דעת עלה בידם להשיג העתקות שונות מרשימותיו של דערזשאָווין, ועם זה רשימת כספי השוחד אשר עלה בידם להודע עם שמות המשחדים וזמני הנתינה דבר דבר על אופנו.

* * * *

כשמתה הקסרית יעקאָטערינא¹¹⁷ ובנה פאָוועל¹¹⁸ ישב על כסא המלוכה, הנה להיותו איש טוב ואוהב מנוחה, סיבב עצמו בנסיכים אנשי אמת ואוהבי משרים ובראשם הנסיכים¹¹⁹ דאָלגאָרוקאָוו ליובאָמירסקי ועוד כאלו אשר הקסרית יעקאָטערינא היתה מרחקת אותם ובחרה באנשים רעים ובעלי מדות מושחתות.

גם את שרי המלוכה החליף המלך פאָוועל באנשים טובים וישקוד לטובת אנשי המדינה וביניהם גם לטובת היהודים, בעלותו על כסא המלוכה זיכה את יהודי קורלאַנד בזכות אזרח וכאמור אשר ריעיו הנסיכים ליובאָמירסקי ודאָלגאָרוקאָוו שהיו אוהבי ישראל היתה השפעתם מרובה עליו ורוח חדשה התחיל נושב בחיי ישראל.

חברי ועד עסקני הכלל זכרו היטיב את דברי קדשו של הוד כ"ק אדמו"ר אל יתהלל חוגר כמפתח ולה' הישועה וברור הי' להם כי ברוח הטוב השורה בספירות הממשלה הנה דברי קדשו של הוד כ"ק אדמו"ר מתחילים להתקיים.

הוד כ"ק אדמו"ר הזמין אליו את החסידים ר' משה וויליענקער¹²⁰ ור' משה מייזיל⁹⁷ וימסור על ידם את כל החומר שהביאו רש"ז ור"נ ויצו עליהם לסדר את החומר בסדר הראוי ויסעו לפעטערבורג ושמה יחד עם ועד העסקנים יטכסו עצה איך להשתמש עם החומר המקובץ ולהמציאו להנסיכים והאצילים אשר יוכלו להשפיע לטובתם של ישראל.

(ד) זקנו של החסיד ר' שלמה זלמן מאָניעוויטש¹¹⁵.

(ה) אביו של החסיד ר' שלמה מאָנעסזאָן¹¹⁶.

ע' 17.

(120) ראה אודותו רשימת רבינו – „התמים“ חוברת ו ע' ח [רעא, ב ואילך]. אגרות קודש ח"ד ע' תקמ ואילך (חלק הועתק ב„היום יום“ יח תמוז). רשימת המאסר (לעיל ע' 000. ספר השיחות תר"פ-תרפ"ז ע' 236). ספר השיחות תרצ"ט ע' 309. תש"ג ע' 58. תש"ד ע' 59. ע' 110. תש"ח ע' 207 ואילך. תורת מנחם רשימת היומן (תרצ"ג) ע' שג. ע' שח.

(115) ראה ספר השיחות קיץ ה'ש"ת ע' 168. תש"ד ע' 73.

תש"ה ע' 88.

(116) ראה רשימת רבינו באגרות קודש אדמו"ר מהורש"ב

ח"ד ע' רמד. ספר השיחות תש"ב ע' 152.

(117) בשנת 1796.

(118) 1754-1801.

(119) ראה גם קונטרס אדמו"ר הצ"צ ותנועת ההשכלה

החסידים ר' משה מייזיל ור' משה וויליענקער קיימו ככל אשר נצטוו, ובבואם לפעטערבורג כבר מצאו את הסופר דערזשאָוין שמה, וכפי שנודע לרד"מ דיסנער – ע"י מכריז – הנה דערזשאָוין מעבד את הרצאתו על יסוד ביקורו.

הצורר דערזשאָוין לא התחשב עם מצב הרוח אשר שרר אז בספירות הממלכה ויגיש את הרצאתו על יסוד ביקורו בערי מושב היהודים ויביא את דיבתם רעה, ובמכתבו הפרטי אל הקיסר פאָוועל כתב אשר בצדק מילא את חובתו ותעודתו כפי אשר מלאה הקסרית את ידו ויעתיק את דברי אשר אמרה לו טרם נסיעתו.

מלאכות החסידים ר' משה מייזיל ור' משה וויליענקער הצליחה – במשך כשלושה חדשים, שבט-אדר שני – בעזרת הנסיכים ליובאַמירסקי ודאָלגאַרוקאָו גער הקיסר בסופר דערזשאָוין בניזיפה ויגזור אשר כל הרצאותיו תשרפנה באש, ורוח ישראל בכל מרחבי המדינה נרגעה.

החסיד ר' משה מייזיל הי' בטבעו רחב הדעת והלב ותקיף בדעתו, עוד בנערותו הצטיין בכשרונות תפיסה מהירה והבנה וזכרון נפלא, שקידתו היתה בהתמדה גדולה ומזמן לזמן עלה בעילוי אחר עילוי בידיעותיו, וכששלחוהו הגאונים ר' יששכר²¹ אחי הגר"א ור' אברהם²² נ"ע עם אחוזת מרעיו תלמידים מופלגים לברלין הי' אז כבן שלשים בערך ושמם בבערלין למד שפות אשכנזית צרפתית ואיטלקית והי' עסוק כל הימים לרבות הלילות בקריאה בספרים שונים, רובם ספרי מחקר שרובם לא ראה מקודם.

הר"מ הי' נושא חן במראהו הטוב ובדבריו המחוכמים ובטבעו העליון, ונשא חן בעיני אחדים מגבירי ברלין שהיו להם בתי עקד ספרים וישאילו לו ספרים שונים לזמן הדרוש לו, וכשהי' מחזירם – ע"י הדואר – היו שולחים לו תמורתם אחרים למקרא, ככה נהג כל הימים. כשנתים אחרי שובו מברלין נתמנה לסופר ונאמן הקהל ובכשרונותיו הנעלים וחריצותו הגדולה הפיח רוח חיים בכל עניני הקהלה והגר"א הי' מפליג בשבחיו אשר מימות היסודי לא הי' כמותו^א.

(ו) כל ימיו הי' הר"מ מספר הברכה אשר ברך אותם הגר"א נ"ע קודם נסיעתם לברלין ואמר להם, בניי הנה נא ידעתי כי הדרך אשר אתם מתכוננים ללכת מסוכנת היא וזה לי כארבעים שנה אשר סבבתי במדינת אשכנז ועדיין היו בה אז גדולי התורה בכל זה הי' החומר מושך לתענוגי עוה"ז ובפרט עכשיו, יברך אתכם השי"ת וישמרכם.

(ז) נולד בשנת תק"ה.

(ח) הי' בעל כשרון מיוחד ללמוד שפות.

(ט) הוא הי' אומר שבזמן שישב בברלין היו כ"ד שעות המעל"ע מעטים לו.

(י) הרב יהודה ספרא ודיינא שהי' מכין ומסדר סדרי הד"ת והסכסוכים¹²¹.

(יא) הגר"א לא ידע שהר"מ הוא כבר מחסידי חב"ד, כי כשהי' הגאון הידוע ר' יוסף כלבו בוויילנא בשנת

געגעעבן דעם טיטול יסוד – יהודה ספרא ודיינא דקהלה קדישא ווילנא, אויך אויף זיין מצבה* איז אויסגעקריצט דער טיטול הרב מוהר"ר יסוד דק"ק ווילנא.

(* נוסח המצבה נעתיקה ב"קר" נאמנה" ע' 119 (בהוצאת ווילנא, תר"כ. בהוצאת העת"ר – ע' 124).

121) נפטר כד אדר תקכ"ב. תולדותיו ב"תולדות אנשי שם" (ט, א ואילך). וראה ספר השיחות תש"ב ע' 33: דעם באַוואוסטן גאון און נדיב הר"ר יהודא במוה"ר אליעזר ספרא ודיינא דקהל עדת ישראל בעיר תהלה ווילנא. צוליב זיינע גרויסע צדקות און פארשיידענע טובות וואָס הגאון ר' יהודה האָט געטאָן דער קהלה האָט מען אים

ישיבתו של הר"מ בפטרבורג אדות ההשתדלות להעביר מחשבת הצורר דערזשאווין עשתה רושם עז עליו, כי להיותו אוהב מושכלות, שומע ומבין שפות שונות ושקדן בקריאה ואצל רוב נסיכי ורוזני פטרבורג היו בתי עקד ספרים הי' מבלה רוב עתותיו שמה, מה שהוסיף חכמה על חכמתו.

* * * *

כשוב הר"מ לביתו היתה רוחו טובה עליו במאד, והוא במבחר שנותיו כבן חמשים וגם מצבו בגשמיות וברוחניות הי' איתן, וכטבעו בהרחבת הלב ותקיפת הדעת, סיפר בהרחבה ובפרטיות על דבר ההשתדלות אשר עשה הוא ומשנהו החסיד ר' משה וויליענקער בהשתתפות עסקני הכלל חסידי פטרבורג ובראשם החסיד ר' שמואל משה צורף ע"פ הוראות הוד כ"ק אדמו"ר.

חברי קהלת ווילנא החסידים הציעו אשר הקהלה תעשה יום משתה ושמחה בהלל והודאה שלא לומר תחנון ולכתוב את כל המאורע לפרטיו ושמות העסקנים בפנקס הקהלה לזכרון עולם ולעשות סעודת מצוה, אמנם חברי הקהלה מפלגת המתנגדים היו נגד ההצעה, והחסידים בידעם את הטינא שבלב גדולי המתנגדים והמתונים שבהם על עדת החסידים הבינו אשר דבר כזה יכול להוציא את הטינא מהכח אל הפועל רע הסכימו לחבריהם המתנגדים.

אמנם עדת חסידי חב"ד מבלי התחשב עם הזמן שהוא קודם החג, איזה ימים בחודש ניסן, ורובם ככולם היו טרודים בהכנות לפסח, קבעו מועד ליום משתה ושמחה, ויודיעו לכל החסידים בכל הגליל, ואברכי החסידים המתנדבים¹²⁴ נסעו להודיע גם לגלילות מינסק ופאָלאָצק, ולמועד המוגבל באו הרבה חסידים מכל העיירות והישובים לוילנא, ובבית הפרנס החסיד ר' מאיר רפאל¹²⁵ – שבחצרו הי' צריף גדול מיוחד לועידות ואסיפות החסידים – נתקיימה החגיגה.

תקל"א והוא אז כבר חסיד נלהב¹²², הי' אחד מהטוענים אל הגר"א שיקבל את הרה"ק הרמ"מ מהאָראָדאָק ואת כ"ק אדמו"ר הזקן לראיון, וכמה מהמצוינים ובתוכם הר"מ נמשכו אחריו וכשהיו הרה"ק הרמ"מ¹²³ בשנת תקל"ב (טרם הכרות החרם) התקשר הר"מ להוד כ"ק אדמו"ר¹²⁴ וישקוד בלמוד החסידות. (יב) למען קמץ בהוצאות ציר מיוחד היו שוכרים סוס ומי שהוא מפרחי החסידים הי' מתנדב לרכוב בתור שטאָפּעט.

פרשת דרכים". וברשימת היומן – יג ניסן תרנ"ג (לעיל ע' 000) שבשנת תקל"ט אמר הר"י כלבו: „מורי ורבי הגאון מליאָזנא הוא גאון הגאונים, וזה יותר על שמונה שנים אשר זכיתי להכירו“.

(123) וכשהיו הרה"ק הרמ"מ: אוצ"ל: וכשהיו הרה"ק הרמ"מ וכ"ק אדה"ז.

(124) ראה אגרות-קודש אדמו"ר הזקן ח"א ע' קיד. שם ע' פ. ע' תלה). גם יש להעיר שבשנת תקמ"ג הי' בין החותמים על הביאור של שלמה דובנא („קרי' נאמנה" שבהערה 97).

(125) ראה אודותו: בית רבי חלק א פכ"ו (עג, א). כרם חב"ד גליון 4 חלק א ע' 35 ואילך. וראה גם ספר השיחות תרפ"ד ע' 54.

(122) בשיחת כה שבט תרצ"ו (לקו"ד ח"ב רלו, א. ספר השיחות תרצ"ו ע' 60) שאדה"ז נפגש לראשונה עם ר' יוסף כלבו בחודש חשוון תקל"א*. ובספר השיחות תש"ג ע' 112: „הגאון העילוי ר' יוסף כלבו איז שוין געווען נאָהענט צום רבי'ן – תקל"א – אָבער קודם ווי ער איז געוואָרען דעם רבי'נס אַ חסיד. עס איז נאָך באַ אים געווען דער זמן פון

(* בשיחת שמוח"ת בסעודה תש"ד (ספר השיחות תש"ד ע' 43) ובשיחת יום שמוח"ת תשכ"ד (תורת מנחם התוועדויות תשכ"ד ח"א ע' 124): תקכ"ט. אבל בספר השיחות תש"ד שם בהערה: „כנראה טעה כאן הרושם ועיין לקו"ד כרך ב' (רלו, א) מאות ט"ו ואילך“.

בשעת המשתה עמד הר"מ ויספר את דבר המאורע לכל פרטיו, דבר דבר על אופנו, מלה במלה כקורא את המגילה, וידגיש את פעולת העסקנים ע"פ הוראת כ"ק אדמו"ר, והמסובים שמעו בהקשבה מיוחדת ויחליטו פה אחד אשר דבר הגזירה וישועת השי"ת ע"י כ"ק אדמו"ר ועסקני הכלל של החסידים יכתב בספר ויושלח לכל עדתי החסידים למושבותיהם.

הר"מ שהי' סופר מהיר ובעל לשון צח ערך מכתב מפורט ע"ד הגזירה וישועת השי"ת ע"י הוד כ"ק אדמו"ר ועסקני הכלל מחסידי חב"ד בפטרבורג ע"פ הוראת כ"ק אדמו"ר ע"י צירים מיוחדים בעדת חסידי ווילנא ויעתיקו את המכתב במאות העתקות וישלחום לכל מושבות החסידים גם למדינת רומיניא וגאליציא, ובכל קהלות ישראל אשר דבר השמועה הגיעה שמחה וששון ליהודים¹²⁶ – כי החסידים פרסמו את המכתבים – משבחים ומברכים את הוד כ"ק אדמו"ר ומאות ואלפים נספחים על דגלי החסידים ועדת החסידים הולכת ומתגדלת.

* * * *

כשחדרה השמועה אל חברי ועד המתנגדים הלוחם בחסידי חב"ד ונשיאם הוד כ"ק אדמו"ר על דבר המשתה ושמחה שקבעו חסידי חב"ד שבווילנא והזמינו גם את חבריהם מגלילות רחוקים והפרסום הגדול שעשו לשלוח גם מכתבים חוזרים לכל הקהלות חרה אפם ויתועדו לטכס עצה כדת מה לעשות להציל כבודם ולעצור בעד התפשטות החסידים.

ויחליטו: א) לפנות אל הגביר הקבלן המובחר בשם יועץ הקיסר נטע חיימאָוויטש שיכתוב מכתב חוזר גלוי לכל היהודים בשבחו של הקיסר פאָוועל אשר לבו טוב על היהודים ואשר ע"פ השתדלותו – של חיימאָוויטש – והשפעתו של הנסיך ליובאָמירסקי בטל הקיסר את הצעות דערזשאָוין לעשות חקים מגבילים ליהודי רוסיא ויחזק את משפט האזרחות ליהודים¹²⁷. ב) לעורר את הגר"א שיטול חרם על החסידים ונשיאם המגיד מליאָזנע.

הועד שלח מלאכות נכבדה להגביר ר' נטע, אבל למורת רוחם לא מצאוהו בביתו, כי נסע עם אחד הנסיכים לפאָריז ויחזרו לביתם ויעריכו חברי הועד מכתב כללי – כ"ד אייר תקנ"ו¹²⁸ – להודיע ברבים את התשועה הגדולה שהושיע הקב"ה את היהודים יושבי מדינת רוסיא האדירה להצילם ממשבחות הצורר דערזשאָוין על ידי השתדלות הגביר האדיר יועץ הקיסר הקבלן המפורסם המהולל בתשבחות נטע חיימאָוויטש והנסיך איש החסד ליובאָמירסקי.

אמנם להיות כי כבר נתפרסמה השמועה – סוף אדר שני – דלעיל הנה לא זו בלבד אשר למכתב הועד לא שמו לב אפילו בוועדי המתנגדים הנה עוד זאת ועד סלוצק במכתבם – ב' סיון – הוכיח את הוועד דווילנא על אשר פרסמו מכתב חוזר כזה א) אחרי אשר זה כשני חדשים פרסמה הכת את פרשת הדבר לכל פרטיו ב) ואחרי אשר הקבלן הגביר נטע חיימאָוויטש נסע עוד בחדש מר חשון העבר והסופר דערזשאָוין חזר ממסעו בחדש טבת – ככתוב במכתב ועד הכת מערב ר"ח זה שפרסמו להכחיש את מכתב הועד דכ"ד אייר.

* * * *

128) כ"ד אייר תקנ"ו: כ"ה בהעתקה שתח"י, אך יש להעיר שהקסרית יעקאָטערינא השני' מתה בחשון תקנ"ו, והריוח וההצלחה הי' (כמתואר לעיל) לאחר מותה ובמלוך בנה פאָוועל אחרי'.

126) ע"פ אסתר ח, יז.
127) ראה ספר „תולדות ישראל" ח"ג ע' 236. ח"ד ע'
4. הערות המו"ל לאגרות קודש אדמו"ר הזקן ח"א ע' תמט.

זה כשנה אשר גם המתונים שבגדולי המתנגדים היתה להם טינא בלב על עדת החסידים בכלל ועל חברי הקהלה החסידים והנאמן הר"מ מייזליש בפרט.

וזה הדבר:

פעם ישב לו הגאון החסיד ר' פנחס – דמתקריא ר' פנחס רייזעס¹²⁹ – בן הגאון העניך שיק אבד"ק שקלאָב¹³⁰ ויתעמק מאד בספר כתב־יד, ואביו הגאון אף שהיתה בלבו טינא על בנו על אשר ה' לחסיד אבל עם זה ה' מייקרו מאד וה' אוהב להשתעשע עמו בחדושי תורה.

הר"פ ה' תלמיד מובהק להגאון ר' יוסף כל בו¹³¹ אשר לימודו ה' בהגיון, ומאז נספח הר"פ לעדת החסידים ובישבו בליאָזנע – בשנים הראשונות – ה' לומד יחד עם הגאונים ר' מרדכי ור' משה¹³² – אחי הוד כ"ק אדמו"ר – שהיו בעלי הגיון, הוסיף ללמוד באופן הגיוני מה שהפליא את הגאון הרה"ש¹³³ במאד.

כשראה שבנו מתעמק בספר כתב־יד חשב אשר בטח זהו חידושו ויבקש להראותם לו, באמרו שהוא נהנה לראות שסוף סוף התחיל להעלות את חידושו על הספר.

כעבור איזה ימים החזיר הר"ה את הספר לבנו ויאמר שראוי ה' להדפיס את הספר ולהפיצו ברבים אף שהוא מעט הכמות אבל רב האיכות והגאונות שבקונטרס אחרון הוא באופן נפלא.

ויען הר"פ שהוא מוסכם לזה רק בתנאי אשר בהסכמתו לא יזכיר את שם מחברו ואז ידפיסו על חשבונו והגאון הישיש הר"ה הסכים לזה, ויכתוב את הסכמתו¹³⁴ מבלי הזכיר את שם המחבר והר"פ הדפיסו על חשבונו י"ד.

הספר נתפרסם תומ"י ברבים¹³⁵ ולא עברו כשלושה חדשים וכבר נמכרה כל ההוצאה כארבעה אלפים אכזמפלים.

כשהגיע הספר לוילנא הללוהו להגר"א ויעיין בו וישבחו, על פנים הספר אמר שהוא מסודר באופן גאוני ועל הקונטרס אחרון אמר שהוא גאונות מאירה ומחברו ודאי גאון הגיוני ולמצוה שספר זה ימצא בכל פינה בבתי ישראל. קלא דלא פסיק ה' אשר מחברו הוא אחד מגאוני שקלאָב שלגודל ענותנותו וצדקתו הסתיר את שמו, ובהשתתפות קהלות ווילנא ושקלאָב נדפס עוד שתי פעמים בשנה ההיא¹³⁶.

עברה שנה ויותר והדבר נודע אשר הספר הלכות ת"ת הוא של הוד כ"ק אדמו"ר, ואף

(ג) החסיד הר"פ ה' אהוב מאד על כ"ק אדמו"ר שמלבד גאונותו בחסידות וקבלה ה' גאון גדול בנגלה והעיקר ה' סדרן מופלג אוהב הקיצור. הוד כ"ק אדמו"ר כתב אז את הלכות ת"ת וחפץ במאד לפרסמו שלא ידעו מי הוא מחברו ומסר להחסידי ר"פ להעתיקו בכתב ידו ואמר לו אם תזכה תה' שליח לדבר מצוה רבה. (יד) בשמחה רבה שלם את הוצאות הדפוס ומחירו נתן להכנסות הקהלה.

ראה רשימה שבהערה הקודמת.

(131) ראה לקו"ד וספר השיחות תרצ"ו שבהערה 122.

(132) ראה אודותם לעיל ע' 000.

(133) = הר' העניך שיק.

(134) ההסכמה היא מיום א' ניסן תקנ"ד.

(135) נדפס בשקלאו, תקנ"ד.

(136) ראה „ספרי ההלכה של אדמו"ר הזקן –

ביבליוגרפיה" (קה"ת, כפר חב"ד, תשד"מ) ע' 1 ואילך.

(129) נפטר בלויבאוויטש בערך שנת תקפ"ה. ראה אודותו – בית רבי ח"א פכ"ו (ע, ב). הוספות למאמרי אדמו"ר הזקן – הנחות הר"פ ז"ל ע' קצא. וש"נ. ספר השיחות תרצ"ו ע' 55 ואילך. שם ע' 126. תש"ו ע' 4. וש"נ. רשימת רבינו – „ויכוח הגדול במינסק" (קה"ת, תשס"ט) ע' כא (לעיל ע' 000).

(130) הגאון הרב חנוך העניך ב"ר שמואל שיק אבד"ק שקלאו. דור ישישי לבעל התו"ט. נפטר בשנת תקס"ט.

שהחסידיים גם מקודם קנו את הספר אבל מגודל החיבה הדפיסוהו פעם רביעיטי במספר גדולטי ופיצוהו בכל מרחבי המדינות הסמוכות לרוסיא ובאה"ק ת"ו והמדינות שבין רוסיא לאה"ק ת"ו.

דבר העלמת שם מחבר הספר הלכות ת"ת העלה את חרון אף המתנגדים באמרם אשר זו היא אחת התחבולות של החסידיים לכבוש את המדינות תחת כנפי נשיאם הוד כ"ק אדמו"ר, וגם גדולי התורה בין המתונים שבמתנגדים היתה להם בלבם טינא עבור זה.

* * * *

בעת ההיא כבר הי' מפורסמים בין החסידיים כמה קונטרסי הלכותי בכת"י מכל הד' חלקי שו"ע, וכמה קונטרסי לקוטי אמרים" מסודרים בפרקים מאת הוד כ"ק אדמו"ר גם נוסח התפלה החדש¹³⁷ מאת הוד כ"ק אדמו"ר כבר הי' מפורסם למדיטי גם שאר עניני תיקונים של הוד כ"ק אדמו"ר כמו לטישת הסכין של שחיטה ומקואות חמות¹³⁸ כבר היו מפורסמים, אשר כלם יחדו נוסף על פרסום ענין הגזירה והישועה העלה חרון אף חברי ועד המתנגדים הלוחמים בחסידי חב"ד ונשיאם וידרשו מאת הגר"א שיוסיף לצאת בחרם על החסידיים בכלל וחסידי חב"ד ונשיאם בפרט, כי עוד מעט ויכבשו את מדינת ליטא.

הגר"א מיאן להטיל חרם על החסידיים ורק בקושי גדול פעל הגביר יוסף פעסעלעס אשר יפרסם את דעתו במכתב גלוי על אדות כת החסידיים, ובתשיעי¹³⁹ לחדש סיון יצא הגר"א במכתב גלוי¹⁴⁰ ובתוך דבריו כותב „על כל מי אשר בשם ישראל יכונה ואשר יראת ה' בלבבו¹⁴¹ מוטל להדפם ולרדפם בכל מיני רדיפות ולהכניעם עד מקום שידי ישראל מגעת”.

כשראו מקורבי הגר"א ותלמידיו הגאונים את הרושם הקל שעשה מכתב הגר"א בקרב היהודים נצטערו מאד על זלזול כבוד הגר"א ויוכיחו את חברי הועד על אשר העמידו על דעתם להכריח את הגר"א לצאת במכתב גלוי האמור.

עדת החסידיים בוויילנא בעת ההיא רוחם טובה עליהם כי מלבד זאת שהמכתב דאייר הביא קלון לכותביו ומכתב דסיון לא הצליח ולבד זאת אשר עלה בידי החסידיים להושיב עוד שני פרנסים בקהלה, נוסף על הארבעה שהי' להם מכבר, ובין שנים עשר פרנסי הקהלה היו ששה מעדת החסידיים, הנה אז נדפס ספרו של כ"ק אדמו"ר שהי' עד אז נפוץ בקונטרסים בכת"י.

מגודל תשוקת החסידיים אל הספר עשו חוזה עם המו"ל השותפים הרה"ח ר' שלום שכנא¹⁴²

(ט) כאלו נדפס בשנת תקנ"ד.

(טז) כחמשה עשר אלף.

(יז) קונטרס ציצית, קונט' ברכת הנהנין, קונט' שחיטה, טרפות תערובות וכו'.

(יח) בכת"י נקרא לקוטי אמרים לבד וכשנדפס נוסף השם תניא.

(יט) שהיו התיקונים בכתב על גליונות הסדורים.

(ושם, בתאריך ר"ח סיון – ראה הערה 1 שם).

(141) שם: נגע בלבבו.

(142) בנו של הרה"ח המפורסם ר' נח, מחסידי הרה"ק

הרמ"מ מהאראדאק (בעל פרי הארץ). במות עליו אביו

לקחו רבינו הזקן לביתו ושם נתגדל ונתחנך. ראה אודותו

בית רבי ח"א פכ"ד (נח, ב ואילך).

(137) ראה גם „ויכוח הגדול במינסק" ע' יד (לעיל ע' 000).

(138) ראה רשימה שבהערה 69 סעיף ו (לעיל ע' 000).

וש"נ. (139) ראה הערה הבאה.

(140) נדפס בחסידיים ומתנגדים" ח"א ע' 183 ואילך

חתן הוד כ"ק אדמו"ר ואביו של הוד כ"ק אדמו"ר בעל צמח צדק, ומוה"ר מרדכי נ"ע¹⁴³, כי כל חמשה קונטרסים שיגמרו בדפוס ישלחו ע"י ציר מיוחד לכל מושבות החסידים, וכארבעה אלפים אכזמפלים היו מקבלים בוילנא, וכשני אלפים בשביל הגליל והרבה מהמתנגדים המתונים היו לומדים בחשאי את הקונטרסים.

הגאון האדיר ר' חיים מוואלאזין הנה גם הוא נוכח לדעת אשר החסידים הולכים בדרך הישר וכל מה שאמרו עליהם במשך עשרות שנים אינו אלא עלילות שוא, ומזמן לזמן הי' מעיין בקונטרסי התניא ובפנימיות נתקרב אל החסידים ועזב את מקומו בועד המתנגדים, וביותר נגע אל לבו זלזול כבוד הגר"א שנתפשטה השמועה שהגר"א חלוש וחברי הועד ובראשם יוסף פעסעלעס מדברים בשם הגר"א שלא בידיעתו.

* * * *

בשנת תקנ"ב בא לוילנא אחד מאזרחי זאמוט שמעון שמו¹⁴⁴ תלמיד תלמידו של ר' ישראל ליפשיץ¹⁴⁵ בתכונה והנדסה ותלמיד תלמידו של ר' זלמן הענע בדקדוק ובקי בתנ"ך על צד הפלא ונשא חן בעיני הגאונים ר' יששכר אחי הגר"א ור' אברהם בן הגר"א ויקרבוהו במאד ויסדרו אותו בתור משגיח כללי על כל המלמדים תנ"ך בת"ת בוילנא.

שמעון הסתתר באיצטלא של צורבא מרבנן ירא אלקים והגר"א כיבדו במאד וגם ביקשו לבקר את ספרו דקדוק אלי¹⁴⁶ ואיש לא יכול לשער אשר שמעון זה הוא מן המשכילים הנסתרים וכל מעינו הי' לעשות נפשות להשכלה.

הוא הי' מסדר את תלמידי הת"ת לפי כשרונותיהם ולבעלי כשרונות מצוינים מאלו שכבר יצאו ללמוד גמרא בישיבה סידר לימוד תנ"ך בפירושים נוספים על פי' רש"י וכשהי' בטוח שכבר הרעיל אותם בארסו הי' מסדר להם סדר נסיעה לאחת מערי אשכנז בתואנה שנוסעים המה לאחת הישיבות במינסק, סלוצק וסמארגאן ובריסק.

לצעירים מצוינים ביותר הי' עוזר גם בסכומים גדולים וכה המשיך עבודתו בסדר מסודר ובמרץ רב, ועל הרוב הי' בוחר בבני עניים אשר מכיון שנסעו נשכחו מלב ולא היו מדברים אודותם.

כארבע שנים עבד שמעון, המסית המסתתר לצודד נפשות להביאן תחת כנפי ההשכלה, בחריצות גדולה ובסדר מסודר, ובכל חצי שנה הי' בוחר מבין התלמידים בעלי הכשרונות ובתמימות מעושה של הוי גולה למקום תורה¹⁴⁷ הי' שולחם לבתי הספר שתחת השפעת המשכילים בגליצא ופולין, ואיש זולת יוסף פעסעלעס, שהי' משכיל בסתר ותומך את המשכילים בסכומים גדולים לא ידע וגם לא חשד בו בשמעון כי חפשי בדעות הנהו. במשך שנות מגורי שמעון בוילנא הי' חונף לבחירי החסידים ולהיות שלא הי' מתערב

(ת"ס-תקל"ב*) מח"ס נצח ישראל (פרנקפורט דאדר, תק"א). אך לא מצאנו ששם משפחתו הוא ליפשיץ.
146 נדפס לראשונה ווילנא תקצ"ג.
147 אבות פ"ד מ"ד.

(* כנסת ישראל (ווארשא תרנ"ז) ע' 690. תולדות הפוסקים (ווארשא, תרפ"ב) ע' 453.

143 ר' מרדכי ב"ר שמואל הלוי הורוויץ משקלאוו.
144 שמעון ליליענטהאל (אגרות-קודש הנ"ל הערה 2 בשוה"ג). סבו של המשכיל וכופר ד"ר מנחם ליליענטהאל – ראה בארוכה קונטרס הצ"צ ותנועת ההשכלה ע' 5 ואילך. שיחת חג הפסח שבהערה 2 (לקו"ד ח"ג תלא, א. תלת, א ואילך. ספר השיחות תש"ג ע' 83. ע' 91 ואילך).
ספר השיחות תש"ד ע' 4.
145 אולי הוא ר' ישראל ב"ר משה הלוי סג"ל מזאמושץ

ברייב המתנגדים והחסידים, ולפעמים הי' כאיש הבינים בכמה עניני הקהילה בחלוקי הדעות שהיו בין פרנסי הקהלה המתנגדים והחסידים, וביותר התחכם לגנוב את לב העומדים בראש עדת החסידים ר' ברוך מרדכי⁹⁵ ור' משה מייזיל ולהיותם בעלי דקדוק ומחכבי לשון הקודש היו מקרבים אותו, והגאון ר' משה מייזיל שהי' לו חולשה לכתוב שירים¹⁴⁸ הי' מכבד את הר"ש שהי' יודע פרק בחרוזים.

כאמור הנה בעת ההיא כבר נתפשט נוסח התפלה של הוד כ"ק אדמו"ר בין החסידים בכת"י¹³⁷, מהם שכתבו השינויים בסידור שער השמים של השל"ה שהוא מתאים יותר לנוסח הוד כ"ק אדמו"ר ועל הרוב היו כותבים את נוסח התפלה של אדמו"ר הזקן על גליונות הסידורים נוסח אשכנז שהיו מתפללים בהם.

והנה אף שכללות ענין נוסח מיוחד בשביל החסידים הוסיף חרון אף המתנגדים על החסידים אבל כלם כאחד הודו אשר הדקדוק בסידור התפלה של אדמו"ר הזקן הוא מנופה בשלש עשרה נפות, כי גם באותם הפיזטים והתפילות שלא שינה את הנוסח הנה תיקן את הניקוד עפ"י חקי הדקדוק וטהרת הלשון מה שהפליא גם את הגאונים בדקדוק.

שמעון המסתתר הי' מהלל ומשבח את סידור התפלה של הוד כ"ק אדמו"ר הזקן והי' מרגלא בפומי' כי בענין הנוסח וסדר המזמורים אין ביכולתו להגיד מאומה כי אין לו עסק בנסתרות, אבל במה שנוגע לחקי הדקדוק הוא יכול לומר בפה מלא שאין דוגמתו מדויק, ויביא את תמיהתו על אשר אין החסידים לומדים את חכמת הדקדוק ותורת הלשון.

* * * *

חסידי גאליציא היו הראשונים אשר סבלו ממלחמות ורדיפות המשכילים, ואחריהם באו חסידי וואליין ופולין וחסיד חב"ד היו מהאחרונים, סיבת הדבר היתה כי אחדים ממשכילי ברלין נזדמנו עם בחירי חסידי חב"ד הגאונים ר' יוסף כלבו, ר' פנחס שיק¹²⁹, ור' בנימין מקלעצק¹⁴⁹ ועוד מחסידי שקלאו בירידי לייפציג¹⁵⁰ ויוכחו המשכילים לדעת כי חסידי חב"ד הם בעלי דעה רחבה בידיעת חקירה אלקית ובנסתר נוסף על גודל ידיעותיהם בתורה הנגלית ועם זה עוסקים בעבודה שבלב ותקון המדות, ובכדי לנצחם דרושים אנשים בעלי מרץ ורוח רב.

כחמש שנים – תקנ"א-תקנ"ו – עמלו ויגעו המשכילים ללחום עם חסידי ליטא ואוקראינא, שלחו צירים למקומות מושבות החסידים לעורר על אודות הכרח¹⁵¹ לימוד הדקדוק וידיעת השפה העברית אבל בכל מקום בואם התרחקו מהם וכשהיו באים לביהכנ"ס לא היו קוראים אותם לעלות לתורה וכשהי' מי מהם מחויב לומר קדיש לא ענו אחריו אמן ועל הרוב היו פשוט מגרשים אותם מבתי הכנסיות של החסידים.

לרגלי הידיעות שנתקבלו במרכז המשכילים מאת ציריהם המשכילים הנסתרים אשר נסעו

תורת מנחם רשימת היומן (תרצ"ב) ע' רמד. ספר השיחות תש"ג ע' 124. ע' 127. תש"ד ע' 97. ע' 127. תש"ח ע' 258. וש"נ.

(150) ראה גם ספר השיחות תש"ח שם.
(151) הכרח: בא' ההעתקות: חברת.

(148) בשנת תקמ"ח נדפס בשקלאו ספרו „שירת משה“ אשר שר על תרי"ג מצות בבתים קצרים“ (לשון דף השער של הספר).

(149) ראה אודותו – בית רבי ח"א פכ"ו (עא, א). ספר השיחות תורת שלום ס"ע 6 ואילך. אגרות קודש ח"ב ע' שע. ח"ו ע' שלג. שיחת חג הפסח תרצ"ד סל"א ואילך.

לגלילות מושבות חסידי חב"ד לעשות נפשות להשכלה והתלאות אשר מצאום בדרכם, בחרפות וגדופים וגירושים פשוטם כמשמעם, שלא לבד שלא פעלו מאומה בין החסידים אלא עוד זאת שעל ידי התנגדות החסידים והפצת השמועה המבהילה אשר קרה בעיר פּאָנעוויזי הנה גם בין המתנגדים מחברי¹⁵² ספרי הדקדוק נהיו לשמצה ויעזבו את משמרתם ולא המשיכו הלאה את התעמולה לטובת ההשכלה, העמיס ועד התעמולה שבמרכז המשכילים על שמעון שיבקר את מושבות החסידים ויבקר גם את בירת החסידים ונשיאם בעיר ליאָזנע. וככלות מסעו יביא דו"ח והרצאה איך ללחום עם החסידים, ולנצחם. שמעון אשר כבר הכיר את מהלך רוח החסידים ופעמים רבות השתעשע עם חסידי ווילנא בעניני מחקר שיער בעצמו, כי הוא המתאים לשליחות האמורה וקוה כי יצליח במלאכתו, קבל את הצעת ועד התעמולה, ולרגלי עניני משפחה – כן אמר לבעליו – קבל חופשה למשך שלשה חדשים עד סוף הזמן ויעש את מסעו לבקר את מושבות החסידים ובבירת החסידים.

* * * *

לערך בחדש אלול קבלו החסידים הגאונים רב"מ ור"מ מיזיל מכתב מליאָזנע בשם הוד כ"ק אדמו"ר אשר האיש שמעון שהם מתארים אותו לירא שמים ומחבב את סידור התפלה של הוד כ"ק אדמו"ר ומפליא אותו הנהו באמת משכיל מסתתר ושליח המשכילים לצודד נפשות להעבירם למולך ההשכלה, וישימו לב עליו לרגל ולשמור את צעדיו וכשיעלה בידם לתפשו בכף אזי יגלו את פרצופו כאשר הוא.

מעת שהצליחו החסידים להושיב בקהילת ווילנא עוד שני פרנסים מביניהם שהשפיע על הרמת רוחם לא רק בוילנא אלא גם בכל הגליל כולו, ואף שהדבר הביא תועלת גדולה בהכנסות הקהלות מצד השתדלות החסידים ובחדש הראשון כבר נכנסו סכומים נכונים יותר על הרגיל מקודם, אבל זה גופא הכאיב את לב המתנגדים החריפים והשנאה נתגברה מאד, והולכי רכיל ומדברי לה"ר הוסיפו שמן על המדורה עד כי שוב התלקחה המחלוקת שזה כשלש שנים ששקטה.

ויחליטו החסידים להושיב מרגלי חרש בבתי חברי ועד הלוחמים נגד החסידים ובראשם מר יוסף פעסעלעס שבביתו היתה ועידת העומדים בראש ועד הלוחם.

החלטה זו הביאה להחסידים תועלת מרובה וביחוד הצליח בצלאל ברוך הננס, הוא הי' ממשפחת מרת פעסעלעס ואף שמראהו הי' כאיש תם ומגוחך, ערל שפתיים, חצי עור וחצי חרש, גבן וצולע על ירכו, אבל באמת הי' חכם ומבין דבר מתוך דבר וכאלו בלא מתכוון הי' נמצא בכל עת מצא, שומע הכל וקורא את המכתבים המתקבלים למר פעסעלעס ומרגל לטובת החסידים.

כ) בפּאָנעוויזי יסדו חדר לגמרא בעיון ואחד המלמדים שבא מזאָלקאָוו הי' לומד עמהם תנ"ך עם פירושים שונים. כשעבר איזה זמן אמר המלמד להתלמידים אשר יבקשו את הוריהם להרשות להם ללמוד בבתי ספר של נכרים שהי' בעיר והכומר הי' ראש המורים, וכשגמרו התלמידים חק לימודם נתנו תעודות לתלמידים הנכרים וליהודים לא נתנו, ושני תלמידים לא יכלו לעמוד בנסיון וימירו את דתם והשמועה נפוצה בכל הגליל כי באשמת המלמד מזאָלקאָוו המירו התלמידים את דתם.

המפתח הראשון לפתוח סודו של שמעון הי' העתקת מכתבו למר פעסעלעס.
 במכתבו הוא מודיע שהוא כעת בקראָקא ומוסר דין וחשבון ממסעו בערי מושב החסידים
 ואשר ביקר בבירת החסידות ואחרי התעכבו שמה כשבוע – איזה ימים הי' חולה – נתקבל
 לראיון אצל הנשיא ולבסוף הכיר בו, אפשר – כתב בהיתול – הריח בו כהוא ינוקא שבזהר
 הקדוש¹⁵³ שהריח שלא קראו ק"ש, והוא לא הניח תפלין באותו יום, אבל את זה לא הכיר כי
 אם שהוא הכיר שהוא שליח המשכילים ובאותו לילה נסע משם ובעברו בערי רוסיא הלבנה
 ראה שעמדת החסידים חזקה היא עד מאד וכבד לשער שיעלה לחזור למבצריהם.
 הוא וחבריו מטכסים עצה וסדר תעמולה איך לכוּבשם כי אנחנו – הוא כותב – כלנו בעלי
 הדיעה שלא הי' ואינו ולא יהי'א אחת היא לנו אם בעלי נקדישך וכתר או בעלי נקדש
 ונעריצך¹⁵⁴, כי כלם כאחד מחזיקי נושנות המה וצריכים להעמידם בקרן אורה.
 ולו שמעתם מה שמספרים הצירים ולו ראיתם מה שראיתי אני הייתם יודעים כי כל מה
 שחברי ועד הלוחמים דווילנא מעיקים ולוחצים את בעלי ההז' איננו גם חלק קטן מה שראוי
 לעשות לבעלי ההז' חסידי הרבי מליאָזנע וכשיבא לוילנא יספר הכל בארוכה.
 הרב"מ והרמ"מ נבהלו לקרוא את האגרת הזאת ויצוו על בצלאל ברוך שיזהר מלספר
 ומלדבר למי שהוא אדוּתה ויכלכל ענינו במועצות ודעות ובמתנות גדולה.

* * * *

פעמים רבות שמעו הרב"מ והרמ"מ מפי שמעון את שבחו של קרובו ר' אייזיקל פרומעלעס
 היושב בעיר פלאצק שהוא חריף ובקי בחכמת הדקדוק ומחבב תורת הלשון והשתדך עם
 משפחת חסידים ומתפלל בקלויז שלהם והשפיע עליהם מרוחו ללמד את בניהם דקדוק ולשון
 הקודש ולהיותו עשיר ובעל עסקים בכמה ערים הסמוכים לפלאָצק הנה בכל מקום בוואו הוא
 משפיע מרוחו עליהם.

ויתיעצו הרב"מ והרמ"מ שאחד מאנ"ש יתחפש ויבוא למעון הר"ש בתור קרוב להסוּחַר ר'
 אייזיקל פרומעלעס ויחפש במטמונים את כל כתבי שמעון ויביאם אליהם ולמטרה זו בחרו
 בהחסיד ר' זלמן לייב הפחח – ר' זעלמיל דער בלעכער – מעיר שווינציאָן.

ר' זלמן לייב הצליח בשליחותו ויביא חבילות חבילות כתבי יד, אגרות רשימות וכתבים
 העתקות מאת אשר כתב שמעון למכריו ומיודעיו ואת¹⁵⁵ אשר קבל ממכריו ומיודעיו גם ספר
 השכלה בלשון הקדש ובלשון אשכנז, איטלקית צרפתית ויונית, מכל אשר הי' טמון במטמוני
 שמעון הביא הרז"ל לרב"מ ורמ"מ.

מחליפת המכתבים בין וויזל¹⁵⁶ ויצחק אייכל¹⁵⁷, מ. ברסלוי, ד. חפשי פראַנקו מינדיז¹⁵⁷, ש.

כא) כוונתו הכפירה במציאות הבורא ב"ה.

„המאסף“, חבורה של משכילים ששמה לה למטרה להפיץ
 השכלה בעולם היהודי ולהרחיב את השימוש בשפה
 העברית. בראשה עמדו יצחק אייכל, מנחם מנדל ברסלוי
 והאחים שמעון וזנוויל פרידלענדער.
 (157) 1792-1713.

(153) ח"ג קפו, א.
 (154) ראה גם בית רבי ח"א פי"ח (לג, ב).
 (155) זאת: בא' ההעתקות: זאת.
 (156) 1756-1804. בסוף 1782 הוקמה בקניגסברג „חברת
 דורשי לשון עבר“ (שהוציאה לאור את כתב העת

מיימון⁵⁴, ב. לינדא¹⁵⁸, מ. ליפין¹⁵⁹, האחים פרידלענדער¹⁶⁰ נוכחו לדעת אשר שמעון הוא אחד העומדים בראש תנועת ההשכלה ולקח על עצמו עבודת התעמולה לעשות נפשות להשכלה מבין בחירי תלמידי הישיבות וחדרי התורה דווילנא.

בין כתבי היד מצאו

(א) רשימת הצעירים ששלח שמעון ללמוד בבתי הספר אשר תחת הנהלת המשכילים בערי ווארשא קראקא ובגאליציא ואשכנז וברלין ברעסלוי, דעססוי וקעניגסבערג.

(ב) העתק התעודות אשר נתן לכל אחד ואחד מהתלמידים אשר שלח בפרטי מעלות כשרונותיהם והרצאה מה שלמדו אצלו והצעה איך לסדרם בלימודים הלאה.

(ג) דו"ח מהכנסה והוצאה מהכספים אשר קיבל מברלין ומקעניגסבערג – ע"י צירים – ואשר נכנסו לרשותו מאת חברם הנכבד האדון פעסעלעס.

(ד) ידיעות מפורטות ממצב התלמידים וחליפות מכתבים בינו ובין מורי התלמידים בהוראת עניני לימוד השפות צרפתית ויונית למען אשר יעשו חיל בלימודי הפילוסופיא העתיקה ממקורה ורשימת ספרים אשר יקראו, ספרי היתולים מהאדוקים בדת ומאמינים במלאכים עין הרע שדים ורוחות רעות למען עקור מלבם את הבערות שהשרישו בהם המלמדים הנבערים מדעת.

החומר הרב זה הבליט את פרצופו של שמעון אשר הוא אחד מגדולי המשכילים וכופר בה' בתורה ומצות ומלעיג על דברי חכמים ובעל כשרון מצוין לצודד נפשות תמימות להסיתן ולהדיחן ולהעבירן למולך ההשכלה.

הרב"מ והרמ"מ סידרו את הכתבים, את הנחוצים ביותר העתיקו בסדר הראוי לפרסם ברבים לעת מצא באופן אשר לא ימצא את ידיו ואת רגליו להעמיד פנים ולהכחיש ואף גם להתנצל וגם למר פעסעלעס יבולע ויקל כבודו היקר לו מאד.

* * * *

ביום צום גדלי' הודיע בצלאל ברוך לרב"מ כי בער"ה חזר שמעון מדרכו ובימי ר"ה וצום גדלי' התועדו שמעון ופעסעלעס ובצלאל ברוך מסר לרב"מ ולרמ"מ מה ששמע את אשר שמעון סיפר לפעסעלעס אודות ביקורו בבירת החסידים ואודות הראיון שהי' לו עם כ"ק אדמו"ר הזקן ושיחתו עם הנסיכים בני הנשיא ואחיו, תורת הנשיא ותפלותיו והנהגותיו הנהגת זקני החסידים תפלתם לימודם ושיחותיהם, חיי הצעירים ופרחי החסידים האהבה והאחוה הסדר והמשמעת החזקה השוררים בין החסידים.

עוד כשהגיע לעיר וויטעבסק הרחוקה כשלשים ארבעים פרסאות מבירת החסידים שמע הרבה על אודות כל הנעשה בקרית מלך, מאן מלכי רבנן¹⁶¹, ויתפלא על הדרת הכבוד בהדרת קדש החסידים מזכירים בשם אחד מבני הנשיא ואחיו שקוראים אותו בשם הגאון מהרי"ל¹⁶² ואת כל בני הנשיא קוראים התואר¹⁶³ מורנו בלי הזכרת שמם בפירוש רק בראשי תיבות, את

(161) ראה גיטין סב, סע"א.

(162) הרה"ק ר' יהודה לייב רב ביאנאוויטש (ברוסיא הלבנה). בעמח"ס שארית יהודה. ראה אודותו לעיל ע' 000.

(163) אוצ"ל: בתואר.

(158) 1759-1849. מן הראשונים שהצטרפו ל"חברת דורשי

לשון עבר" הנ"ל הערה 156.

(159) 1749-1826. מח"ס "חשבון הנפש" (ווילנא תר"ה)

– עפ"י עצת הר"י סאלאנטער.

(160) ראה לעיל הערה 156.

הבכור קוראים מוהר"ד – מורנו הרב ר' דובער¹⁶⁴ – את השני קוראים מוהר"ח א – מורנו הרב ר' חיים אברהם¹⁶⁵ – ואת השלישי קוראים מוהר"מ – מורנו הרב ר' משה¹⁶⁶ – גם את נכד הנשיא¹⁶⁷ נער כבן שש כבן שבע¹⁶⁸ קוראים בשם רמ"מ – רבי מנחם מענדיל – ומפליאים אותו לעילוי ובעל כשרון מצוין בהפלאה גדולה.

בשלושת הימים ששהה בוויטבסק בקר הרבה בתי כנסיות ובתי מדרשות וימצא כי אגודות אגודות יושבים ולומדים בקונטרסים נדפסים – בלתי מכורכים – ומתפללים ביניהם בריתחא דאורייתא, הזקנים יושבים והצעירים עומדים צפופים וכולם כאחד עוסקים בלימודם.

נודע לו כי הקונטרסים המה חלק מחבורו של הנשיא אשר זה לא כבר שנמסר לדפוס¹⁶⁹ בעיר סלאוויטא ומגודל צמאונם ותשוקתם של החסידים לתורת רבם עשו חוזה עם המדפיס אשר ישלח להם את הספר קונטרסים קונטרסים לפי הדפסתם וכחמשה אלפים קונטרסים נתקבלו בשביל העיר והגליל.

קונטרסים כאלו ראה גם בעיר ווילנא עוד טרם יצא למסעו.

לבית הכנסת אחד נכנס בשעה החמישית אחרי הצהרים וימצא שם קבוצת חסידים שגמרו תפלת המנחה ומתכוונים לסעודת מצוה, שלחן הדרומי מכוסה באלונטיות וערוך בככר לחם מלח ושני דגים מלוחים, איזה אבטיחים ירוקים¹⁷⁰, בקבוק יין שרף וכוסות¹⁷¹.

אחד מזקני החסידים, בעל פנים רציניים ומצח רחב, ר' נחמן שמו, וכנראה הוא ראש החסידים ומנהלם, נטל ידיו תחלה, ואחריו נטלו ידיהם שאר החבריא וישבו אל השלחן. כאשר ראוני יושב על ספסל הצפוני ומעיין בספר הזמינוני אל השלחן השבתי שאני שרוי בתענית ליאצ"ט של אבי ואיני יכול לטעום מאומה רק אשתתף, ברשותם, בשמחתם ואגש ואשב בקצה השלחן.

אחד מצעירי החסידים מלא את הכוסות ור' נחמן עמד מלא קומתו ואחריו עמדו כל המסובים וגם אנכי עמדתי ממושבי, ויאמר, לחיים לאדונינו מורינו ורבינו ולמשפחת בית חיינו, ימלא השי"ת את משאלות לבב קדש הקדשים אדונינו מורינו ורבינו ובכל אשר יפנה יצליח ויעזר השי"ת לנו ולכל אחינו החסידים לדבקה בתורת אדונינו מורינו ורבינו, על מנת לשמור לעשות ולקיים ולהיות מסורים ונתונים לרצון אדונינו מורינו ורבינו שהוא רצון ה', וכלם ענו אמן ויברכו איש את רעהו בברכת לחיים ואשר יקים השי"ת את דבר הברכה של ר' נחמן, ואחרי כן נתנו בשיר קולם.

כשגמרו לנגן התחיל ר' נחמן לספר מהחדשות שנשמע מבירת החסידים על גודל הצלחת חסידי שקלאב וביחוד, אשר המאורות הגדולים, ר' פנחס רייזעס ור' בנימין קלעצקער עשו נפשות רבות לתורת החסידות מבין צעירי בחירי הלומדים ומשפחות המיוחסות של המתנגדים.

164) כ"ק אדמו"ר האמצעי.

165) ראה אודותו – ספר השיחות תרפ"ט ע' 33. וש"נ.

166) ראה אודותו לקמן ע' נ ואילך.

167) כ"ק אדמו"ר הצ"צ.

168) ראה לקמן הערה 211.

169) „שליה אלול תקנ"ו .. הודיע כ"ק רבינו להמדפיס דסלאוויטא את הסכמתו להדפיס את ספרו" (אגרות-קודש

ח"ד ע' רסב).

170) ראה תיב"ע במדבר יא, ה. רשי"ע ע"ז ל, ב – ד"ה אבטיח.

171) אודות המאכלים של התועודות (פארבריינגען) –

ראה גם רשימת רבינו „אופן ההשתלשלות בהתיסדות חסידות חב"ד, דור ראשון, דור שני" ס"ז (לעיל ע' 000).

אדונינו מורינו ורבינו – אמר ר' נחמן – עוד כשהי' אצל מורו ורבו הקדוש המגיד ממעזריטש הי' לומד בחברותא¹⁷² עם המלאך הקדוש¹⁷³ בנו של הרב המגיד, ופעם¹⁷⁴ כשנסע אדונינו מורינו ורבינו לביתו הלך חברו המלאך הקדוש ללותו, וכשבא בעל העגלה עם עגלתו לקחת את אדונינו מורינו ורבינו לנסוע, יצא המלאך הקדוש ואדמו"ר החוצה, ויפנה המלאך הקדוש אל בעל העגלה ויאמר שמייס די פערד ביז זיי זאָלען ווערן אויס פערד, כשמוע אדמו"ר את דברי המלאך הקדוש אל בעל העגלה חזר ויתעכב עוד איזה משך זמן במעזריטש באמרו אשר מהוראתו של המלאך הקדוש אל הבע"ג, שמייס די פערד ביז זיי וועלען ווערן אויס פערד פתח לו דרך חדשה בעבודת הבורא.

ר' נחמן פסק מלדבר וכל המסובים מביטים עליו, ר' נחמן פניו לזהטות ויתן בשיר קולו וכל המסובים ענו אחריו בקול ממושך – כנראה שרגילים הם לנגן ניגון זה.

* * * *

כשגמרו לנגן אמר ר' נחמן שצריכים לבאר את הדרך החדשה אשר למד אדונינו מורינו ורבינו מדברי המלאך אל הבע"ג כשלשים וחמש שנים מלפנים במעזריטש, ויאמר:

כתיב¹⁷⁵ שוט לסוס ומתג לחמור ושבט לגו כסילים, ופי' הרב אבן עזרא שלשה ראויים להכותם, ומי הם השלשה שצריכים להכותם – שאל ר' נחמן – סוס המה המתנגדים לתורת החסידות, חמור המה בעלי הנאה המתענגים מגשמיות עוה"ז וכסילים המה המשכילים השרצים תולדותיו של אבי אבות הטומאה מענדעלסאָן וכת דילי'.

שלשה אלה, הסוס, החמור והכסילים, חושבם כסדרם, מי שהוא סוס ואינו לומד חסידות ובפרט מי שהוא מנגד לתורת החסידות הנהו כסוס, וטעם השם סוס, הנה הסוס לא ראה מעולם את השמים¹⁷⁶, כי מעולם לא הגביה את ראשו לדעת שיש שמים. כן המה האנשים שאינם חפצים לדעת שממעל לראשם יש שמים.

מסוסים האלו נעשים שתי הכתות, האחת בחינת חמורים הממלאים תאות נפשם בתפנוקי עוה"ז, תחלה בדברים המותרים אשר אדמו"ר כותב בהקונטרס¹⁷⁷ אשר גם דברים המותרים אם עושים אותם בתאווה הם רע גמור ומהיתר יוצאים אל האיסור, וכחא דהיתרא עדיף להו, ופסקי הבדיעבד שבשלחן ערוך הם אצלם לכתחילה.

וכת השני' הם המשכילים הכסילים הכופרים ימח שמם וזכרם לעולם ועד.

והכתוב מלמדנו איך עלינו להתנהג עם שלשה אלו בכדי להחזירם למוטב את הסוס צריכים להכות בשוט עד כי ידע שהוא סוס, ער זאָל וויסן אַז עס¹⁷⁸ איז אַ פערד, זהו משיטה

היומן (תרצ"ב) ע' רמו. שיחת ליל יט כסלו תרצ"ג סעיף כה. אגרות-קודש ח"ד ריש ע' תקנו. ח"י"ד ע' תמ. ספר השיחות תש"ז ע' 117. לקוטי שיחות ח"א ע' 118.

175 משלי כו, ג (ושם: מתג).
176 ראה גם סה"מ תש"ב ע' 96. אגרות-קודש ח"ו ס"ע שכז ואילך.

177 תניא פרק ז.

178 אוצ"ל: ער.

172 ראה בית רבי ח"א פ"א (ב, ב). אגרות-קודש ח"ז ס"ע קעו ואילך. ספר השיחות תש"ח ע' 198. ע' 222. ועוד.

173 הרה"ק ר' אברהם המלאך בן הרב המגיד ממעזריטש. נסתלק בשנת תקל"ה (אגרות-קודש ח"ג ע' קסג). ובכמה מקומות איתא שנסתלק יב תשרי תקל"ז. בספר הרב מלאדי (ווארשא, 1914) ח"א ע' 8, שנולד בשנת תק"א ונסתלק בשנת תקמ"א.

174 ראה רשימת היומן – פורים קטן תרפ"ז (לעיל ע' 000. ספר השיחות תרפ"ז ע' 152). תורת מנחם רשימת

ראשונה, אמנם המלאך הקדוש חידש אשר את הסוס צריכים להכות עד אשר יצא מסוסיותו, שמייסען אים ביז ער זאל ווערן אויס פערד.

שני דרכים הם איך שצריכים להתנהג עם המנגדים לתורת החסידות, הדרך הראשונה להראות להם אשר בלא לימוד החסידות הם נשארים סוסים, והדרך החדשה שלמד אדמו"ר מדברי קדשו של המלאך הקדוש לבעל העגלה הוא שצריכים לבאר ולהסביר להמנגדים עניני לימוד התורה ועבודת הבורא עד כי יצאו מבערותם.

ומתג לחמור דאלו שנמשכים אחרי תאוות לבם צריכים ללמדם לתת מתג ורסן לבלום את תאוותיהם ולהתנהג ע"פ דיני התורה בלי הוראת היתר וקולות.

והנה שני סוגים אלו, המתנגדים ובעלי תאוה עדיין יש להם תקנה בשוט ומתג, אבל הכסילים, המשכילים הארורים ימ"ש הנה להם אין שום תקנה וככלי חרס הבולע איסור שאין לו תקנה אלא שבירה, כן המה המשכילים הארורים אשר ארס הכפירה הרעיל אותם אין להם שום תקנה ורק שבירתם והעברתם מן העולם זוהי תקנתם. וזהו ושבט הוא המקל מענף חזק לגו כסילים להכותם ולהרחיקם מעל גבול ישראל.

* * * *

הם נתנו בשיר קולם ואנכי הנה דם עקבי ירתח ולבי יתפליץ לשמוע דברי ר' נחמן, רגע אמרתי לעמוד ולהגיח אתם קרב ולהמטיר עליהם במאמרים המנגדים לתורתם ואמרי הפלוסופים השמים לאל את כל דמיונותיהם באל השמים הבורא ומנהיג, כי עניי דעת המה ובטח לא ידעו להתוכח במועצות ודעת גם מהחקירה הדתית של המורה והכוזרי, אך כרגע נתחרטתי על זה בהעריכי את המקרה הכי יקר להכיר פנים את החבורה הלזו שנואי נפשנו ואתאמץ לשים יד לפה ולהטות אזני לשמוע כל הגה היוצא מפי הבורים הללו ולהביט בשבע עינים על ארחות חייהם ונימוסיהם.

כשגמרו לנגן המשיך ר' נחמן את דבריו, אנחנו מכים את הסוסים שבינינו בדרך הראשון לאמר להם כי סוסים המה ואין לנו הכלי זיין הדרושים לדרך השני' לפי שאין אנו עוסקים בלימוד ובעבודה שבלב באריכות התפלה כדבעי למהוי, אבל חסידי שקלאב העוסקים בלימוד תורת החסידות בשקידה ועוסקים בעבודה שבלב באריכות ובפרט ר' פנחס רייזעס שאדמו"ר משבחו¹⁷⁹ כי הוא בור סוד שאינו מאבד טיפה¹⁸⁰, ור' בנימין מקלעצק שאדמו"ר משבחו כי הוא עמקן¹⁸¹ וחריה¹⁸² הנה הם עבודתם היא בדרך השני ארויס שלעפען די פערד פון זייער פערדישקייט.

ויבאר ר' נחמן בהסבר ארוך בטעמי השתלשלות ממתנגד לבעל הנאה ויספר כמה מאורעות שונים ומהם בודאי כאלו אשר בשקר יסודם ואינם אלא פרי דמיון החסידים וכמה ספורים היו כה מגוחכים עד כי שתקנו כלנו וזיעה כסתה פנינו.

על הספורים האלו אמרו המספרים בעצמם שהם בבחי' כל ליצנותא אסורא לבר מליצנותא

(179) ראה רשימת „ויכוח הגדול במינסק" ע' כב (לעיל)
 ע' 000. וש"נ.
 (180) ע"פ אבות פ"ב מ"ט.
 (181) ראה ספר השיחות תש"ד שבהערה 149 (ע' 97).
 (182) ראה שיחת חג הפסח ורשימת היומן שבהערה הנ"ל.

דעבודה זרה שמוותרת¹⁸³ ושוב שתו לחיים ויתנו בשיר קולם ואין לכחד כי מנגינותיהם לוקחות לב.

כשגמרו לנגן פנה ר' נחמן אל אחד המסובים ויאמר פרץ תן היאַרמאלקא שלך, ר' פרץ הרים את כובעו ויסיר את היאַרמאלקא מעל ראשו ויניחה על השלחן ופי' למעלה, ויוסף ר' נחמן ויפנה אל א' המסובים ויאמר בצלאל חיים אתה תכתוב את הרשימה ויפנה לאחד מן האברכים ויאמר אליו אלי' משה הבא נייר עט ודיו ויפנה לר' בצלאל חיים ויאמר הזהר בכתובה תמה בלא מחשבות זרות כי רשימה זו תובא אל הקדש פנימה למקרא לקדש הקדשים אדונינו מורינו ורבינו.

* * * *

כשהביא האברך אלי' משה נייר וכלי כתיבה עמד ר' בצלאל חיים מן השלחן וילך אל הכיור ויטול ידיו וישפשפם וינגבם ויתקן את חגורו ואת כובעו וישב במקומו ואחר הכנה כתב כשתי שורות, מה כתב לא ראיתי רק פניו היו רצינים במאד ואזל חיורא ואתא סומקא¹⁸⁴ ומסתכל בפני ר' נחמן.

ר' נחמן הוציא מכיס בגדו תכריך בד ויוציא גליון כתוב ויקרא מתוכו שמות אנשים וסכומי כסף תרומתם שעלה יותר על אלף רובל במטבעות זהב. את המטבעות הניחן בהיאַרמאלקא ור' בצלאל חיים כתב את שמות התורמים וככלות ר' נחמן את רשימתו הנה עוד ארבעה או חמשה אנשים עשו כמותו קוראים את רשימת התורמים וסכומי תרומותיהם ואת המטבעות נותנים בהיאַרמאלקא ורב"ח כותב וכה מלא ארבעה או חמשה גליונות.

וכשגמרו לקרא את הרשימות הוציא ר' נחמן מטבע זהב ויתנה אל היאַרמאלקא ורב"ח כתב את שמו ואחריו עשו כמותו שאר המסובים, רובם לא פחתו משלש מטבעות והיו גם כאלו שנתנו חמש או תשע מטבעות של זהב, ואחד הפליאני ביותר כי בהגיע תורו הוציא עטיפת בד ויוציא הרבה מטבעות זהב וימסור על יד ר' נחמן אשר מנה אותם פעם ושתיים ויאמר לרב"ח חיים זונדיל בן ביילא ב"ר יוחנן זאב ע"ב מטבעות רענדליך זהב. הסתכלתי בר' חיים זונדיל המעוטף בגדים פשוטים אשר שיבה נזרקה בהם נעליו מטולאים ועני כזה יתרום סכום גדול כזה.

וכשגמרו את אוסף התרומה הריקו מהיאַרמאלקא וישימו בשק בד וימסרו ליד אחד המסובים ר' שלמה אליעזר ויעשו קלפי מי יזכה בגורל להוביל את התרומה והזוכים בגורל היו ר' חיים זונדיל ואחד הזקנים ר' נחום משה.

* * * *

כשבאתי לליאָזנע הי' היום השני לשבוע כשתי שעות אחרי חצות היום. נכנסתי לבהכנ"ס אשר בחצר הנשיא והנה מצאתי בחדר השני אנשים מעוטפים עדיין טלית ותפילין ומתפללים בקול שירה וזמרה, זה אומר פסוקי דזמרה וזה אומר ברכות ק"ש וכולם מזמרים בנעימה ומכים באצבע צרדה, כשלוש שעות ערך¹⁸⁵ עד שגמרו את תפלתם, וכשגמרו להתפלל אחדים מהם אמרו מזמורי תהלים ואחדים למדו משנה וגמרא ואחדים חזרו קאפיטלאַך נביאים

185) אוצ"ל: ארך.

183) מגילה כה, ב.

184) ראה ב"מ נח, ב.

וכתובים על פה וכשגמרו אחדים הלכו להם ואחדים נשארו ונטלו ידיהם ויאכלו פת שחורה¹⁸⁶ במלח וישתו מים ויברכו ברהמ"ז וישכבו על הספסלים לישון שינת הצהרים.

בחדר השני – כי שלשה חדרים לביהכנ"ס הגדול אשר בחצר הנשיא – מצאתי קבוצת אנשים אברכים יושבים ועוסקים בלימוד גמרא לעיונא, ומהרי"ל¹⁶² אחי הנשיא יושב בראש השלחן מבאר ומסביר להם הסוגיא וביאורה בבקיאאות נפלאה בגמרא ברמב"ם ורשב"א והרבה מספרי האחרונים. בקבוצה ההיא היו כשלישים אברכים.

בחדר השלישי ישבה קבוצת אברכים, עשרים ושלושה איש למדו אותם הקונטרסים שראיתי לומדים בבתי הכנסיות בוויטעבסק, בשעה שנכנסתי לשם ישב בראש השלחן אברך בעל פנים מאירות ורצינים ביותר וכל היושבים והעומדים שמעו לדבריו בהקשבה מיוחדת.

תוכן דבריו הי' על הנושא שלמדו בפרק השמיני מספר הנשיא המדבר על אודות מי שאכל מאכל איסור בלא הודע לשם שמים לעבוד את הוי' בכח האכילה ההיא בתורה ובתפלה שאין החיות מהמאכל מתלבש באותיות התורה והתפלה והיצה"ר המתאוה לדברים האסורים הוא שד משדין נוכראין.

ובביאור ארוך הסביר האברך את ההבדל בין הטומאה הבאה מעבירות דהוללות וליצנות גסות הרוח ודברים בטלים המטמאים את הלב ובין הטומאה דעבירת לימוד חכמות אומות העולם שמטמאות את המוח ובהמשך דבריו הוא ממליץ על הרמב"ם והרמב"ן שעסקו בהם שידעו להשתמש בהם לעבודת הבורא.

ולא אכחד אשר דבריו היו בהם כדי לפעול על השומעים כי על הרוב היו הביאורים וההסברים ברוח הגיוני, אח"כ נודעתי אשר האברך הוא בנו הבכור של הנשיא אשר יש לו שיעור קבוע ללמוד שני פעמים בשבוע עם שתי כתות ובכל כתיב כעשרים וחמשה איש.

* * * *

ביום ההוא קניתי שלשה קונטרסים הראשונים מתחיל מפרק ראשון ומסתיים דף י"ב תחלת פרק העשירי¹⁸⁷, ובמשך כשלושה ימים עברתי עליהם בעיון רב לפי השגתי, גם אחדים מהזקנים היו לי לעזרה להבינני ואף כי נושא הענינים היו ממני והלאה ועל כמה מהענינים בתוארי הספירות העליונות והיחודים הנעשים ע"י תורה ותפלה, עונשי הגיהנם של אש ושל שלג, שחקתי בקרבי אבל הדמיון העשיר השפה הברורה והסגנון המגוהץ לפי חקי הלשון בקצור נמרץ עשו עלי רושם עז.

במשך כשלושה ימים עלה בידי להכיר גם את שאר בני הנשיא בישבם בביהמ"ד ולמדו איש איש לעצמו ובמקרים בודדים הי' מי מהזקנים או מהאברכים נגש אליהם למקום מושבם.

האמצעי מוהר"א, אוהב כנראה את הבדידות, ובשעת לימודו הי' מתעמק יותר במחשבה מאשר מדבר בפיו, אולם אחיו הקטן מוהר"מ צעיר כבן ארבע עשרה או חמש עשרה¹⁸⁸ עלם עליז יפה עינים ופניו מפיקים חכמה והכרת עצמו, אוהב לדבר ולהתוכח, ואומרים עליו אשר הוא כבר בקי בכולא תלמודא ומצוין בחכמת המחקר וכבר יודע את המורה, כוזרי ועקרים

(186) ראה ספר השיחות קייץ ה'ש"ת ע' 136. תש"ה ע' (187) בהוצאת ראשונה דספר התניא (סלאוויטא, תקנ"ז) פרק י מתחיל בדף יב, עמוד ב.

(188) ראה הערה כו.

בעל פה כי תפסן וזכרן הוא מאין כמוהו, וכששאלתיו אם למד חכמת הדקדוק, השיבני, הלא מקצוע בתורה הוא ואיך אפשר שלא ללמדה¹⁸⁹, שאז אין יודעים פירוש תיבות התנ"ך ואי אפשר לכוון בתפלה.

* * * *

נימוסים שונים ותוארים מיוחדים יש להם להחסידים, כל הבא להתקבל לראיון אצל הרבי שלהם צריך הכנה לא פחות משלשה ימים ויש שמכינים עצמם כשבוע ויותר.

ההכנה היא בעיקרה חשבון הנפש ובטהרת המחשבה וביום כניסתם לראיון הנה איזה שעות קודם מתקבצים יחד באחד מחדרי ביהכנ"ס ועוסקים בתורה והעיקר בסדר תקון חצות, במרירות גדולה ומתפללים בכוונה ואומרים מזמורי תהלים בבכי ובאנחות היוצאות מעמקי הלב.

נימוס מיוחד יש להם להחסידים אשר בצאת מי שזכה להתקבל לראיון הנקרא אצלם יחידות יוצאים במחול הנקרא אצלם מחול היחידות¹⁹⁰ או מחול הטהרה¹⁹¹ ויש להם ניגון מיוחד למחול זה¹⁹², בעלי היחידות יוצאים במחול והשאר מנגנים ומכים כף אל כף.

החסידים¹⁹³ אוהבי נגינה המה ומנגנים ניגונים מיוחדים למקרים שונים, ניגוני תפלה וניגוני לימוד, ניגוני סעודה וניגוני התועדות. ועל הרוב הנה הניגונים מתאימים לאותם הענינים ועושים רושם על השומע, וביחוד השלשה ניגונים שעשו עלי רושם אדיר והם: שיר ההתועדות, הנקרא בלשונם הניגון דאהבת אחים¹⁹⁴, שיר ההתבוננות ונקרא ניגון התשובה¹⁹⁴, שיר היחידות ונקרא ניגון המקדש.

את הניגון דאהבת אחים, שמעתי ראשונה בעיר וויטעבסק והוא בחמש בבות, כולן כאלו מחבקות מנשקות ומלפפות בנעימות עליזה ועליצות הנפש, מבבא לבבא מתרומם הגילה ואתה עמה התרגשות הנפש.

ניגון התשובה הוא של שלש בבות. בבא קמא הוא קול מעורר הפשטת הגשמי' והתרכזות המחשבה, בבא שני', קול מעורר במוסר כליות בהתמררות עצומה ובבא שלישית – קול מעורר חרטה, תחנוני רחמים, געגועי ניהום וקירוב בבקשה לבבית.

ניגון היחידות הוא של חמש בבות. שתי בבות ראשונות בקול מתון ממושך, מעוררות התבוננות והתעמקות. בבא שלישית ורביעית מביעה תודה ותקווה בקול רך ובטוח, ובבא החמישית מבעת אומץ הרוח בקול עליז ומתרגש המעורר תנועת רגל והגבהת הידים לפי דפיקות הרגלים, כפי תנועת הניגון.

נוהגים המה החסידים להיות נעורים שני לילות בשבוע, אור ליום הששי ומוצש"ק ועוסקים בתורה, על הרוב עד חצות עוסקים בגמרא ופוסקים ולפעמים עוסקים בהתועדות

192) ראה אגרות-קודש ח"ח ע' תק. ספר השיחות תש"ג ע' 122. תש"ז שם. וש"נ.

193) מכאן עד סוף קטע המתחיל „ניגון היחידות" – הועתק בספר הניגונים הנ"ל הערה 2.

194) ראה גם ספר השיחות תש"ג שם.

189) ראה ספר השיחות תרצ"ז ע' 52. וראה ספר התולדות אדמו"ר מהר"ש (קה"ת, תש"ז. תשנ"ז) ע' 8.

190) ראה ספר השיחות תש"ב ע' 38. ע' 152. ספר השיחות תש"ז ע' 110. וש"נ.

191) ראה דברי ימי החזורים (קה"ת, תשס"ו) סכ"ד: „קדש-הקדשים טענצל".

ריעים, מברכים איש את רעהו בברכת לחיים על כוס יי"ש וקינוח במזונות או גבינה ואבטיח, ולאחר שמסדרים תקון חצות עד זמן התפלה עוסקים בלימוד תורתם בחסידות.

* * * *

כשנכנסתי ביום החמישי בשעה הששית אחרי הצהרים לביהכנ"ס שבחצר הנשיא מצאתי קבוצת אנשים עומדים בעיגול וקול ילד צלול בהתרגשות כמנצח בלימוד.

ואט אזני גם אני ואשמע קול ילד מסביר כמה מרובע יתר על העיגול רביע, התוס' מודה לרש"י בין בהיקף ובין בקרקע אבל דכל אמתא בריבועא אמתא ותרי חומשא באלכסונא התוס' חולק על רש"י שמפרש בסוגיא דסוכה עגולה בפרק ראשון דסוכה שאומר שם אתה מוצא לכל אמה שבריבוע תוס' שני חומשים ואומר שם וכאן¹⁹⁵ שאין החשבון מכוון.

אמנם כ"ק אדמו"ר בלמדו עמי הציל את רש"י מהתנפלות התוס' עליו ואומר כי התוס' העמידו דבריהם על חקי המדידה אשר ע"פ חכמת החשבון כדמוכח בהציור ורש"י העמיד דבריו על כך ששערו חכמים ע"פ מצות דלא תסור.

וכשגמר את פלפולו ראיתי ילד קטן בגובה ממוצעת לפי ערך שנותיו והוא רמ"מ נכד הנשיא אשר אחד האברכים הבטיחו ללכת עמו לטייל בשדה, כי אוהב הוא את השדה וביחוד שדות האחוזה הסמוכה לעיר אשר שם נולד זקנו הנשיא. האברך התנה עמו שמתחלה יחזור ברבים אותה הסוגיא האחרונה שלמד בשבוע זו וחזר הסוגיא דמדידת תחומי ערים בעירובין בפרק כיצד מעברין¹⁹⁶.

* * * *

ההיכל, כן קוראים החסידים את דירתו של הרבי¹⁹⁷, עומד בחצר גדול ורחב ידים, גן עם שורות אילנות וגן של ירק ובנינים שונים בחצר.

ההיכל הוא בית באורך כעשרים וחמש אמות ורוחב כשתים עשרה אמה ועל גבו עלי' כעשרים אמה ורחבה כרוחב הבית. הבית חלוק לשתי דירות בהפסק חדר הכניסה, הדירה מימין היא מעונו הפרטי של הנשיא, ומשמאל ביהכנ"ס הקטן והחסידים קוראים לו גן עדן התחתון¹⁹⁸, ושם מחכים האנשים שצריכים להכנס ליחידות. בעלי' שני חדרים בהפסק חדר המבוא, האחד הוא חדר ההתבודדות של הנשיא והשני חדר קבלת אנשים ליחידות, והחסידים קוראים לו גן עדן העליון.

במשך ימי השבוע לא עלתה בידי לראות את הנשיא וכפי שנודע לי אפשר לראות אותו רק בשעת קריאת התורה ובשעה שאומר תורה בגן עדן התחתון, על הרוב הוא בעצמו קורא בתורה¹⁹⁹, ובערב שבת כשהולך לבית הטבילה.

חיכיתי לערב שבת, אבל כשעמדתי משנתי ביום הששי בקר אחזתני חולי הקדחת והייתי

שבהערה 197: „החסידים היו קוראים החדר החיצוני בהעלי' – ג"ע העליון, וחדר החיצוני למטה היו קוראים ג"ע התחתון. והחדר – מקום ישיבת רבנו בקביעות – היו קוראים היכל המשיח.“
(199) ראה „ויכות הגדול במינסק" ע' טו (לעיל ע' 000). וש"נ.

(195) = בסוכה (ת, א) ובעירובין (גז, א).
(196) עירובין שם.
(197) ע"ד דירתו של אדמו"ר הזקן – ראה ספר השיחות תרצ"ו ע' 1. וש"נ.
(198) ראה אגרות קודש ח"ב ע' שעב. ח"ט ע' ערה. ספר השיחות תרפ"ח ע' 16 ואילך. תרצ"א ע' 164. תרצ"ו ע' 99.
תש"ב שבהערה 190 (ע' 38). ובספר השיחות תרצ"ו

מוטל במטה חולה שלשה ימים ושלוש לילות, והודות לעמלו של בעל האכסניא שהשקני סמי מרפא שונים וישפשף את בשרי בחומץ ויכסני בבגדים ובשמיכות כדי להזיע, עמדתו ביום הרביעי לחליי – ביום השני לשבוע – ממטתי ולא יכלתי לעמוד על רגלי מפני החולשה וביום הרביעי הגיע תור הראיון שלי להתקבל מאת הרבי בגן עדן העליון.

* * * *

כשנכנסתי לחדר הרבי נפל עלי מורא ופחד ממחזה פני האיש, מבטו החזק והחודר וקולו האדיר והממושך בשאלה מה חפצך, אך כרגע התאמצתי ונרגעתי ואמרתי מלמד דרדקי הנני בעירי והנני לומד עם תלמידי ע"פ כללי וחוקי הדקדוק וחברי המלמדים מנגדים לי ודוברים עלי סרה על אשר הנני לומד עם התלמידים גם תורת הלשון, וכשהבאתי ראי' מסידור התפלה בנוסח החדש של כ"ק אדמו"ר שהוא מדויק ע"פ כללי הדקדוק לא ענו מאומה, והייתי מבקש לטובת הרבים לתת על ידי מכתב מליצה להיות לי לעדה כי טוב הדבר ללמוד ע"פ כללי הדקדוק ולהרגיל את הילדים בקריאה נכונה ואשר ילמדו תנ"ך.

הנשיא נשען על זרועותיו כחמשה רגעים ואח"כ הגבי' את ראשו ויפקח את עיניו ויאמר כן הדבר אשר אמירת פיוטי התפלה והמזמורים ובפרט ק"ש ושמו"ע צ"ל בזהירות גדולה ע"פ חוקי הדקדוק אבל בהנוגע ללימוד חכמת הדקדוק ותורת הלשון צריכים זהירות גדולה.

במתכתא דרקיעא ישנם היכלות מיוחדים לכל לימוד ולימוד, ובין שני היכלות דהיכל חכמת הדקדוק והיכל תורת הלשון יש היכל מגלי פנים בתורה שלא כהלכה.

באותו הלימוד שהאדם עוסק ביום הנה בעלות נשמתו בלילה לשאוב לה חיים מלמעלה²⁰⁰ הנה הנשמה עולה להיכל ההוא בלילה ולפעמים מזדמן שהיא תועה ותמורת היכל חכמת הדקדוק או היכל תורת הלשון היא נכנסת להיכל מגלה פנים בתורה שלא כהלכה ולזאת צריכים לזהר בלימוד חכמת הדקדוק ותורת הלשון.

כשגמר לדבר שוב נשען על זרועותיו כבתחלה אח"כ הגבי' ראשו ויפקח את עיניו וישאלני²⁰¹ איך אני מפרש לתלמידי את הפסוק²⁰² ויחרד יצחק חרדה גדולה עד מאד. הנני מפרש – עניתי – את הכתוב כפירוש הראשון שברש"י שהוא לשון תימה.

ומדוע – שאלני – אינך מפרש לתלמידיך כפירוש רש"י בשם המדרש דגיהנם פתוחה לו מתחתיו.

דעתי – השבתי – שאין למלאות²⁰³ את מוחות התינוקות הרופפים בדברי אגדה בכלל ומה גם בדברים המפחידים כמו גיהנם והדומה ועוד יותר במה שלא יוכל התינוק גם לשער ויקשה לו איך אפשר שהגיהנם הגדול והרחב אשר אש מתלקחת בו ערה בו תמיד זה יותר מחמשת אלפים חמש מאות חמשים וחמש שנה יכנס בחדרו של יצחק, ועשו עם אביו ישארו בחיים אף גם בבגדיהם לא יחרך האש.

ומנין לו להמדרש – שאלני עוד – שראה גיהנם פתוחה לו מתחתיו.

²⁰³ בספר התולדות שבערה 2, וכן נעתק בלקו"ש שם: להלאות.

²⁰⁰ ראה בר"ר פי"ד, ט. וראה פרקי דר"א פי"ב.

²⁰¹ ראה לקו"ש ח"ט ע' 91 ובערה 20.

²⁰² תולדות כז, לג.

שתקתי ולא עניתי מאומה, כי כמובן לא יכולתי להשיב האם מאמר זה הוא הראשון במאמרי ופתגמי הבאי של המדרש והתלמוד.

כשראה שהנני שותק אמר, בשעה שנכנס עשו ליצחק ויצחק שאלוהו מי אתה²⁰⁴, ועשו ענה לאביו אני בנך בכורך עשו²⁰⁴, והוא שקר, כי הלא כבר מכר את הבכורה ליעקב במכירה גמורה כדין בכל תוקף עוז, ויצחק ידע מזה ויחרד יצחק חרדה על השקר אשר שקר עשו ויבטל את דיני התורה, ומזה חרד חרדה גדולה, ומכיון שהוא שקרן הרי גיהנם פתוחה לו תחתיו.

וכשכלה לדבר, שוב נשען על זרועותיו כבתחלה אח"כ הגבי' את ראשו ויפקח את עיניו ויקח נר אחד משני הנרות שעמדו על השלחן – כי כן דרכו בשעה שהוא מקבל אנשים הנה אפילו ביום שני נרות דולקות וספר חומש וזהר מונחים על השלחן – ויגבי' את הנר ויסתכל בי ויאמר:

ווען מען איז אַ ווילנער און מען זאָגט אַז מען איז אַ זאַמוטער, ווען מען איז מעביר בנין למולך ההשכלה און מען זאָגט אַז מען איז אַ מלמד, איז גיהנם פתוחה מתחתיו, כמה נפשות אבדת והנך עומד במרדך, כן הדבר נתפסת למינות וכל באי' לא ישובון.

* * * *

מהרתי לעזוב את חדרו גן עדן העליון ואמהר ללכת אל האכסניא ולעזוב את העיר כי ראיתי אשר נפלתו בפח ויראתי שלא יעשו לי כמו שעשו לכמה משלוחינו שהמתיהם על השלחן והורידו את המכנסים וילקו כמלמד המלקה את תלמידיו.

אמנם מכיון שעברתי את בית הכנסת הקטן גן עדן התחתון בלשונם, הנה כחמשה ששה אברכים עטרוני ויסחבוני אל בית הכנסת שבחצר לצאת במחול בעלי היחידות. למותר להגיד את פחדי ורגשותי וגם הייתי עדיין חלוש ממחלת הקדחת ופעמים ושלש חפצתי לעזוב את העיגול אבל שכני אחזו בי בחזקה ואחד מהם מכה בערפי מתוך אהבה לפי תנועת הניגון וכמה פעמים הכניס בשוקי באחורי מתוך חיבה וריעות הנקרא אצלם פוטער פלעצל.

וכשנגמר המחול הנה כזוחל על ארבע הלכתי לאכסניא שלי ובחיל ורעדה חכיתי עד שיאיר השחר והנחתי איזה מטבעות על השלחן בשביל בעל האכסניא – את החשבון כבר פרעתי – ואקח את חפצי ואלך לכפר הסמוך כפרסה ואשכור עגלה וברכתי את המקרה על אשר נמלטתי שלם בכל אברי.

* * * *

כששה שבועות עשיתי במסעי בפלכי מאהליב מינסק וטשערניגאָוו ומהרתי לנסוע ללבוב ששם נזדמנתי עם חבריני ומסרתי להם הרצאה מפורטת אשר עדת החסידים הנה לבד זאת שכבר עומדים על רגלי ברזל המה הולכים וכובשים את העיירות בטכסים²⁰⁵ מחוכם ובתכנית מסודר והמון היהודים נוהר אחריהם עדרים עדרים.

חבריני החליטו אשר תחלת הכל צריכים לחדש את החרם ביתר שאת מאשר בתחלה והעיקר להטיל את חומר החרם על המשתתף עמהם והמתקרב אליהם אשר חרם כזה יחריד את ההמון ויסוגו אחור מלהתקרב אליהם, ולשלוח אנשים לעיר המלוכה להבאיש ריחם בעיני

הממשלה ולהלשין את נשיאם שהוא מאסף ממון רב ושולח חוץ למדינה למדינת ישמעאל, וכשיאסוף סכום גדול יצא למלוך על היהודים כמו שעשו חברי שבתי צבי וחברי פראנק, ויודעים המה חברינו אשר כבר יש לו לנשיאם אנשים בעלי השפעה בחוגי הממשלה וביותר בין חוגי הנסיכים והאצילים אבל בכ"ז מקוים המה כי יצליחו על ידי כמה מהמורים הפדגוגים הצרפתים הנמצאים בבתי הנסיכים האצילים ופקידי שרי הממשלה.

בצאל ברוך אמר לרב"מ אשר כפי שהבין הנה הביא שמעון את טופס החרם ואינו דרושה רק חתימת הגר"א ובודאי שמר פעסעלעס יסדר הדבר עם ועד הלוחמים.

במוצש"ק שובה קראו הרב"מ והרמ"מ אסיפה מיחידי סגולה מעדת החסידים העומדים בראש ההגנה ממלחמת המתנגדים ויודיעו להם את כל ענינו של שמעון הכופר ויחליטו כי בחוהמ"ס יקרא ועד הקהלה אספה רבתי ושם יודיעו ויפרסמו דבר הכתבים ויקרעו את מסוה הצביעות מעל פני שמעון המעביר את ילדי ישראל למולך ההשכלה.

ביום החמישי מחרת יוהכ"פ שנת תקנ"ז התפשטה כברק השמועה בכל העיר כי הגר"א הכריז חרם חמור על החסידים ונשיאם בראש ואשר ע"פ חרם זה התיר הגאון ואף גזר לעשות להחסידים כל הרעות שבעולם וצוה שאיש לא יחמול עליהם ולא יחנם, ואת אשר יהי' לו מגע ומשא עמהם ימתח על העמוד.

החרם הסעיר²⁰⁶ לא רק את חסידי ווילנא בלבד אלא גם את המתונים שבמתנגדים ובו ביום נתפשטה השמועה אשר החרם הוכרז שלא בדיעות הגר"א כי כבר הוא זקן בן שבעים ושבע וחצי שנה ומתעניית יוהכ"פ תש כחו ביותר רק ועד הלוחמים נגד החסידים ובראשם מר פעסעלעס ושמעון המדקדק ומטעם זה הוכרז החרם בהשכמה ורק במעמד יחידי סגולה.

ביום הששי – למחרת הכרזת החרם – ביום שנים עשר לחדש תשרי – תקנ"ז – הוציא הפרנס דחודש ההוא החסיד ר' מאיר רפאל'ס כרוז גלוי לכל היהודים יושבי ווילנא ופרורי': (א) כי כרוז החרם על החסידים לא התאשר מהביד"צ הממאן לאשרו כי לא נתברר אשר מפי הגאון החסיד יצא. (ב) ואשר ביום הרביעי בראשון לחוהמ"ס תהא אסיפה פומבית ומטעם הקהלה הוטל על כל האנשים נשים וילדים מבר-מצוה ומעלה לבא אל האסיפה.

ביום שהוכרז החרם על החסידים בו ביום ערכו חסידי ווילנא מכתב חוזר גלוי מאת פרנסי הקהלה – גם מאחדים מהמתנגדים – בנושא האמור לעיל בכרוז הקהלה סעיף א' וישלחו צירים מיוחדים – שטאפעטען – לקהלות בריסק שקלאָב ומינסק ויבקשו לפרסם ברבים.

ואל עדת החסידים במינסק שקלאָב שווינציאן, וויטעבסק ומאָהליב כתבו כי זה עתה נודע ע"פ כתבים ומכתבים ואגרות חתומים בידי האיש וחביריו שאודותו מודיעים המה בכרוז, זה האיש שמעון, אשר דבר אתו הגאון החסיד טובות ואשר גדלוהו לשומו בתור מורה המורים בישיבות וחדרים בעיר ווילנא להיותו מופלג בחכמת הדקדוק ובעל הגיון בלימוד התנ"ך, הוא אפיקורס גמור ושליח המשכילים לצודד נפשות להדיחם מלימוד התורה, ולהסיתם

(כב) עד יומו האחרון של הגר"א לא עלה לברר אם בידיעתו הוכרז החרם ומהקירוב שקירב הגר"א את פרנסי החסידים שבווילנא ניכר הי' שלא ידע מאשר הוכרז חרם על החסידים.

ללימוד ההשכלה ובמשך ארבעת השנים שיושב בוויילנא שלח הרבה צעירים לבתי ספר המשכילים בגאליציא ואשכנז והרבה מהם כבר יצאו לתרבות רעה.

ביום הרביעי בראשון לחוהמ"ס באספה רבתי אשר הוכרזה מטעם הקהלה ובמעמד הביד"צ ואלופי הקהלה ונכבדי העדה עמדו שני אנשים בעלי צורה ויכריזו בקול שמעידים המה על האיש הנקרא בפי כל ר' שמעון המדקדק שהוא שליח המשכילים להדיח את תלמידי הישיבות מלימוד ומסית אותם ללכת ללמוד בבתי הספר של המשכילים בגאליציא ובאשכנז, ויש אצלם רשימת התלמידים שהסית במשך ארבעת השנים תקנ"ב-תקנ"ו והסכומים שהוציא עליהם ואשר הם מוכנים להשבע בשבועה חמורה שכנים דבריהם וכל מה שאמרו כתוב בכתב יד שמעון המסית ומדיח ובכת"י חביריו ודורשים המה להשביע את מר פעסעלעס בשבועה חמורה אם לא יגיד שהוא היודע מהמעשה תועבות של שמעון הכופר.

שמעון נבהל על השמועה ובעודנו פונה כה וכה בעינים תוהות הנה שנים משומרי הקהלה ואחדים מפרחי החסידים סבבוהו – שלא יתחמק מידם – שלא ירגמוהו הקהל כי הסער בין הנאספים הלך וגדול ורבים מהורי התלמידים אשר כל הזמן מעת צאת בניהם להישיבות – כפי שאמר להם שמעון המסית – לא שמעו מהם מאומה והמה התנחמו בהדיעות מהצלחת בניהם בלימוד אשר מסר להם שמעון וקוו לראותם מעוטרים בכתר תעודות מורנו וסמיכות חכמים וכששמעו אשר בניהם נפלו בפח המשכילים – שהיו לזרא לכלל ישראל – תלשו את שערות ראשיהם והנשים – אמות התלמידים – קוננו על שברם והאספה נהפכה ליללת בית הקברות.

הרעש מהמאורע עם שמעון המסית והכופר השכיח את דבר החרם, ובמשך כשלושה שבועות עסק הביד"צ בקריאת הכתבים הרשימות והאיגרות שלקחו ממעונו של שמעון וכל משך הזמן הי' שמעון אסור בכלא הקהלה בשמירה מעולה, ולא הועילה לו השתדלותו של האדון פעסעלעס ובאמצע מרחשוון נחרץ משפטו לשלחו עם ב"ב מהעיר בתהלוכה של בוז – כנהוג בעת ההיא – אחרי עמדו שלשה ימים שלש שעות ביום ב"קונע"207 וכל הקהל העובר ירקו בפניו.

וביום החמישי בעשרים ושלשה לחדש מרחשוון נתקיים פסק הדין הלויית שמעון הכופר וב"ב מן העיר בתהלוכה של בוז.

* * * *

תעתועי שמעון העליבו את מכבדיו בעדת המתנגדים בכלל ואת הגאון ר' אברהם בן הגר"א בפרט והניחו כתם שחור על העסקן החרוץ הגביר ר' יוסף פעסעלעס בתור חבר משכילי ברלין אשר היו לשמצה בקהל עדת ישראל.

מצב בריאותו של הגר"א הוגרע מיום ליום ובימי החג – תקנ"ז – לא הי' יכול לשבת

ברזל אחת היתה נתונה על צוארו ורותקת אותו אל הקיר. „בקונע" הי' החוטא מוצג לראוה בשעת תפלה כשכל הקהל יוצא ונכנס לבית הכנסת, והכל – ביחוד, כמוכן, הנערים השובבים – היו מתקלסים בו או גם יורקים בפניו, ואין לך בושת יותר גדולה מזו.

207) ב"העונשין אחרי חתימת התלמוד" (ירושלים, תרפ"ב) ע' 31 מתאר עונש העמדה ב"קונע": באחת הפנות שבפרוודור בית-הכנסת – ע"פ רוב בבית-הכנסת הגדול שבעיר – היו „יוצאי דופן" שני פסי ברזל. בפנה זו היו מעמידים את החוטא ושלשלאות של ברזל, הנתונות על ידיו, היו רותקות אותו על פסי הברזל. עוד שלשלת

בסוכה. תלמידיו המובהקים ובראשם הגאון האדיר ר' חיים מוואלאָזין עשו משמרת מיוחדת לשמש את הגאון אשר אחר החג הי' רוב הזמן מוטל במטה ועם זה הנה רוב היום הי' עטוף בטו"ת, עיניו כהו מראות ומצד גודל חלישותו לא האמין לעצמו שהוא מתפלל התפלות על הסדר והי' מתחנן שיתפללו עמו מלה במלה.

מבלי התחשב עם חולשתו הגדולה לא פסק פומי' מגירסא בכל השיעורים הקבועים שלו בנגלה ובנסתר בעל פה, ותלמידיו הגאונים החזיקו במשמרת הקדש איש איש במועדו כפי שעלה בגורלו.

כשנודע מצבו של הגר"א בחלישות בריאותו נכנס הביד"צ ופרנסי הקהלה לטכס עצה ויחליטו להכריז לקבוע בכל בתי הכנסיות שבווילנא ובגליל אמירת תהלים בצבור להתפלל שישלח השי"ת רפואה להגאון ויארץ ימיו ושנותיו.

גם בבתי הכנסיות של חסידי חב"ד בווילנא והגליל קבעו אמירת תהלים ברבים בתפלה ובתחנונים בעד שלום הגר"א, מה שלא מצא חן בעיני האדוקים בין המתנגדים ובראשם ועד הלוחם עם החסידים.

באחד מהימים נזדמן להגאון ר' חיים מוואלאָזין להשתתף בסעודת מצוה של אחד מתלמידיו ר' שלמה דובנא ודרשתו של אבי הבעל שמחה נחשבה בעיני הגר"ח בנטי²⁰⁸ למינות, בעת ההיא הי' הרש"ד זקן אשר פג טעמו ובדרשותיו הי' מבאר מאמרי חז"ל ע"פ יסודות המחקר ובהם היו זרעוני כלאים מאשר קבל מחבורת המשכילים כשישב בבית מענדעלסאָן, ולהיות שהגר"ח ואחיו הגרש"ז היו מאלה שהסכימו על ביאורו של הרש"ד²⁰⁹ והפליגו בשבחו הי' הגר"ח בצער גדול מזה.

* * * *

בתחלת חודש טבת תקנ"ז נתקבל הספר לקוטי אמרים – שהדפסתו נגמרה ביום כ' כסלו תקנ"ז²¹⁰ – לוילנא, ותהי' שמחה גדולה לחסידי חב"ד בווילנא וקבעו יום משתה ושמחה, ונזדמן אשר בלילה ההוא נתעלה הגר"א שתי פעמים לגודל חולשתו, ולמחר כשנודע הדבר מהתעלפות הגר"א הוציא ועד הלוחם נגד החסידים דבה עליהם אשר הם עשו סעודת הודאה על חולשתו של הגר"א וביותר הרעיש הגביר יוסף פעסעלעס את העיר וקנה מספר ספרי לקוטי אמרים ובצירוף חברי ועד הלוחם הכריזו בשם הגאון לשרוף את הספר לקוטי אמרים בחצר ביהכנ"ס.

עדת חסידי ווילנא מבלי התחשב עם כאבם הכי גדול לראות את ספר הקדש נרמס ונשרף, הנה ברבים התאמצו להיות מתונים כי תקפה עליהם פקודת מנהלי החסידים וחברי הקהלה מהחסידים להבליג על מעשה הנבלה הזאת מה שמצא חן בעיני הרבה מעדת המתנגדים וביחוד בעיני הגר"ח מוואלאָזין.

מאז הצליח השי"ת ביד הוד כ"ק אדמו"ר לבטל מחשבת הצר הצורר דערוזשאוין הנה קבע הוד כ"ק אדמו"ר ועד מיוחד מאנ"ש שיתעסק בעניני טובת הכלל.

שמעון הזאמוטי וחביריו המשכילים לא נחו ולא שקטו ובמשך שנה תמימה התנכלו איך

(210) ראה אגרות קודש ח"ד ע' רסב ואילך.

(208) אוצ"ל: כנטי'.

(209) ראה לעיל ע' ט.

יומן כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ

מט

ללחום במלחמת תנופה עם עדת החסידים, ויחליטו כי משכילי ברלין וקעניגסברג יתארו במאמרים ארוכים בלשון אשכנז וצרפת את שיטת החסידים ואת הנהגתם המזורה ויעוררו את המלמדים באשכנז וצרפת שהם ישפיעו על חוגי שרי הממשלה ברוסיה לבער את כתת החסידים מקרב היהודים.

* * * *

חסידי חב"ד בפטרבורג שמכריהם הנסיכים והשרים הגבוהים שינו את טעמם – ביחס של חשד עליהם – ומשאלות שונות אשר שאלום בעניני הכתות והמפלגות בין היהודים הבינו כי יד נסתרה פועלת לרעת החסידים אבל מי הוא ומה מעשהו לא ידעו וכה עבר עליהם כשנה. ביום הראשון בשני לחוהמ"ס שנת תקנ"ח ישבה לה קבוצת חסידים בסוכה של החסיד הפרנס ר' מאיר רפאל'ס ושמחו בשמחת בית השואבה, ולהיות כי מצב הגר"א הי' מסוכן ברכוהו בברכת מי שברך ברבים, בינתים התפרצו אחדים מחברי ועד הלוחם עם החסידים בצעקה אשר מורנו הגר"א גוסס ואתם שמחים על זה – ח"ו – ויעשו שערורי' גדולה ובשעת הלוי' הפיצו חברי ועד הלוחם בעדת החסידים שמועות מבהילות וישבעו שבועת נקמה, וכשנה עבדו בזה עד אשר הפיקו זממם והגביר ר' יוסף פעסעלעס וחביריו המשכילים שמחו מאד.

* * * *

מאסרו של כ"ק אדמו"ר הביא תועלת מרובה בעבודת עסקנות הכלל בשתי פנים, אשר בחוגי הממשלה הכירו את מהות החסידים ונשיאם הוד כ"ק אדמו"ר ומבין החסידים עמדו בעלי כשרון רב בעסקנות הכלל והכניסו עצמם לשקוד בטובתם הכלכלית של ישראל. מאסרו של הוד כ"ק אדמו"ר פעל מאד על בריאותם של בית רבינו, הרבנית וכ"ק בניו ובנותיו ואף גם נכדו הרמ"מ שהי' אז בן שמונה שנים²¹¹, הנה מבלי התחשב שהיו מעונים וחולים היו מתענים כל הימים ואומרים תהלים בצבור ומבקרים בבית הקברות על קברה של בת הוד כ"ק אדמו"ר מרת דבורה לאה²¹².

(ג) הוד כ"ק אדמו"ר בעל צמח צדק סיפר אשר בכל יום היו הולכים בעשרה לומר כל התהלים על קבר אמו והיו קוראים את הנוסח שכתב הוד כ"ק אדמו"ר האמצעי ותוכנו הי' ספור המעשה ממאסרו של הוד

בערב ר"ה של ר"ה תקמ"ט או בערב ר"ה של ר"ה תקנ"ג, והגידה כי גם היא אינה יודעת בבירור, רק זאת היא יודעת בבירור כי הוא הי' השם הראשון אחרי הרה"צ הר"ר מנחם מענדיל מהאראדאק [נסתלק [...] א' אייר תקמ"ח], שניתן לילידי בית רבי. כ"ק אדמו"ר הרה"ק ענה לי, כי לא שמע בבירור על דבר שנת הולדת כ"ק זקני כ"ק אדמו"ר הרה"ק צמח צדק, אבל כ"ק אביו כ"ק אדמו"ר הרה"ק אדמו"ר מהר"ש סיפר לו כי בן שתים עשרה שנה הי' כ"ק אביו כ"ק אדמו"ר הרה"ק אדמו"ר צמח צדק כשהתחיל לכתוב בנגלה ובדא"ח, והי' חושב התחלת השתים עשרה שנה משנת תקס"א, הלא מזה מובן כי יום ושנת הולדתו הוא בערב ראש השנה של שנת תקמ"ט. ב"היום יום" בתחילתו ש"גולד בשנת תקמ"ט ערב ר"ה" (212) נולדה בשנת תקכ"ז. נסתלקה ג' תשרי תקנ"ג (ראה לעיל ע' 000).

211) בן שמונה שנים: מאסרו הראשון של אדמו"ר הזקן הי' באסרו חג של סוכות תקנ"ט, ולפי' נולד אדמו"ר הצמח צדק באלול תק"נ (ערב ר"ה תקנ"א). ראה גם שיחת אחש"פ רצ"ה (סה"מ תשי"א ע' 243). ועוד. אודות שנת הולדת אדמו"ר הצמח צדק מצינו תאריכים שונים: (1) כט אלול תקמ"ח (ערב ר"ה תקמ"ט). (2) כט אלול תקמ"ט (ערב ר"ה תק"נ). (3) כט אלול תק"נ (ערב ר"ה תקנ"א). ברשימת היומן של רבינו – ג' שבט תער"ב (התמים) חוברת ג ע' כה [קכט, א]: "החסידים היו מסופקים במספר שנות חיי כ"ק אדמו"ר הרה"ק צמח צדק, אם הי' בן שבעים ושש שנים וחצי שנה, או שבעים ושבע שנה וחצי, ושאלתי את כ"ק אמי זקנתי הרבנית הצדקנית מרת רבקה, ואמרה כי כ"ק אדמו"ר הרה"ק אדמו"ר צמח צדק נולד בערב ראש השנה תקמ"ט, אמרתי לה אשר הספק הוא אם

ורק הזקנה הסבתא, הרבנית רבקה²¹³ – אם הוד כ"ק אדמו"ר – אף כי גם היא היתה חלושה ומעונה בכל זה היתה מחזקת את רוח כולם בתוקף דעתה ברוחה השוקט ובשכלה הזך. בש"ק וישלח התעלה הוד כ"ק אדמו"ר האמצעי פעמים מחולשה ומרוב צער אמרה הסבתא – נשבעת אני בחיי ראשיכי אשר כן יהי כאשר הגיד לי אבכי אשר בשבוע זה יצא אביך ממאסרו.

ויותר מכולם הי' מתרגש הרה"ק ר' משה בן הוד כ"ק אדמו"רי ודרש שיתירו לו לנסוע לפטרבורג, וברור לו כי בטענותיו הצודקות הי' מצליח ומוציא את אביו מהמאסר²¹⁴, אנכי – הי' טוען – הייתי מפלס לי נתיב גם להקיסר בעצמו, ובלי תפונה הייתי מנצח את כל המקטרגים.

אמנם פקודת הוד כ"ק אדמו"ר היתה חזקה אשר זולת גיסו²¹⁵, לא יבא איש מבני ביתו לפטרבורג, גם מהחסידים לא יסעו זולת אלו אשר חברי הועד המיוחד²¹⁶, ירשו להם לנסוע לפטרבורג לעזור בבירור האמת²¹⁷.

* * * *

כשהגיעה פקודת הרוממות – ביום ב'²¹⁹ שני דחומ"ס ח"י תשרי תקס"א – אשר ביום השני

כ"ק אדמו"ר ובסוף הי' כתוב אנחנו הב"ד (את שמות חברי הב"ד היו קוראים על פה) גזורים עליכם שתודיעו צערינו למורו ורבו הרב המגיד ולמורו ורבו הבעש"ט אשר ישאו רנה ותפלה בעדו שהמאסר לא יעשה שום רושם על בריאותו ואשר יצא ביד רמה ויצליח בכל.

(כד) היא היתה למדנית גדולה, היתה בקיאה בתנ"ך ומדרש ולמדה גם משנה וגמרא וביותר היתה מתמידה ללמוד ספרי מוסר.

(כה) הגאון ר' אברהם²¹⁴ חותן הרה"ק ר' ברוך נ"ע.

(כו) נולד אדר תק"מ²¹⁵, כשרונותיו מבהילים וכ"ק אביו בעצמו קבע זמני לימוד עמו בנגלה בדא"ח ומחקר. (כז) כשהי' בן ט"ז בערך – תקנ"ז – כשבא החסיד הר"מ מייזיל מוילנא לליאָזנע כרגיל עכבו כ"ק אדמו"ר על משך איזה חדשים שילמוד את בנו הר"מ שפת רוסיא וצרפתית ובהיות הרה"ק הר"מ בעל כשרונות מצוינים במאד התלמד יפה ובמעט זמן והי' שקוע בקריאת ספרים הנחוצים להטבת ידיעת השפות, הי' בטוח אשר בחלקת לשונו ובתקיפות דעתו ינצח.

(כח) ר' ישראל קאָזאק²¹⁶.

(כט) עי' לקו"ד²¹⁷.

(ל) הוד כ"ק אדמו"ר כשיצא ממאסרו אמר מפני עשרה מתלמידיו הי' ירא שלא יזדמנו יחד בפטרבורג – בין העשרה חשב ר' מיכעלע אָפּאָטשקער²¹⁸ – ובעבודתם הקדושה היו שורפים את הטייני סאָוועט והכוונה בירור ולא שבירה.

(לא) הוד כ"ק אדמו"ר אמר אשר זכות משפטו הי' לא ע"י הצטדקות כ"א ע"י בירור האמת.

תקמ"ה הי' בגיל כזה שלא דיבר בשפה ברורה. ועוד. וראה לקמן ע' נה.

(216) ראה אודותו בית רבי ח"א פכ"ד (נו, א).

(217) ראה שיחת ליל יט כסלו תרצ"ג (לקו"ד ח"א יז, א ואילך).

(218) ראה אודותו – ספר השיחות תש"ז ע' 137. וש"נ. אגרות קודש ח"ח ע' קכו. ובספר השיחות תש"ב ע' 96 ואילך שנולד בחיי הבעש"ט.

(219) ביום ב': אוצ"ל: ביום ג' (ח"י תשרי תקס"א חל ביום ג').

(213) ראה אודותה – ספר הזכרונות ח"א פכ"א. ח"ב פק"ל-קלא. פק"ז.

(214) ראה אודותו – ספר הזכרונות ח"א פי"ג ואילך. פי"ח ואילך. פנ"ז. ח"ב פק"א.

(215) אודות שנת הולדתו מצינו תאריכים שונים – ראה אגרות קודש ח"ז ע' טו. רשימת רבינו „אופן ההשתלשלות בהתיסדות חסידות חב"ד, דור ראשון, דור שני" סל"ח (לעיל ע' 000). ספר השיחות תש"ד ע' 150. ספר התולדות אדמו"ר מהר"ש (קה"ת, תש"ז) ע' 74. שיחת שבת תשובה תרח"ץ. וראה ספר השיחות תרצ"ו ע' 80 שבשנת

עשרים וארבעה לחדש תשרי יעשה מסעו לעיר המלוכה עם מרכבת הפאסט – על חשבון הממשלה – ויכול לקחת עמו שני אנשים את מי שירצה לשמשו ויסעו עמו חנם, ושלשה פקידים בבגדי אזרחים, ילוו אותם על דרכם, הנה התאמץ הרה"ק הר"מ אשר הוד כ"ק אדמו"ר יקחנו עמו^ל.

הוד כ"ק אדמו"ר הי' מחבב את בנו הצעיר ומרגלא בפומי' קדישא, בחדש השי"ת ותודה לו ית' משה הוא בעל כשרונות מצוינים פי עשר ממי שהוא נקרא בשמו^ל אשר זכרו המצוין במאד מאד לא ימוש ממני עדי עד^ל.

נודע לכל הצטיינות נסיעה זו לגבי הקודמת²²² – בשנת תקנ"ט – הראשונה היתה מאסר קשה וכבד ביותר מרגע הראשונה שהושיבוהו במרכבה השחורה המכוסה בפחי ברזל ונקראת „עגלת המות" ^לה – דער שטארב וואָגען – וחיל רגלי שלופי חרב סובבים אותם, וחיילים שלופי חרב רוכבים בסוסים וסרדיוט בראשם סובבים אותם, והיו מברחים באיומים את כל הקהל אנשים נשים וילדים שהיו רצים אחר התהלכה וצועקים ומיללים בקול צוחה, ונסיעה זו היתה נסיעה של הדרת כבוד, נסיעה במרכבת הפאסט מרווחה ובכל מלון – פאסט –^ל היו נותנים לכ"ק אדמו"ר חדר מיוחד לנוח ובכל מקום שעברה המרכבה היו מאות אנשים ונשים מקבלים פני קדש הוד כ"ק אדמו"ר^ל ומברכים אותו^ל.

ביום הששי עשרים ושמונה לחדש תשרי בא הוד כ"ק אדמו"ר לפטרבורג, ואחד משרי פקידות שר הפנימי קדם את פני קדשו וביא אותו ואת הנוסעים עמו אל אחד מהבתים בחצר טאייני סאָוועט^ל ויצו עליהם משרת עברי ולהבדיל נכרי לשרתם.

הרה"ק הר"מ הגיד להשר כי הוד כ"ק אביו אדמו"ר נוהג להתפלל בציבור שלשה פעמים ביום שחרית מנחה ומעריב, השר ענהו שמצטער הוא על אשר לא יכול למלאת דרישה זו, באשר הנה כולם, הוד כ"ק אביו והוא והשני שבא עמהם²²⁸, צריכים להיות בדילים מאחיהם

(לב) רבות סיפר אדות נסיעה זו.

(לג) הגאון ר' משה²²⁰ אבי²²¹ ר' ברוך נ"ע.

(לד) הרבה קבל מאתו.

(לה) המיועדים לדונם כמשפט מות²²³.

(לו) מקום מנוחה וחילוף מרכבות הנסיעה.

(לז) גם הנכרים בכפרים היו יוצאים בלחם ומלח.

(לח) כי יתעלה עוד יותר מפעם הראשון.

(לט) במאסר הראשון הי' מבצר פעטראפאָוולאָו נקרא בשם טאינע סאָוועט²²⁴ ובמשך שתי שנים נגמר הבנין הגדול שבנהו במשך עשרים שנה ונקרא טאינע סאָוועט – הוא זה שבימי אלכסנדר השני²²⁵ נקרא טרעטשיע אָטדעלעניע²²⁶ – והראשון נקרא פעטראפאָוולאָוִסקי קרעפאָסט²²⁷.

(שיחת יט כסלו תרצ"ג (לקו"ד ח"א יב, א) בהערה)

(224) = מועצה חשאית.

(225) 1818-1881.

(226) = המחלקה השלישית.

(227) = מבצר פעטראפאָוולאָו (ע"ש קיסרי רוסי' –

פעטער ופאָוועל).

(228) והשני שבא עמהם: אולי הוא ר' יוסף משה המשרת,

דלהלן ברשימה.

(220) ראה אודותו – ספר הזכרונות פצ"א-צב. ספר השיחות קיץ ה'ש"ת ע' 58 ואילך. ועוד.

(221) אבי: כ"ה בהעתקה שתח"י. ואוצ"ל: אביו זקנו של.

(222) ראה אגרות קודש ח"ג ע' שמ ואילך. „היום יום”

כו כסלו. בית רבי ח"א פי"ט.

(223) מחוייבי מלכות ונידונים ר"ל למשפט מות היו

מוליכים בעגלות מכוסות בטסי ברזל (עם נקבים קטנים

בשביל אור) והצבע שלהם הי' שחור, מבהיל ומטיל אימה

העברים. הר"מ הציע לו אשר בהמעון האחד שכותל סתום מפסיק ביניהם יתפללו שמה וממעל יעשו סדקים קטנים אשר ישמע את התפלה והקריאה בתורה, וכעבור איזה שעות נעשה כן.

במשך שני חדשים – כ"ח תשרי כ"ז כסליו – התכוננו יותר מעשרים ועידות שהשתתפו בהן אנשים שונים בעלי השכלה במושכלות שונות והרבה מהם התענינו במחקר דתי ועניני קבלה ודברי ימי ישראל בזמני הסנהדרין.

הועידות היו באחת הדירות שבחצר הטאיינא סאָוועט בכל ועידה הי' סופר מיוחד הכותב את השאלות והתשובות בפרטי כל, הוד כ"ק אדמו"ר הי' עונה כמה פעמים בשפה המדוברת ופעמים בלשון הקדש והר"מ הי' מתרגם בלשון רוסיא, וברשות הוד כ"ק אדמו"ר הי' מבאר את דברי קדשו בהסבר המתאים.

הר"מ מצא חן בעיני השרים במראהו היפה בנימוסו המתון ובדיבורו המסודר והעולה על כולנה בסגנון שפת המדינה הצח וביותר הפליא אותם דבורו הטוב בשפה הצרפתית בסגנון יפה.

בין שרי החקירה והדרישה היו שני כומרים בעלי השכלה מרובה בידיעת דברי ימי ישראל בימי חכמי התלמוד, ועל הרוב היו שאלותיהם בעניני הדת והתחכמו לדבר אודות אמונת הנוצרים באופן אשר יוכרח הוד כ"ק אדמו"ר לענות להם באופן שלילי – וזה תהי' פגיעה בכבוד אמונתם – אמנם הוד כ"ק אדמו"ר לא הי' משיב על שאלות כאלו באמרו כי לא הוזמן לויכוח דתי.

אמנם הר"מ בטבעו הי' אוהב ויכוחים ומה גם בענין דתי אשר זה כשלש שנים התחיל להתעניין בזה, ועל ידי החסיד הר"מ מייזיל השיג כמה ספרים בלשון קדש ולהבדיל בשפת צרפת אדוקי ומכחישי אמונתם והי' בקי בטענותיהם בעד אמונתם וראיותיהם מכתה"ק ובכביטול טענותיהם, הנה השתמש בהזדמנות זו ובשיחתו הפרטית – אחר הועידות – הי' מתוכח עם שני הכומרים.

הכומרים נוכחו לדעת כי הר"מ יודע עיקרי אמונתם באורח נפלא, ועם זה הנהו עשיר בידיעות רבות בכביטול טענותיהם הכי חזקות ויהללוהו אל אחד מזקני הכומרים – זאכאָר קראָנשטאָדסקי – הפרוש מעבודה ציבורית ועוסק בלימוד אמונתם, והוא – הכומר הזקן – הזמין את הר"מ – ע"י הכומרים – אליו ופעמים ביקר הר"מ את הכומר הזקן – שלא בידיעת הוד כ"ק אדמו"ר – והתוכח עמו והנצחון הי' על צדו של הר"מ.

ביאורי הר"מ והסברותיו על טענות הוד כ"ק אדמו"ר מצאו חן בעיני הוד כ"ק אדמו"ר בהגיון שבהם ושכל הישר, אך סגנון דבורו בהבלטת טבעו היהיר, הבא מהכרת מעלת עצמו מאד לא נראה בעיני הוד כ"ק אדמו"ר ויוכיחו ע"ז.

ככלות ימי החקירה והדרישה א' כ"ז כסלו ג' דחנוכה²²⁹, חופשה ניתנה להוד כ"ק אדמו"ר

(מ) כעשר פרסאות מעיר ליאָזנע הי' בית נזירים קתולים ומנהלם הי' כומר קתולי חרוץ ומזמן לזמן הי' בא לליאָזנע ובזמני הקיץ הי' נואם בככר השוק ומאז התעניין הר"מ בידיעת אמונת הנוצרים למפלגותיהם וכן אודות שאר האמונות התענין לעמוד על אופים.

84: כמה מן החסידים אומרים שבו ביום (גר ה' דחנוכה) הי' חופשת כ"ק רבינו הגדול פעם השני, ויש אומרים אשר

229) כ"ה גם ב"היום יום" שבהערה 222 שאדה"ז יצא ממאסרו השני בג' דחנוכה. בספר השיחות תורת שלום ע'

להעתיק דירתו למעון פרטי ואשר יקבע דירתו – זמני לע"ע – בעיר המלוכה פטרבורג כי שרי הממשלה נוכחו לדעת אשר הוד כ"ק אדמו"ר הוא מצביא מצוין ואשר רוב היהודים נוהרים אחרי עדת החסידים ונשיאיהם בכל מרחבי המדינה והשפעתו של הוד כ"ק אדמו"ר גדולה גם על נשיאי שאר מפלגות החסידים.

* * * *

המלך פאָוועל אשר הצעת שרי הממשלה לתת חופשה גמורה להוד כ"ק אדמו"ר להתנהג בכל תוקף עוז ההנהגה המסודרה מאתו – מאת הוד כ"ק אדמו"ר – כבתחלה, רק מושבו יהי – זמני עד אשר יחלט – בעיר המלוכה פטרבורג על חשבון עצמו.

הוד כ"ק אדמו"ר הסתדר במעון פרטימא ועדת החסידים צהלה ושמחה, וכה עברו חדשי שבט אדר וניסן עד פטירת המלך פאָוועל²³¹, במשך זמן זה עשה לו הרה"ק הר"מ בן הוד כ"ק אדמו"ר הכירות – ע"י חברי ועד עסקני הכלל דחסידי חב"ד – בבתי הרוזנים הנסיכים והאצילים ונשא חן בעיניהם לבקר את בתי עקד הספרים – הפרטים – אשר להם והי' מבלה שמה שעות ארוכות בקריאת ספרים שענינו אותו, וביניהם ספרי האמונה והכפירה באמונות שונות שהי' מענין אותו במאד.

בביתו של אחד מרוזני פטרבורג – אַרקאָדי זובראָוו – נוצרי אדוק מאד נפגש הר"מ עם בא כח ממשלת אוסטריא קתולי ותיק ומענין לענין באו על אודות הבדל עקרי אמונתם, והר"מ כדרכו נאם על נושא זה בהבדל עקרי אמונתם וביותר בהבדל טבעי בני אמונתם ויפרט את תעותי בני היעזואיטים²³² ואכזריותיהם לעומת רוע הנהגת כהני הנוצרים מה שעשה רושם בלתי נעים על זובראָוו ורושם רע על השר הקתולי.

* * * *

כעבור משך זמן והר"מ הוזמן מאת הרוזן זובראָוו לכבדו בביקורו להשתתף בהויכוח הערוך מאת כהן בית תפלתו הפרטימא למועד אשר הגבילו.

הר"מ קבל את ההצעה להשתתף בהויכוח ונאם נאום חריף על נושא הדתות העתיקות באמונת הצאבא בימי אברהם²³² והגדיל לנאום על אמונת היחוד שהאמין אברהם ופירסם, ובסדר מסודר דבר בסגנון מחוטב אודות השתלשלות האמונות, חלופיהם וחלופי חלופיהם,

(מא) רחוב וואָזנעסענסקי מספר 12.

(מב) בשבת הגדול ערב פסח עבר המלך פאָוועל במרכבתו ברחוב וואָזנעסענסקי וכ"ק אדמו"ר עמד בחלונו וכשראוהו נוסע הסתכל בו ואמר כי סר הוד מלך ממנו ואינו אלא פאָויליוק, ובלילה – ליל א' של פסח – חנקוהו²³⁰.

(מג) הרבה מרוזני פטרבורג היו להם בתי תפלה פרטיים.

(232) ראה מורה נבוכים ח"ג פכ"ט: ידוע שאברהם אבינו ע"ה גדל באמונת הצאבה ודעתם שאין אלוה רק הכוכבים. ובפירושו המשניות להרמב"ם עבודה זרה פ"ד מ"ז: באומה הנקראת צאבים והם האומה שיצא אברהם אבינו ע"ה מביניהם וחלק על טעותם וסברתם המקולקלת במה שנתן האלהים בלבו מן החכמה והיו מגדלין ומכבדין הכוכבים ומיחסין בהם פעולות שאינן להם.

זה הי' שייך לחסידי ווילנא אשר גם אותם החזיקו בתפיסה. ובלקו"ש חכ"ה ע' 413 הערה 74: וי"ל דבשניהם היו עניני גאולה גם כפשוטם.

(230) ראה – בשינויים – רשימת היומן של רבינו – מוצש"ק שמות תרס"ז (ספר השיחות תורת שלום ע' 83. לעיל ע' 000).

(231) = כת הישועים (פלבג בנצרות).

והראה באותות הבלי מחוקקי הדתות אשר זולת מה שהעתיקו מדת משה וישראל אין בהם כל מאומה, וידבר במעלת התורה שהיא דת אלקית על שארי התורות שהן דתות בני אדם.

הנאום עשה רושם עז על המסובים באופן אשר גם גדולי החכמה ואדוקי תורת הנוצרים ודתיים לא מצאו ידיהם ורגליהם ולא ענו כל מאומה, אבל טינא גדולה נשארה בלכם על הר"מ, ואחדים הביעו את דעתם כי לא טוב עשה לנאום באופן כזה לבטל עיקרי אמונתם, ואשר לא מנע לדבר גם על הקדוש לחלק גדול מאנשי התבל. הר"מ ענה, אלפי בעלי ראות יכולים להביא תועלת מאחד הרואה, אבל אלף עורים לא יוסיפו מאומה על עור אחד.

* * * *

הרוזן זובראָו ספר למכרו החסיד ר' מרדכי²³³ מליעפלא²³³ את פרשת הועידה שנתקיימה בביתו אשר כהן בית תפלתו ערך ויכוח דתי והזמין כמה מגדולי המדע בתורת אמונתם ודתם, וכל אחד מהם הביע דעתו על אודות מעלת אמונת הנוצרים – פראָוֹאָסלאָוונא²³⁴ – על אמונת הקתולים ויבארו כמה פסוקים מכתה"ק של היהודים המדברים בתולדות המכובד שלהם תורתו ושיחותיו והאמונה בו. הנאספים היו כארבעים איש כולם נקובי שם במעלת הידיעה וההשכלה וכל אחד הביע דעתו מיוסדת על יסודות חזקים בספרים ישנים מגדולי החכמים הקדמונים.

הראַבין הצעיר²³⁵ הביע דעתו בנאום ארוך מימי בנו²³⁵ של האישי הראשון אשר ברא אלקי ישראל ושמנו אנוש התחילו בני אדם לעבוד לשמש לירח ולכוכבים ואלילים שונים בנימוסים משונים והיו להם כמה מיני סוגים אלקות גדולים וקטנים וכה נמשך כשני אלפים שנה²³⁶ עד שקם אברהם והודיע כי יש רק אֵל אחד ולימד את העם להאמין באֵל אחד²³⁷. ונאם על השתלשלות האמונות עד כי באו שני אנשים וקבעו דת הנוצרית והמושלמית ויבאר עקרי דיניהם אשר העתיקו מתורת משה ודת ישראל ויכח את טעות חכמי הכנסי' המפרשים את פסוקי כתה"ק על מחוקק דת הנוצרים.

הנאום ה' מבואר בטוב ובשפה צחה ועשה רושם גדול על השומעים ורובם נתרשגו במאד על תוכן הנאום. ואף כי אחרי נאומו לא עשו לו מאומה, אבל עלכונן האמונה והדת הגיעה לעומק לבבם ומתעדתים להכין עצמם להתווכח עם הראַבין הצעיר, ולא ירפו עד שיעלה בידם לנצחו.

* * * *

החסיד ר' מרדכי ראה את גודל התמרמרותו של הרוזן זובראָו האדוק והבין את רצינות

מד) ה' גביר גדול וזה כחמש שנים שקבע דירתו בפטרבורג.

מה) כך קראו את ר' משה, כלומר הרבי הצעיר.

תשל"ז. ש"פ ויקרא תשמ"ג.

(234) = נוצרים אַרטאָדאָקסים.

(235) אוצ"ל: בן בנו.

(236) אנוש נולד בשנת רל"ה. אברהם – א'תתקמ"ח

(סדר הדורות).

(237) ראה רמב"ם הל' ע"ז פ"א ה"א ואילך.

(233) ר' מרדכי פייטעלסאָן. – ראה אודותו – בית רבי חלק א פכ"ו (עד, א). שיחת יט כסלו תרצ"ב (לקו"ד ח"ד תשמט, ב). שיחות חג הפסח תרצ"ד סעיף כב (לקוטי דיבורים ח"א קלב, א). אגרות קודש ח"ח ע' תקד. וראה שיחות שמחת בית השואבה תשי"ד. ש"פ עקב תשל"א. ש"פ בא ש"פ קדושים ויום ב' דחה"ש – תשל"ו. אחש"פ

הענין ואת התוצאות שיכולות להיות מזה ויספר לר' משה את דברי זובראָו ויבקש לעזוב את דרכו זה – וויכוחי רוח – ויסביר לו את התוצאות הרעות הכרוכות בזה.

החסיד ר' מרדכי אשר דבריו לא עשו רושם על הר"מ סיפר את כל הענין להוד כ"ק אדמו"ר. הוד כ"ק אדמו"ר הצטער במאד ויואיל להגיד לר' מרדכי כי כל אשר הגיד משה הוא אמת, אבל הנני מצטער על התוצאות ולה' הישועה – ויוסיף להמשיך את שיחתו הקדושה – אחרי²³⁸ החרם אשר הכריזו בוויילנא בשנת תקמ"ג²³⁹ נתאספו²⁴⁰ לאסיפה עשרה מזקני החבריא קדישא תלמידי מורנו המגיד, ויחליטו להטיל חרם אמיתי^{ע"פ} קבלה על החסיד הגר"א נ"ע, ועשו שאלה בשמים, וענו להם אשר אחד מהעשרה צ"ל לכה"פ כמותו. שנים מהחבריא קדישא באו אלי להשתתף עמהם ולא רצייתי^{ע"פ} בני משה הי' אז כבן שלש²⁴² ועמד אצלי, ואחד מהשנים אמר בתרעומת, החילול שאתם יראים ממנו – יהי' לכם ממנו. אמרתי, לא ישמע ה' ולה' הישועה.

* * * *

הקיסר אלכסנדר²⁴³ בעלותו על כסא מלכותו ידע אשר רוב שרי הממשלה והנסיכים הגדולים והאצילים מושפעים מהמלומדים אשר בכל האקאדעמיעס ילידי צרפת אשר שנאם – חפש ומצא חן וקירוב דעתם של כל העמים יושבי מדינת רוסיא וביניהם גם היהודים.

הקיסר אלכסנדר בידעו אשר שלש מפלגות ישנן בקרב היהודים, חסידים מתנגדים, משכילים, שם לבו לקרב את כולם. (א) נתן חופשה גמורה להוד כ"ק אדמו"ר ומכתב עזו אשר יוכל לנהל עדתו עדת החסידים כתבונתו ויציע לו כי יקבע דירתו בפטרבורג. (ב) שלח שלשת

(מו) חרם אמיתי ע"פ הקבלה, ב"ד של ע"ב איש מתענים ארבעים יום כסדרן (חוץ מש"ק ור"ח) ובהם שלש הפסקות עורכים תיקון חצות ותפלה מיוחדת עם מזמורי תהלים קבועים בכל יום. טבילה וזהירות מדברי חול גם בלה"ק, אחר תפלת ערבית בתענית הארבעים בעודם מתענים עוסקים כל הלילה בתורה ובעוד לילה כשתי שעות לפני עלות השחר פותחין ארון הקודש והגדול בין הב"ד קורא את נוסח החרם שלשה פעמים ותוקעין תשר"ת וחולצים את המנעלים ויושבים על הארץ כאבלים וטובלים ומתפללים בכוונה ומתפללים מנחה גדולה ואוכלים פת במלח ומים.

(מז) בחרם כזה ר"ל כורתים את המוחרם משרש נשמתו כמו שהיא למעלה, כן עשו שלשה פעמים: (א) לירבעם בן נבט. (ב) לאלישע – אחר. (ג) לתלמידו של ר' יהושע בן פרחיא, וכשכורתים ר"ל את הארת הנשמה שבגוף משרשה ועצמותה של הנשמה הנה בהכרח ר"ל אשר המוחרם ימיר את דתו. ועל חלול השם כזה ח"ו לא יכול הוד כ"ק אדמו"ר להסכים ועבור זה היתה תרעומת צדיקי פולין על הוד כ"ק אדמו"ר שמנעם מלהטיל חרם אמיתי והוד כ"ק אדמו"ר חשב זאת – אשר מנעם מלהטיל חרם – בין הזכותים אשר זכה²⁴¹.

על כל מדרך כף רגלם מאין הפוגות.
(240) בשיחות תרצ"א שם, שהאסיפה היתה בשנת תקמ"ח-תקמ"ט. בשיחת חה"פ תרצ"ד שם: תקמ"ב או תקמ"ג (וראה אגרות-קודש ח"ב ע' שסט). בספר השיחות תרצ"ו שם: קייץ תקמ"ה. באגרות-קודש שם שהי' בין השנים תקמ"ו-תקמ"ט.

(241) ראה ספר השיחות תרצ"א ע' 174.

(242) ראה הערה כו.

(243) 1777-1825.

(238) בהבא לקמן – ראה שיחות תשרי תרצ"א (ספר השיחות תרצ"א (הוצאת קה"ת, תש"ע) ע' 279. תורת מנחם רשימת היומן ע' קעו ואילך). תג הפסח תרצ"ד סל"א (לקוד"ח קמ, א). ספר השיחות תרצ"ו ע' 80 ואילך. שיחת שבת תשובה תרח"ץ. אגרות-קודש ח"ד ע' קסד ואילך.

(239) בשיחת חה"פ תרצ"ד שם, שהאסיפה הי' בקשר לגזירה קשה שיצאה מוויילנא נגד החסידים, ובאגרות-קודש שם: בעת ההיא שמו המנגדים פניהם לאדמו"רי תלמיד[ים] הרב המגיד וצ"ל בואהלין, והיו דוקרים אותם

אלפים שקלים לקהלת ווילנא לחלקם כפי ראות עיניהם. ג) מילא בקשת המשכילים להתיר לילדי ישראל ללמוד בבתי ספר הנכרים.

תשעה חדשים ועשרה ימים – כ"ח תשרי – מנחם אב – ישב הוד כ"ק אדמו"ר בפעטערבורג, כשני חדשים בחצר הטאיינא סאָוועט ושבעה חדשים במעון פרטי, ובמשך היות כ"ק בפעטערבורג סידר את עניני הכלל.

ארבעה ימים נסע הוד כ"ק אדמו"ר ובנו ומשרתם ר' יוסף משה מפטרבורג לעיר ליאדי במרכבה כבודה אשר התכבד הנסיך ליובאָמירסקי לתת להוד כ"ק אדמו"ר עם שני פרשים רוכבים בסוסים ללוותו והנוסעים עמו מהחסידיים המקורבים בארבע מרכבות, וביום הששי ערב שבת נחמו, ארבעה עשר לחדש מנ"א תקס"א בא לעיר ליאדי²⁴⁴, פלך מאָהליב.

* * * *

כשהתיישב הוד כ"ק אדמו"ר בעיר ליאדי חיזק את עבודתו בעסקנות הכלל והעמיס על בנו הר"מ אשר ינהל את דבר התעמולה בעסקנות הכלל וישלח צירים מיוחדים לכל העיירות ברוסיה הלבנה לעורר על אודות ההתישבות בכפרים ובישובים ולהתעסק בעבודת האדמה ובמסחר הכפר והישוב, ואסף אמצעי כסף ביחוד בכדי לעזור למתיישבים על הקרקע לעבדה.

ע"י וועד עסקני הכלל דחסידי חב"ד אשר בפטרבורג פעל הוד כ"ק אדמו"ר תמיכה מאת הממשלה למאות משפחות יהודים שהתיישבו על הקרקע לעבוד את האדמה ברוסיה הלבנה ובאוקראינא בפלכי יעקאטערינאָסלאָו ופאָלטאָווא, והוד כ"ק אדמו"ר הי' מסדר מלמדים לבניהם ע"י בנו הר"מ מנהל עניני הכלל, וכן שובי"ם ומורי הוראה, בתי כנסיות ולהבדיל בתי טבילה – כי כבר תקן את המקוואות החמות.

* * * *

כה עברו עשר שנים בעבודה פורי' ובמשך זה הנה איזה פעמים נסע הרה"ק הר"מ לפטרבורג לרגלי ענינים נחוצים בעסקנות הכלל והשי"ת הצליח בידו.

בשנת תקע"א פקד הוד כ"ק אדמו"ר על ועד עסקני הכלל מחסידי חב"ד בפטרבורג שיסדרו תעמולה בחוגי הממשלה שינתנו שטחי אדמה בפלך חערסאָן ומושבנות לאחינו בני ישראל להתיישב שמה וגם תתן עזרה בכלי מחרישה ובע"ח וכל המצטרך לעבודת האדמה בתור הלואה לשלם במשך כעשר שנים ואשר חמש שנים הראשונות יפטרו ממסים וארנוניות.

חברי ועד עסקני הכלל קיימו את פקודת הוד כ"ק אדמו"ר ויעריכו כתבי בקשה למוסדות הממשלה וישתדלו אצל שרי הממשלה בדבר הזה, אך לרגלי רוח המלחמה הצרפתית שהסתערה בשנת תקע"ב נפסקה אז התעמולה.

* * * *

הוד כ"ק אדמו"ר חוה את דעתו הקדושה בדבר המלחמה באמרו ברור מלולו אשר אם ינצח מלך רוסיה יהיו היהודים בטוחים במעמדם המוסרי ובאם ינצח באַנאָפּאַרט²⁴⁵ תתרבה המינות וההפקרות²⁴⁶.

(245) שם משפחה של נאפאָלעאָן.

(246) ראה אגרות-קודש אדמו"ר הזקן ח"א ע' קנ"קנא. אדמו"ר האמצעי ח"א ע' רלו ואילך. ספר השיחות תורת

(244) ראה רשימת היומן – „אופן ההשתלשלות בהתיסדות חסידות חב"ד, דור ראשון, דור שני" סל"ז ובהערה כב שם (לעיל ע' 000).

ויפנה הוד כ"ק אדמו"ר באגרות קדש אל כל היהודים אשר במרחבי מדינת רוסיא בלי הבדל מפלגה, ככהן כהדיוט, כעשיר כעני אשר כלם כאחד יעמדו לעזור להממשלה בממונם בעבודתם ובכל אשר להם. ויסיים את אגרתו הק' ואתם אל ירך לבככם ואל תשימו לב להנצחונות הזמניים של השונא כי הנצחון הגמור יהי' על צד מלך רוסיא.

* * * *

מפני כמה ענינים לא רצה הוד כ"ק אדמו"ר הזקן לעזוב את מקום מגורו ליאדי בימי המלחמה, ולכל לראש שלא יפול רוחם של יהודי רוסיא הלבנה, אבל כשעבר חיל נאפאלעאן את נהר בערעזינא וביום אחד התקדמו כשלושים פרסאות הוכרח כ"ק אדמו"ר הזקן לעזוב את עיר מושבו ליאדי.

הוד כ"ק אדמו"ר הזקן לקח אתו עמו, את כל בני משפחתו הדרים אתו עמו, חוץ מבנו הצעיר הרה"ק ר' משה אשר הי' אז בבית חותנו בעיר אוללא ואחיו הרה"ק מוהרי"ל שהי' אז בביתו בעיר יאנאָוויטש – פלך וויטעבסק – ויסעו אתו כעשרה איש מגדולי החסידים.

נסיעתו מעיר מגורו היתה במהירות גדולה בערב שבת, ובטרם נסעו²⁴⁷ צוה לבני העיר שיקחו לעצמם את כלי הבית מטות שולחנות וספסלים וכדומה מבלי להשאיר כל מאומה בדירתו ואפילו בגדים ישנים שבלו מיושן, וסנדלים – פאָנטאָפעל – בלויים יבערו מן הבית ואם יהי' שעת דוחקא אשר אנשי החיל השונא יכנסו לעיר ישרפו את דירתו ויפנו את ספרי התורה מבית הכנסת אשר על יד ביתו.

לא עברו שלש שעות מעת אשר עזב כ"ק אדמו"ר הזקן את העיר והנה חיל הצרפתים נכנסו לעיר וא' משרי הצבא דרש למעונו של הגרען רבי – רב הכולל – באָרוכאָוויטש ויראו לו את הרחוב מקום שם דירתו של כ"ק אדמו"ר הזקן ויעף על סוסו וכעשרה רוכבים אחריו וירא כי הבית בוער ויקצוף במאד ויצו לשרוף את ביהכנ"ס.

* * * *

מאז פקד נאפאלעאן את ראש שרי צבאותיו בהיותו עודנו עומד על גבול רוס' צוה הוד כ"ק אדמו"ר הזקן את א' ממקושריו היותר גדולים, הגאון החסיד ר' משה מייזליש אשר ישים לבו להלכי רוח שרי צבאות נאפאלעאן ולהיותו מדבר בשפה הצרפתית השתדל לקבל משרה בבית פקידות הנהלת המלחמה – גנעראַל שטאַב²⁴⁸ – למען אשר יוכל לדעת החלטות ופקודות השונא לשרי צבאותיהם, וימסור לצירים נאמנים אשר ימציאום לשרי צבאות רוס'.

כשעברו הצרפתים את גבול רוס' ויכנסו לקובנא ולווינא חפשו אחרי אנשים יודעי שפת רוס' וצרפת הנה אז מצא גם החסיד ר' משה מייזליש משרה טובה באחת המחלקות הסודיים של פקידות הצבא הראשית תחת הנהלת נאפאלעאן, וימלא את אשר הועמס עליו במילואו²⁴⁹.

הרה"ק ר' משה²⁵⁰ – בן הוד כ"ק אדמו"ר הזקן – אשר ידע את השפה הצרפתית וידבר בה

(248) = המטה הכללי.

(249) ראה אגרות קודש ח"ג ע' שיג ואילך. ספר השיחות תרפ"ז ע' 111 ואילך. מקורות והערות לאגרות קודש אדמו"ר הזקן ח"א ע' תנד.

(250) ראה אגרות קודש שבהערה 238. שיחת ש"פ נצבים השי"ת (תורת מנחם התוועדיות ע' 213).

שלום ע' 203. רשימת המאסר (ספר השיחות תרפ"ז תרפ"ז ע' 232. לעיל ע' 000). ספר השיחות תרצ"א ע' 170 ואילך. שיחת ש"פ וישב תשנ"ב (ספר השיחות תשנ"ב ח"א ע' 177). בית רבי חלק א פרק כב (מה, ב ואילך). ועוד. (247) ראה ספר השיחות תרצ"א שם. שיחת יט כסלו תרצ"ג ס"ד (לקו"ד ח"א יג, ב ואילך).

צחות העתיק – לשעה – את מושבו מעיר אוללא לעיר דרויא ששם חנה צבא הצרפתי מערכת התיירים²⁵¹ ובית פקידות המפות של מדינות רוסיא לכל פרטי הדרכים והנתיבות בין עיר לעיר ובין כפר לכפר והיערות ונחלים, ומשם היו שולחים מפות קטנות לכל מחנה ומחנה אשר עליהם ללכת כפי פקודת הגענעראל שטאב. ויתרועע עם שרי בית הפקידות וגם עזר על ידם בהעתקת כמה כתבים אשר הביאו התיירים כתובים בלשון ליטא פולין ורוסיא מאת אשר רגלו בכפרים וישובים, כי בעבור מתנת כסף היו אנשי הכפרים והישובים מספרים להם כל אשר שאלו מאתם והיו כותבים בלשונותיהם – לשון ליטא פולין ורוסיא – את אשר ספרו והרב הק' הר"מ מסר את הדברים להצירים הנאמנים.

* * * *

בתשעה באב החל נאפאלעאן את מלחמתו וחילו עבר את גבול רוסיא, ובמשך כשנים עשר יום כבר הי' חילו על יד וויטעבסק וארשא, וביום החמישי כ"א מנ"א הלכו צבאות נאפאלעאן מארשא וביום ערב שבת כ"ב מנ"א בעוד לילה עזב כ"ק אדמו"ר הזקן ומשפחתו את ליאדי וישבתו בכפר אצל העיר קראסנא, וילכו הלוך ונסוע מכפר לכפר ומעיר לעיר בפנים רוסיא. מעשרים ושנים לחודש מנ"א²⁵² תקע"ב עד שמונה לחודש טבת²⁵³ תקע"ג, מאה וארבעים²⁵⁴ ימים²⁵⁵, הי' הוד כ"ק אדמו"ר הזקן ומשפחתו ואתם עמם כשלשים איש – מהם עם ב"ב – מגדולי החסידים מטולטלים עד אשר באו לכפר פייענא.

ידיעות מבהילות הגיעו להוד כ"ק אדמו"ר הזקן מהחורבן והשממון אשר הסבו צבאות נאפאלעאן בכל העיירות והישובים ברוסיא הלבנה ואלפי משפחות מבני נשארן בעירום ובחוסר כל מבתיהם ומפרנסותיהם, ולעומת זה הנה בפלכי קאָוונא וויטעבסק ווילנא חיל צבא נאפאלעאן התרועע עם היהודים ופקודיהם החיים חיי הפקר נתנו עיניהם בבנות ישראל להזמינם לסעודות מרעים מה שציער את כ"ק אדמו"ר הזקן במאד.

במוצאי שבת^מ פרשת ויצא בעשירי לחודש כסלו בהיותם בכפר זעמייעווקע בפלך טאמבאָוו, בישר הוד כ"ק אדמו"ר אשר בשבוע זו תהי' מפלתו של נאפאלעאן במאסקווע ויקויים מה שראה עליו ועל חילו בר"ה העבר.

ביום הראשון באחד עשר לחודש כסלו עזבו את כפר זעמייעווקע ויסעו מכפר לכפר עד אשר ביום הרביעי באו לכפר יעסיעווקא וישבתו שמה. וביום החמישי בחמשה עשר לחדש כסלו אחר תפלת ערבית אחר התענית^{מט} אמר הוד כ"ק אדמו"ר הזקן לשתות לחיים למפלתו

מח) מסיפורי הוד כ"ק אדמו"ר הרה"ק צ"צ זי"ע.

מט) הוד כ"ק אדמו"ר הי' מתענה בט"ו בכסלו כא' מחברי חב"א קדישא²⁵⁶.

(251) = מרגלים.

(252) ראה רשימת אדמו"ר הצ"צ (אגרות-קודש שלו (קה"ת, תש"מ) ח"א ע' שכא) ובישיחת יט כסלו תרצ"ג סעיף ד. וראה רשימת המאסר (ספר השיחות תרפ"ת-תרפ"ז ע' 232. לעיל ע' 000). ספר השיחות תרצ"א ע' 170. רשימת רבינו – אופן ההשתלשלות בהתיסדות חסידות חב"ד, דור ראשון, דור שני" ס"ה (לעיל ע' 000). קונטרס, דברי ימי החזורים" (קה"ת, תשס"ז) סי"ביג (לעיל ע' 000). אגרות-קודש ח"ד ע' תסו. ספר השיחות תש"ג ע' 89.

(253) ראה לקו"ש חט"ז ע' 35 הערה 24.

(254) בא' ההעקות: מאה וארבעה.

(255) הכוונה לערך מאה וארבעים ימים.

(256) ב"פנקס של חברה קדישא דק"ק לאזני יצ"ו" (העתקה בארכיון ייו"א בניו יארק): „קבלנו עלינו להתענות בכל שנה ושנה ט"ו כסלו". ולהעיר שאחד מהתקנות של חברה קדישא הנ"ל הוא „שלא לקבל לשום אדם בח"ק כ"א בט"ו כסלו או בהושע"ר", ואכן רבינו הזקן נתקבל לח"ק ט"ו כסלו תק"י.

של הצורר דת ישראל ואמונתו שהיום הבריחהו ממאסקווא ויצטער ויבכה על מצב בני ישראל הגרים ברוסיה הלבנה אשר בעבור צבאות הצרפתים ישללו ויבזו את יתר הפליטה.

* * * *

ביום השישי בשמונה לחדש טבת באו כשישים עגלות לכפר פיענע, מקום שם מצאו מרגוע במעט, כי הכפר פיענע גדול ובו – בעת ההיא – כשלש מאות חצרות ובתים גדולים והרבה מהם היו פנויים כי הגברים יצאו לקרב ואנשי הכפר היו טובי לב ויתנו דירות והסקה לכל הבאים חנם אין כסף.

כשבא הוד כ"ק אדמו"ר ומשפחתו והנלוים אליהם לכפר פיענע אמר כי צריכים לסדר עזרה לאחב"י הגרים בעיירות וישובים אשר דרך שם עברו ועוברים חיל השונא ועל זמן הנדרש יסתדר הוא ומשפחתו ברוסיה הקטנה ובכדי שלא להעלות שער הדירות ומחירי צרכי אוכל נפש דעתו הקדושה כי יתחלקו לשלש עיירות בהאדיטש בקרעמענטשוג ובראמני.

ויסדר שלש מלאכויות, האחד ובראשה הוד כ"ק אדמו"ר האמצעי לנסוע לערים הנזכרות לסדר דירותיהם²⁵⁷, השני ובראשה כ"ק בנו הרה"ק ר' חיים אברהם לנסוע לפלכי פאלטאווא וחארסאן להשפיע על התמיכה הנחוצה לאחב"י גרי רוסיה הלבנה בשביל לבנות את חורבנותיהם, והשלישית ובראשה החסיד ר' פנחס שיק משקלאוו לנסוע לוויטעבסק לסדר ועד התמיכה אשר יקבץ כל החומר הדרוש איך ובמה לתמוך את הנהרסים ולהעמידם במצב של פרנסה.

ביום השני בשמונה עשר לחדש טבת נחלה הוד כ"ק אדמו"ר הזקן ומיום ליום נתגברה מחלתו וחולשתו ובמוצש"ק שמות אור ליום ראשון עשרים וארבעה לחדש טבת בשנת ה' חמש מאות שבעים ושלוש לבריאה נסתלק והובל לקברות לעיר האדיאטש פלך פאלטאווא.

במשך כשישים שנה – תקי"ב-תקע"ב – בנה הוד כ"ק אדמו"ר ושכלל את עסקנות הכלל על ארבעה עמודים, אהבת ישראל, הרבצת התורה, עבודה במסי"נ, גמ"ח וצדקה, וינחיל לזרעו נשיאי חב"ד אחריו דרך סלולה ומסלה רחבה בעסקנות הכלל.

כי שלחני למצוא לנו דירה בקרעמענטשוק). ח"ב ע' עא ואילך. וראה רשימת היומן כד סיון תרנ"ו (אגרות-קודש ח"ב ע' תקב ואילך. לעיל ע' 000). שיחת ש"פ נצבים ה"שי"ת (תורת מנחם התועדויות ע' 212 ואילך).

257) ראה אגרות-קודש אדמו"ר האמצעי ח"א ע' ע' רלד (וביום הגיע אלי השמועה הרעה הזאת אלי לכאן קרימענטשוק, כי לא זכיתי להיות בשעת הסתלקותו .. וגם אחי ידידי ר' חיים אברהם לא ה' בשעת הסתלקותו כי ה' מוטל על ערש דוי באותו יום"). ע' רמד (וואני הייתי בדרך

לזכרון ולעילוי נשמת

הרה"ח ר' חיים יהושע ב"ר ישראל מנחם מענדל ע"ה

יארצייט ה' אדר

וזוגתו מרת יהודית בת ר' אפרים ע"ה

יארצייט ה' חשון

פשעמיש

והרה"ח ר' אהרן מאיר ב"ר אליהו יוסף ע"ה

יארצייט ט' חשון

וזוגתו מרת פריידא מאטל בת ר' שמריהו ע"ה

יארצייט כג שבט

אבער

נדפס ע"י נכדם

הרה"ח ר' מרדכי שי' פשעמיש

ISBN 978-0-8266-5068-9

9 780826 650689